

SZEGED

1994. december

A város folyóirata

SZEGED

Várostartörténeti, kulturális

és közéleti magazin

1994. december

CÍMLAPON: A MÓRA FERENC MÚZEUM KINCSEIBŐL

Betlehem

Fotó: Dömötör Mihály

A polgári családoknál a negyven-ötven évvel ezelőtti karácsonyi készülődés része volt a betlehemkészítés. Boliban is lehetett kapni papírból vagy más anyagokból készültet, de a családok nagyobb része nem mondott le a készítés élményéről, a családtagokat összefogó bangulatáról. Nálunk természetes volt, hogy kicsi és nagy egyaránt részt vett az „alkotásban”, csupán a papírfigurák voltak bontak. A közösen készített egyedi betlehem egy évben sem hiányozhatott a karácsonyfától. Ezekből az időkben nem került a múzeum gyűjteményébe egyetlen darab sem, gyűjtésükre talán nem is gondoltak. Az 1980-as években először egy „papírbetlehem”-mel gyarapodtunk. Sokáig úgy tűnt, hogy az emlékeinkben élő betlehem-típus ma már elérhetetlen. 1990-ben azonban sikerült kölcsönkapni Kiss Gyula saját készítésű betlehemét a Fekete-ház ünnepi vitrinjébe. Két évre rá szép gesztus volt az „alkotótól”, hogy a múzeumnak ajándékozta. Gyűjteményünket gazdagító, kiegészítő betlehem kontyosra kötött nádkunyhója egyéni formái megoldás a szokványosnak nevezhető istálló típus helyett. A kunyhó kerítése gallyakból, udvara möhéből készült. A betlehemi jelenet színeshyomású papírfigurái némi textillel gazdagítva Jézus születésének megbírt bangulatát árasztják a nádtetőben elrejtett apró lámpa sejtelmes világánál.

T. Knotik Márta

Tartalom

Jegyzet	1	Gondolkodom, tehát... – Tandí Lajos
Tóth Béla hetvenéves	2	Horváth Dezső írása
	3	Tóth Béla: Molnár a mennyországban
	5	„Hogy annak ne csak haszna legyen...” (Beszélgetés a hetven esztendő Tóth Bélával) – Lengyel András
Anyanyelv	9	Pótlások a Szegei szótárhoz – Apró Ferenc
Szegei akadémikusok	14	„...milyen nagyszerű, milyen kevés és milyen szép – az ami a lényeg” – Papp Gyulával beszélget Sulyok Erzsébet
Tanulmány	17	A szegei dalmaták (2. rész) – Szondi Ildikó–Heka László
Művészet	22	Énekek éneke (avagy hat tétel a szerelemről) – Tandí Lajos
	28	A fény-színfestő (Beszélgetés Pataki Ferencel) – Ibos Éva
	31	Vizuális energiák (Sejben Lajos kiállításáról) – Szuromi Pál
	33	A lélekmadár és a sárikhasú kigyó (Darázs József művészetéről) – Nagy Imre
Örökség	35	Beszédes levelezőlapok – Csongor Győző
	40	A Krepsz-ház (Fényképezte: Plohn Illés) – T. Knotik Márta
Pantheon	42	Ausfeld Kristóf (1645–1715) – Szabó Tibor
Szegei Szép Szó	44	Móricz Pál: Régi szegei karácsony éjszakája – Apró Ferenc rovata
Ünnep	46	Koronával koronázzák – Polner Zoltán gyűjtése
	46	„Pásztoroknak jó volna” (A karácsony szegei-táji szokásvilágából) – Szabó Magdolna

A borító 3. oldalán Fekete-fehér – A néma ház – Nagy László fotói

A lap a Szegei folyóiratért Alapítvány támogatásával jelenik meg.

Az Alapítvány számlaszáma: OTP és Kereskedelmi Bank Rt. Csongrád Megyei Igazgatósága 37845-7

SZEGED

a város folyóirata

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Tandí Lajos

Szerkesztőbizottság: Apró Ferenc, Darvasi László,

Lengyel András, Koczor György, Szuromi Pál,

Zombori István

Kiadja a Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó Kft.

6740 Szegei, Stefánia 10. Telefon-fax: 481-460

Felelős kiadó: Christian Theodose és Dlusztus Imre

Szedés, előkészítés, nyomás: Délmagyarország Kft.

6725 Szegei, Kálvária sgt. 65–67. Telefon: 323-047

Igazgató: Surányi Tibor

ISSN 0239-1384

Ára 50 Ft

Cogito ergo sum! – tartja a latin mondás, mintegy utalva arra a különleges képességre, mely kiemelte az emberiséget az állatvilágból. Rodin Gondolkodója a képzőművészet eszközeivel erősítette ezt a tudományosan is igazolt tételt. Csak az élet cáfol rá nap mint nap erre az axiómára. Mert a pusztán **vagyok** kevés az élethez. A csupasz létezés még nem emberhez méltó sors.

Gondolkodom, tehát... keresem helyemet a mai bonyolult viszonyok között. A logika Ariadné fonala viszont nem igazít el. A tisztesség, a becsület, az erkölcsi tartás inkább visszabúzó erő ebben a labirintusban, az emberség fékrendszer a könnyöklő, dulakodó, kiskapukat keresgélő, eltaposó karrierekre épülő újmódi Minotauros-világban.

Gondolkodom, tehát... rájövök, hogy aki értékek mentén igyekszik rendezni életét, a tehetőség, a közös boldogulás nyomvonalán, az lemarad, azt megelőzik, azt eltapossák korunk új karrierlovagjai.

Gondolkodom, tehát... előnt a keserűség. Fájdalmasan látom szellemi katedrálisok összeomlását, emberi kapcsolatok erőztőjét, egyszervolt szépségek korrodálását, tartósnak hitt értékek előjelváltásait. Szomorúan veszem tudomásul, hogy a hatalom arroganciája helyett a pénz dísznöfőjű nagyurai napjaink sztárjai. Na-

Gondolkodom, tehát...

rancssárga zakóikban, csipogó rádiótelefonjaikkal, gátlástalan nyilatkozataikkal, lízingelt autócsodáikkal ingerlik a szegényedő milliőket. S nem azért vagyok szomorú, mert én a szürke gyapjúzakót többre becsülöm, mert nem telik rádiótelefonra, és mert csak használt Opelhez juthattam, nem! Hanem azért, mert ezek mögött a jelenségek mögött nincs igazi tehetőség,

hiányzik a megalapozott tudás, a tapasztalat, nélkülözi az erkölcsi megalapozottságot, a tisztességet, a toleranciát és a másképpen gondolkodás elfogadását. Mert csak és kizárólag az lehet új érték, amit ők képviselnek, s ezek leggyakrabban rövid távú, anyagi orientáltságú vállalkozások. Ez a szemlélet nem ismeri sem a tízparancsolatot, sem az úttörők 12 pontját;

nem vesz tudomást az előttünk járó generációk izzadságos, de tiszta értékkeremtéséről; átnéz mindenkin, ami csóltásának perifériájára kerül; átlép mindenen, ami akár könnyed szellemi párbajt jelentene. Nekik csak nehéztüzérségük van.

Gondolkodom... és megriadok. Hogyan neveljem gyermekeimet, miket tegyek hamuba sült pogácsaként tarisznyájukba, miként állítsam fel számukra azt a társadalmi koordinátarendszert, melynek ismeretében boldogulnak majd a felnőttkor küszöbén túl is?!

Gondolkodom, és reménykedem... Az nem lehet, hogy minden, mit őseink ránk bízta, szemétdombra való; az nem lehet, hogy a könnyebb ellenállás ne bosszulja meg magát; az nem lehet, hogy a szétzilált értékek ne álljanak ismét össze példává, mércévé, útjelzővé; az nem lehet, hogy a tisztességtelen haszonszerzés, a felelőtlen vakrepülés, a másokat is mélybe rántó önzés annyira besározná-elnebezítené lelkünket, erőnket, hitünket, hogy önként lemondjunk a szárnyalás tiszta reményéről... Az nem lehet, hogy csak visszafelé vezet út! Egészen a „gondolkodó” csimpánzokig...

Ismerő

Fotó: Nagy László

Tóth Béla hetven éves

Elsős egyetemista voltam, amikor ő már tanársegéd. Még nem tudtam, ki ő, de már hallottam róla. Akiket tanított, lelkesedtek érte. Egyszer aztán beesett közénk sárkány elvtárs buzogánya. Egyik évfolyamiársam cikket írt a kari faliújságra, jól emlékszem, Lánc, lánc, eszterlánc volt a címe. Azóta többször akartam emlékeztetni rá, nem sikerült.

Két ember jött be az évfolyamunkra, nem sokkal utána, a káderes, és ő. A káderes annak rendje-módja szerint lebarnította a faliújságos írói a sárga földig, de úgy, hogy valamennyien értsünk belőle. Felelőtlen emberek nem sértegethetik a Dékán Elvtársat, ez volt szózatának a summázata. Aki ezt nem veszi figyelembe, megnézheti magát!

Nem a legötéletesebb korban voltunk, már 1954-et írtunk. Azonnal fölűnt, mindezt elmondhatták volna neki négy-szemközi vagy batszemközti is. Demonstrálni akarták, olyan nagyszerű világban élünk, a kritika és az önkritika az az eszköz, amellyel az elégedetlenségnek a szikráját se engedhetjük meg magunknak. Tóth Béla is megszólalt. A szatíra fegyverével tudni kell bánni, csöndes szavainak ez a mondata maradt meg bennem. Egyébként elismeréssel szólt a kis cikk irodalmi értékeiről.

Akkor tudtam meg először, hogy a faliújságcikkek is lehet irodalmi értéke. A szatíra fegyvere egy kicsit birizgálta a bőrömet, nem voltam már akkor se barátja semmiféle fegyvernek.

Nem sokkal utána kollégiumunk igazgatója lett. Begombolkozó, zárkózott, távolságtartó, elutasító volt az elődje, a poloskairást is ideológiai alapokon utasította el, amíg egy skatula harminckét poloskáját bele nem vertük ajtaja hasítékába, gondoskodva róla, hogy mind befelé menjen, az ő egyetlen fegyverező eszköze viszont a barátkozás volt. Mindenki úgy érezte, az ő szobájukat szereti legjobban, mert esténként mindig ott tanyázott valamelyikben. Jogászok voltak az első emeleten, bölcsészek a másodikon. Jókedvünk támadt, ha hozzánk tért be. Csak tizenhatan voltunk egy szobában, elfért még.

Mindenkiről mindent tudott, és jó szóval mindenkit segített.

Ötvenhatban is ő volt az igazgató. Amikor első napon leitatott katonák lövöldözése kergetett be bennünket a Kendergyár kapuja előtt, akkor is bent volt. Fenyegetésként ávósok lőttek bele a porta előtti plafonba. Megrendítette őt is. Hamarosan Nemzetőrség fészke lett a kollégium, aztán az is elbagyta az épületet. November 4-én vasfűrésszel vágtuk le hazament évfolyamatársaim szekrényéről a lakatot, hogy a benne lévő himmi-hummit biztonságba helyezzük.

Sajnos, így se maradt meg minden. Nekünk kellett magyarázkodnunk, hogy segíteni akartunk. Ettől kezdve írásainak hőseit többnyire mind ismertem. Úgy oda tudta ragasztani figyelmemet a papirosához, azóta se találkoztam sok hasonlóval. Más vidékről jöttem én, de azonnal otthon lettem az ő világában is.

Tudta, hogy ötvenbatért fegyelmet kaptam, de nem érezte velem. Abogy a többiekkel se. Akkor már a Hősök kapuja melletti kollégiumban laktunk, a mienkbe orosz tisztetek költöztek.

Államvizsga után a Somogyi-könyvtárban találkoztunk. Két év múlva könyvtáros lettem egy évre magam is, Vársárbelyen még közelebbi kapcsolatba kerülünk. Meglepett, minden szakmából volt jó ismerőse. Aki a bangyák boldondja volt tudományos megfigyelői minőségben, azt is ismerte, aki gyíkoknak-békáknak, azt is. És története volt mindről. Dombiratosról népesült be azonban az ő világa, bétszám tudott volna mesélni gyerekkoráról, aztán később Zsibritáról, az asztalossegédről, meg a mesterről. Hamarosan észrevettem, meséi közben könyveit írja. Azt is nemsokára, a napi esetek is mesévé lesznek előtte. Mire elmondta kétszer-háromszor, már átfordultak irodalomba. Papirosra is vethette volna.

Sajnos, keveset vetett.

Tömörkényről, Móráról ma is mindent tud, de tudott már akkor is. Emlékszem, volt, aki kellő rosszindulattal az ő epigonjukat látta benne. Ezen az alapon Mórát is lehetne Tömörkény-epigonnak mondani. Közös kútból merítettek, ennyi csak az igazság ebben az ügyben, meg annyi még, hogy a közvetlen közelség néminemű átbállásokat valóban lehetővé tett. Béla azonban a közös kút környékén nőtt föl, neki a minta is elég volt, hogy ott irodalom született.

Attól kezdve maga is művelte a csodát.

Haragudtam rá, amikor könyvtárigazgató lett. Író is lehetnél, minek neked az igazgatóság? Pontosan húsz évvel ezelőtt, amikor ötvenéves lett, előálltam, és arra bízattam, kérje magát nyugdíjba. Tolta ő már annyit az ország szekerét, megérdemelné. Kérjen könyvtárában legalább két méternyi üres polcot, csirizezze be maga alatt a széket, és írjon, írjon, írjon. Ha megjelenik egy-egy könyve tízévenként, be kell mutatni az olvasónak. Nem tudják, ki az! Má-

sok neve a csapból is folyik, őt meg kevesen ismerik csak. Nincs rá ideje, hogy herdálja az időt.

Nem ment.

Rá kellett jönnöm, rossz nyomon járok. Aki annyira alulról indult, mint ő, az mindenképpen lenni akar valaki. Író akárci lehetett, tudunk is rá példát eleget, de igazgatóvá lenni, az már valami. Lehet, hogy vád ez ellene most is, de ma is ezt hiszem. Kárhoztatom is érte.

Ötvenöt éves lett, megint elkezdtem hergelni. Talán te akarsz a helyemre kerülni? – vágta a képembe. Lecsöndesedvén viszont azt mondta, most épül az új könyvtár, most legfőképpen nem mehet.

Amikor fölépült, átlépte a hatvanát. Nem lehet elmenni, be kell lakni az új épületet! Mondtam neki mindent. Azt is, elhiszem, aranybetűkkel írják be nevét a könyvtárigazgatók nagykönyvébe, de a kétméteres polc üresen marad. Hatalmas feleselések után végre elment nyugdíjba.

Az aranybetűs beírás, azt hiszem, megtörtént.

Azóta viszont egyfolytában szégyellem magamat.

Mert azóta annyi címkét ragasztottak rá mindkét oldalról, mozdulni is alig tud tőlük, de azt egyik oldal se mondja, menteni való irodalom kering az ereiben. Írta, írta tünneményszép elbeszéléseit, és nem kell senkinek. Fűrészelt, gyalt, és írt. Aztán maradt a fűrész, a gyalu, és legtöbbször fejben marad, amit le kellene írnia.

Fűjnam az ébresztőt kiadótól kiadóig, de be kell látnom, úgy összeomlott a magyar könyvkiadás, ki se látszunk alóla. Bugyi és krimi kell az olvasónak, az irodalommal, nem nagyon tud mit kezdeni szilajnagy szabadságában.

Föl-fölszillan benne néha mégis a remény.

– Mű írsz?

– Mesét!

Valaki megígérte, kiadja.

Ha megtenné!

Horváth Dezső

Molnár a mennyországban

Az is Tápéről

Meghalálozott az öreg vízimolnár. Fölment, a mennyország kapuján szelídkésen kopogtatott. Semmi nesz belülről. Jól megdöngötte a tölgyfa kaput, ahogy otthon szokta a garatot, amikor már az utolját járja a kő, s fölakadozik a termés.

De a hangoskodásra se neszel senki.

Éppen nekikészülődött, hogy valami elhajított kezébeli fával kongat, hátha fölére feküdt e a portás, vagy a süketség is környéközheti, ahogy a vénet minden baj eléri.

Bemeleg a lábfájás a csontvelőbe, be a fülzúgás, a vakulás, a zsibbadás, úgyhogy mire két lábbal a sír szélére totyog, azt jól szerkesztette, aki szerkeszthette, mert akkorára nem is tudja, hogy amit kapott; éleslátást, jó éneklőkét, jó kedvet, erőt, egészséget a jóízű munkálkodáshoz, jó étvágyat a jóharapó kenyérhez, szalonnához, vöröshagymához, örök vídamságot, a szebbik nem szeretetéhez való huzalmat, azt mind de mind visszalopogatja az élet. Amikor a maga vénségében ott áll, hát semmi veszténivaló.

Tudja ezt a vén tápéi molnár, százszor elbeszéltek, amíg egy-egy zsák búza, árpa, kása, miegyéb lejárt, hogy liszté, darává lett, hajtotta a víz a nagykereket, nagykerék a nagytengelyt, az a kispérgő fogaskereket, a kispérgő a középtengelyt, az a felső követ, s így indult a malom. Ez időbe telt. Ez alatt leóróltek gondot és bajt a szájalommal. Örömet, bánatot meghánytak, vetettek. Szállt is róla bizonyosság mondás Tápén. Arról, hogy a száj is malom. Szómalom.

Egy szólásuk szerint, amelyiknek így szalad a selyme:

– Hogy jár a szád?

– Akárhogy jár, nekem darál!

Igen ám, de ott áll a vízimolnár a bezárt mennyország ajtója előtt és kongat erőlesen, ahogy a molnári kenyérekereketben megszokta.

Nahát erre már megnyílik a kapu kukucskája, amelyik volt akkora, hogy a zsákhordástól összetöporodott molnárnak éppen a köldökéig ért az alja.

Tisztességet tudó volt a molnár, ahogy az el is illett tápéi mivoltában, rögvest köszönésre nyitotta a száját, mert az a szakmai böcsüléshez tartozott. Ha kamaszkölők jött is a malomba, a molnár előre köszönt neki.

Ez a szent hely tisztességének a parancsa. Annyira, hogy valamikor, hosszú ideig, ha üldözött ember oltalomért bemenekült a malomba, el nem foghatták üldözői. Legfőljebb rágyújtották az egész fából való frekvenciát, s vigyáztak, hogy élve ki ne menekülhessen belőle.

A szegény molnárgazda vízbe sem ölhette magát bánatában, mert tudott úszni, hacsak ellopott malomkövet nem kötött a nyakába, akkor megmarad. De tisztességes tápéi vízimolnár bizony, hogy nem megy erőszakkal az isten nyakára.

S áll a mennyország kapujában, a kukucska lenyitva a köldökéig, de nem marad ideje a köszönésre, mert Szent Péter, minden földi halandót ismerve, rögtön ráreccsentett:

– Hát te, lisztlopó, mit akarsz itten a mennyország kapujában?

– Meghaláloztam, Szentatyám, úgy gondoltam, hogy hátha itten is kellene egy jól kiérdemesült hozzáértő. Itt is kenyeret esznek, noha kenyér gyanánt tán fonatos kalácsot, ki-ki érdeme szerint a korpakenyértől a lánglisztből gyúrott rétesen át az égi mannáig, ki-ki érdeme szerint, ahogy a mi jó papunk úgy húsvét tájékán évről évre elpredikálgatta. Én meg odafigyeltem, meg is jegyeztem, különösen, hogy az iparomból való ennivalókkal példázódott. Hát ebben a reményben merészkedtem, Szentatyám, már megbocsásson, ha nagyobbra tartom a mivoltomat, mint a Szentatya minősítő mércéje. Mármint hogy lisztlopó volnék.

Nem loptam én, csak mi a ruhámra ragadt. Száll a lisztpor finomja. Ráülepedik az ember kezére, gúnyjára.

– Még hazudozol is! Hát azt a mókát ki találta ki, amikor ment a paraszt az örleményért, kérdezted az inasodtól, hogy kivette e a vámot, mire a fiú mondta böcsülettel, hogy ki, mire te azt mondtad neki, hogy vegye ki másodszor is. Mert a paraszt nem hisz, csak a saját szemének. És kivette az inas. Ez nem lopás?

Takarodj a pokolba, már régen várnak rád!

Toporgott a molnár, mert nem cáfolhatta, amit az ég portása a szemébe mondott, ami igaz, az igaz. Bölcsen belátván a változtathatatlant, fordul, hogy a lejáratot keresse, de aztán gondolt még egyet.

– Szentatyám, jól megértettem a szavas intelmét-itélethirdetését, hát megyek a kijelölt helyemre, hátha odalent is kell a lisztelő molnár. Úgy lehet, odalent is akad, aki kenyeret eszik, akármilyen kutyának való korpását, görhét, cibakot, komiszt és rabkenyeret, de csak kell effélével élnenek, hanem, ha már lefelé kell hogy menjek, legalább résnyire nyissa ki előttem a kaput, lássam, hogy mit veszítettem.

Szent Péter szíve nem taplósodott el, halász volt földi élete idején, egyszerű emberek között élte mindennapjait, tudta, mi a könyörület, mi az irgalom. Meg a molnár kegyeletes gondolkozása is azt tanúsította, hogy ez immár megbánta tolvajkodását, más szegényember megcsökélyítését, hát egy arasznyira kinyitotta a mennyország bronzveretes, nehéz tölgyfa kapujának egyik szárnyát. Résnyi belátást engedett a mennyország nyílegyenes, gyönyörű virágokkal szegélyezett útjára, amelyen úgy távolabb, mintha az üdvözültek sétálását látta volna. De nem nézte igazándiból, hanem a mennyország kapujának arasznyi résén vagy két ölnyre behajította a micisapkáját. Csak úgy szállt belőle a lisztpor, ahogy a gyémántkövekkel kirakott útra hüppant.

Szent Péter megrökönyödött a mozdulaton. Ilyet még nem cselekedtek vele, mióta a kulcsokat a kezébe vette, pedig az ez tegnap történt.

Nem mutatta haragját, nem is illett volna a rangjához, hanem kellő szigorral ráreccsentett a molnárra, hogy de most, de azonnal szedje a rongyos sipakját, kotródjon lefelé a neki régen kiszabott pokolbéli helyére. De mindjárt.

S hogy szavának nyomatékot adjon, meg hogy a molnár beférjen, mert az arasznyi résen nem fért volna, hát molnárméretűre megnyitotta a kaput.

A molnár odament a micisapkájához. Nem sietett, nem is sétifikált, ment komótosan, ipara méltóságának megfelelő illemmel. Ráült a kikerekedve terülködő sapkára.

Szent Péter türelmetlenkedett.

– Na, kotródj, huzat van!

De a molnár meg se mozdult.

Szent Péter odament, fölé hajolva ihingette.

– Nem érek én rá, himmi-hummi elkárhozott lisztlopókkal bajolni, amikor a hitelesen arra kiérdemesült megholt lelek itt állnak sorban, bebocsátásra várva! Még szépen mondom, hogy kotródj, addig indulj a magad belátásából, mert hívom a harisnyábahúzott pofájú ördögöket, akik büntetésből itteni kidobólegényi szolgálatot teljesítenek, hogy hazavágjanak a pokolbéli helyedre. Azt ne várd meg, mert az ő finomságukat nem köszönöd meg. Erre még példa nem kerülközött, mióta a két kulcsot a kezemben tartom, szedtevette, rontom-bontom – kezdett káromkodni a szent.

– Még engem is bünbe keversz makacsságoddal! Úgyhogy takarodás, ne is halljak rólad!

– Szentatyám – húzta maga alá a lábát sipkáján ülve a molnár –, én innét nem megyek sehová, hiszen én a magamén ülök!

Azóta is csak ez az egy molnár lakik a mennyországban, ahogy a tápéiak nagy büszkén emlegetik.

„Hogy annak ne csak haszna legyen...”

Beszélgetés a hetvenesztendős Tóth Bélával

Alig hibető, de tény: Tóth Béla immár hetvenéves. Íróként, könyvtárosként, majd könyvtári vezetőként a város szellemi életének egyik jellegzetes, folyamatokat alakító és emberi viszonyokat temperáló személyisége volt évtizedeken át. Ma nyugdíjas, de továbbra is állandóan dolgozik. Ő, a kétkezi munka egyik ibletett bangú irodalomba emelője, aki akkor írta legszebb, már-már poétikus sorait, amikor a munka élményének lelki vetületeit rögzítette – ma újra asztalosműhelyében tevékenykedik. Fűr, farag, műves bútorokat készít, élvezzi a szerszám mozdulását. Nem hobbi ez számára, hanem lételeme, enélkül aligha tudna megenni. Ez is kell ahhoz, hogy írni tudjon, mert ez a munka adja meg neki azt a benső egyensúlyt, magabiztosságot, ami az alkotáshoz szükséges. Az elmúlt évtizedekben sokat és sokfélét írt: mesét, novellát, (történeti) regényt, szociografikus prózát (köztük a *Mi, janicsárok* című, számára József Attila-díjat eredményező regényt, s a máig csak folyóiratközlésekből ismerhető *Tisza* című szociografikus „folyótörténetet”). Igazi terepe azonban mindig a mese volt, akkor volt (s van) elemében, ha mesélhet. Így ma, az egymást kergető irodalmi divatok gyorsuló váltakozása idején, mesélő kedvének enged utat. Egy ősi elementáris erejű irodalmi forma újul meg kezén. „Novellameséi”, e remek rövid történetek egyszerre idézik a folklór történetalakító gyakorlatát, hagyományon átszűrte „természetes” bölcsességét, s a nyelvet biztos ösztönnel használó, sőt olykor teremtő született elbeszélőt. Ő is azok közé az írók közé tartozik, akiknél a megformálás hogyanja, a nyelv mindennél fontosabb, s írásai legfőbb értékét ez a bihetetlenül gazdag, ízes, emberi világokat és tapasztalatokat kifejező nyelv adja. Prózája: nyelvében él, nyelve révén hat. Ahogy élő beszéde ízei is egyénítik, összetéveszthetetlené teszik, történetei leírva is élnek, s megkülönböztetik őt. Az alábbi beszélgetés, amely Szegeden már régen esedékes, remélhetőleg fölillant valamit az íróból, és a mögötte munkáló személyiségből.

– Dombiratoson születél. Milyen körülmények között nőttél föl?

– Dombiratos nem csupán szülőfaluam, de világlátásom elemi iskolája, egyetemem, az írás-olvasás tudományá, a fekete föld keménysége, termőerejének ismerete, a kenyér íze, a kútvezek nyeletének milyensége, pajtásaim ölelő karójának melegsége ott költözött az ember gyerekének minden porcikájába. A jókapátatú föld tudása, a jójárású ásó, a jómarkolatú fűrészt kitanulmányozása az itteni egyetemen vált örök tulajdonomná. Diplomát nem írtak róla. Az én iskolámban akadémiai szinten tanítottak betűt, emberséget. És egyetemi tanáraink, béresei, dohánykertészek, kócos iparosok, uradalmi fejősgyűlések, csűrheásztorok, földesiztergályozó parizstokráta méltóságos urak és asszonyi népek önzetlenül, tandíj nélkül öntötték, árasztották magukból a falusi megélés mindentudását.

Aminek a birtokában szánhattam két lóval, cselőzhettem szavamat értő vak bivalyokkal a mélységesen fekete répaföldeken, de macska, noha morogva, ugrotta át akaratomra a magasra tartott idomító léccet, és korcs kutya futott hozzám fűtyentésemre, hamis kóborok nyűszítették fügemutatásomra.

Tudtam tehenet fejni, falvédőt hímezni, detektoros rádiót sikeríteni, varjúsímaszokért magas fákra mászni, eleresztett kormányossal létrát szállítva biciklizni, kiterülközött búzatarlókon libát, disznót, tehenet legeltetni, énekes nagymiséken, susogósokon ministrálni, élesztős ládákban betelchemi istálló fabrikálni, társaimmal kántálni, örömet kiáltani. Nagyszájú köcsögből, szűkszájú kannába a tejet úgy átönteni, hogy abból egy csöpp el ne vesszen.

Mint minden ember, sokféleképpen hasznosíthattam magam. Hívtak kovácsinasnak, mert simán hajtottam a nagyfűjtatót, de boltosnak is, mivel a cinkvájszt a fűrészt az első tekintetre megkülönböztettem. Lehettem volna borbély, vagy pékias, kishéres, hónapos kanász, tojászedő, segédharangozó.

Az igazi szegény embőrem mindönre jó, akár a szalonabőr – mondták, akik ügyelték buzgolkodásomat. Ezek mellett én voltam a falurossza, az akasztófavirág, az akasztófáralvó. Amit leginkább aranyosságból szemtől pofába mondtak. Nem az irigység, vagy a harag dolgozott az éfajtá igékben. Inkább a vonzalom. Olyat, hogy de szeretlek, se lány, se anyám direktben nem mondott nekem. Senki. Érezteték. Illetve azt megérezte az ember.

Még otthoni egyetemi tanulmányaimból tudom, mennyire szerettek, tudtak maguknemkímélve dolgozni. Haladósan, módjamegadva, méltósággal. Hűztak-vontak. Nem mint az állat, de mint az ember. Olyan takaros szerzőmjárás működött bennük, a kezük vonásait úgy meg lehetett kívánni, mint az egészséges ember jóízű evését. Jóízűen dolgoztak. Hogy annak ne csak haszna legyen, a kenyér, a betető benne legyen minden kaszasuhintásukban, kapavágásukban, ásonyomukban, gyalutasításukban, fűrészüik horkanásában, de abban a reményük, de az örömük is benne lakjon ám, mert amúgy a fene is megessi. Akkor muszáj, a muszáj nagy úr, a muszáj nyögve nyel, akár a zsírzó nélkül föltalalt gölődin. Egy falat egy kórtya vízzel megy le.

Csínál, de nem parádézva dolgoztak, nem a mozinak, a színháznak, a mutogatásnak. Takarosan a maguk igényre. Takarosan bekapálni az más, mint megkapálni, zöldre feketét karistolni. Takarosan learatni, betapasztani, bemeszlni (akár a csillagos eget is, csak létra legyen hozzá, meg a színét se árt ha megmondják előre). Takarosan fölsöpörni, kitakarítani, fölépíteni, bekazlanni, boglyázni, gereblyézni, csínál asztagot behajazni, házat fölfázni, harangot meghűzni, citerát megpöndíteni, halottat Szent Mihály lován kivinni, menyasszonytáncot járni, lakodalomban fővelyeskedni, utcai kurjantásokon uralkodni.

Noha nem ismerték a szófajokat, a szavakkal tudtak bánni. Hibátlan szépséggel eresztgették a szó selymét. Gyöngyözött a beszédük szóismétlések nélkül. Szépen tudtak mesélni, történeteket előadni, imádkozni, káromkodni, énekelni, táncolni, mulatni. Sírni. Fejlett gusztussal. Nem erőltették a jókedvet, se a sírást. Aki valamit erőlködve végzett, vagy valamit erőltetett, azt előbb kinevették, megvetették, megszólták, s aztán sajnálták. Az már

nagy szomorú egy állapot, amikor a sajnálat sápasztó sárga petróleumlámpa fénye dereng valakinek a képe szíjján.

Az olyan már teljesen a halála előtti idejét éli!

A legboldogabb gyerekkort tudhátom, vallhatom magaménak, noha, amikor anyám kimosta rólam ingem, gatyám, négy évvel idősebb lánytestvérem szoknyájában bujkáltam a cimborám előtt. Szégyelltem a viseletet.

Apám, meleg szívé ember léte morózusnak mutatta magát a család előtt, tán szigorát hangsúlyozandó, de anyám gyerekkoromban a pajtásom, útirányító védőangyalom, akivel összekacsintva műtyiban is tudtunk nevetni a saját nyomorúságunkon.

Főlnőt koromban örök barátom. Anyám. Halála után is itt van velem. Velem él. Tudom, hogy megeshet ez mással is. Hogy akit igazán szeretünk, az ha meghal is él.

– Hogyan lettél asztalosinas? Hogyan emlékszel vissza ezekre az időkre?

– Asztalossá lenni nagy erőfeszitésembe nem került. Asztalos apám úgy lehet, engem is gyalupadon teremtett. Erről a fáma soha egy kukkot nem ejtett, tán csak azért, mert a szó ki nem forogta köztünk. Az ő tizenegy főlnőt testvére közül négyen is a faiparban gyalulták össze a kenyerüket. Nem esett tőlük távol a szerszámzat, amit nemcsak mesteri szinten forgattak, gyanítom, hogy szerettek. De magánál is asztalosabb asztalos nézett, vagy kívánt tudni belőlem, azért idegenbe, a maga gyalutólársához adott szakmát tanulni. Őt évig inaskodtam a komplett hatelemis végzettségemmel. Akkor annál alább nem adták a bonyolult szakma segédlevelét. A bölcsőtől a koporsóig, amire a falun élőknek szüksége lehetett, mosóteknőt, de fűrészt, gyűrőtáblát, szobabútor, ajtót, ablakot teremtünk enyv-, politúr-, firnász-, fenyőillatokkal zsúfolt műhelyünkben. Szerszámaink muzsikáltak, gyalu nótázott, fűrészbőgőzött, vésőverő kalapács dobolta a ritmust. Az asztaloslegények szerettek fűtyülni, akár fenyőrigó az erdőkben. Varázsoltak, nem csak teremtettek.

Volt azért, aki murcolt. Izzadva dolgozott, a gyaluja cénázta, karistolta a matériát, a fűrésze nem haladt, a csapozások nem illeszkedtek, az enyve nem kötött, a festéke megcsurgott, a vasszög kibújt a fából: megnézte, ki ütött a fejére. De a tudó asztaloslegény bővölte a munkát. Fából vaskarikát teremtett. Szerszámai, ha elengedte őket, maguktól mentek a fába. Vésője vésett, derékszögű szabályos lyukakat, fűrója ette magát a fába, fűrésze, mint kés a vajban. És teremtményei? Az örömezők futkároztak a hátunkon gyönyörűségünkben, amikor egy lakkszírt szobabútor a lábára állt, amikor a kastély csigalépcsőjén fölmentünkben elgyönyörködünk, egy-egy zsalugáteres ablak látásán elrövedeztünk. Kicsit teremtők voltunk tán. Koporsókat is olyan szépeket építettünk, az embernek kedve kerekedett belefeküdni. De soha olyan irigyek nem voltak, hogy a várományost kitedeljük belőle. Akinek rendelték, az költözött az „öröklakásba”, s az örök világozóság fényeskedett neki. Nagy jókedvében a segéd olykor léccel, tenyérrel adta jelét valami nemtetszésének, de mindig megjegyezte: legalább érezd, ha nem érted! Érez-tük.

– Mikor és hogyan kerültél egyetemre?

– Magát valamire szánó iparoslegény világpróbáló útra indult. Szakmát, emberséget tanulni. Az akkori Csanád megyéből kikukkantva Szeged volt olyan fényű város, amelynek özőnében meleg műhelyek jókezu asztaloslegényei gyalultak. Olyan készségekkel, amiknek a tudása után mind a két tenyerem bizsergett. Wirth és Rengei műbútorosok engem maguk közé nem engednek vidékről szalajtott tulintyt, de a háború miatt legjobb segédek épp akkor a lövészárkokban cucorogtak, fogolytáborokban sanyarogtak, ha éltek. A vidékről szalajtott olyan többel jónak számított. Többek voltunk, mintha az utcáról fúj oda a szél valami gyaluját megköszörlüni nem tudó bugrist, nem tahót, mert mi tahók is voltunk nemcsak tulintyok, azaz a szakmát legjobb esetben amatőr szinten tevővevő leszek iparosok. A tulinty az nem úgy kontár, hogy addó nélkül, zugiban dolgozik, de úgy tulinty, hogy nem ismeri a szakma nem titkolt titkait, fogásait, finomságait, a csínozás művészetét, a halkság, a visszafogottság, mégis stabil biztonság hatalmát.

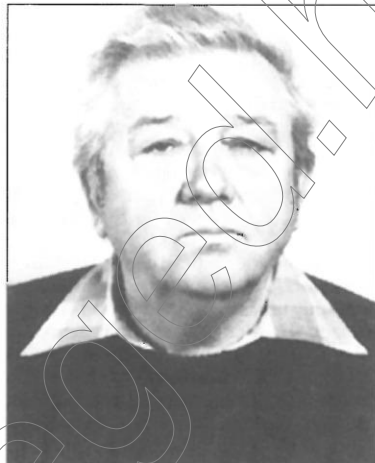
Engem bevett a műhely. Kicsit tán családtagnak is tar-

Egyetemistaként

A hatvanas évek közepén

Napjainkban

tottak. Lakhattam a mennyezetre szerelt, forgáccsal bélelt műhelyi ágyon, főzhettem műhelyi lángon a vacsorámat. Tanulhattam a színfurnrózást, a politúrozást, járhattam esténként szakrajz-tanfolyamra, szerkesztő, faköböző esti iskolába.

Ebből a műhelyből javítottuk, bútoroztuk a háborútól kifosztott egyetemi intézetek tucatjait. Könyvespolcok százmétereit, üveges vitrinek százmétereit, laboratóriumok berendezéseit gyalultuk, építettük, végszereltük, munkába állítottuk.

Sokat dolgoztunk az egyetem területén.

Kedvemre való tudománysszagok, illatok lengtek körül bennünket. Az állatrendszertan konzerváló vegyszereinek átható szaga, a klinikák klóros illata, a könyvkonzerváló, a kitömött állatot óvó, rovarvédő mirbának mindenén túltevő felhője. Nem volt idegen világ számomra, amikor az egyetem megfújta dudáját a sorakozóra. Hogy mindenki, az orvosi fakultás kivételével, minden szakra jelentkezhet, érvényes főlvételi vizsga után, amely két részből állt. Írás és beszélgetés, egynapi sáppasztásba csomagolva. Nekivágtam. Világra éhes mivoltomban, öt dolgozó gimnáziumi osztállyal a hónom alatt, népi kollégiumi vaságyról, savanyú káposzta főzelékétől fűtve, de teljes lelki nekifeszüléssel.

– Milyen volt akkor a szegedi egyetem? Kik voltak rád hatással?

– Amikor írásban kaptam, hogy fölvettem a Bölcsészettudományi Karra, sejtettem, nem valami könnyű diadalmenet áll előttem. Beláthatatlan magasságban egy-egy tudománykupac teteje. Azokat megjárni, megközelíteni! Gyűrni hozzá ingujjat! Magyarul beszéltek a tanárok, de mintha én a víz alatt kucorognék, ők a víz fölötti pulpituson. Szavuk értelme, hangjuk nem tudott kicsi fölfogó antennáig eljutni. Nézetem, akár borjú az új kapura. A gimnáziumban Czöglér tanár úr szavát, Timár Lajos intelmét, Palásti deklinációit, Fűrész igazgató földrajzi óráit könnyedén kanalizáltam magamba. Az egyetemem más zsoltárból énekeltek. Legalábbis számunkra. Nem gyötörtek jól képzett évfolyam- és pártársaim. Egyike-másika úgy tudott franciául, mint az anyanyelvén, vagy angolul, németül, olaszul, latinul. Mi meg a napi ismeretek földolgozatlan terheitől görnyedve vonultunk az akkor már szétrugdalt Nékossz helyettesítő állami diákszobáinkba. Jól képzett évfolyamtársaim pedig olyan otthonosan mozogtak az egyetem száz folyosójának ötven intézete, hatvan tanára és tudnivalói között, ahogy falusi harangozó a templomban. A történelem ligetes sétálóhelyeiknek számított, a történelmi személyiségek seggreverőcskéző pajták- valghánya. Napóleon, vagy Biborban született Nagy Konstantinusz császár hadjáratait úgy emlegették, mintha tegnap jöttek volna haza valamelyik győzelmes csatájáról. És azt nem játszották. Tudták. Az egyetem ezt természetesnek vette, tartotta. Magamfajta pedig a kicsi ismeretcskémrel a pusztá megmaradásomért gebeszkedtem.

Boldognak tudhattam magam, ha ennek a mezőnynek a lábanyomán látótávolságban maradhattam. Kétségek gyötörtek, hogy megmászom-e az óriási tudáshegyeket, hogy nem csúszok-e vissza. Nem a haláltól féltém. Koporsós koromban, ha meg nem is szoktam a kaszást, de nem is féltém. A félbemaradottság rokkantságától féltém. Elszaladhattam volna a teljesíthetetlennek látszó feladatok özönétől. De az elszaladás: törés. A félbehagyás az iparban sem volt sajátom. Elkezdtém valamit, azt befejeztem. Tökélyre vinni, diadalra, annak a tárgynak, teremtménynek a követelményeit is viselni a végtelenségig. Milyen ágy az, amelyik első éjszaka leszakad, ajtó, amelyik nem nyílik, ha nyílik, nem csukódik, ablak, amelyiken nem jön a világozóság, ha jön, vele árad a hideg is a végtelenségig.

Innen elszaladni?

– A bukás szélein botorkáltam, rossz álmaimban egyre csúsztam vissza a kásás hótól sáros tudománymagasulatok meredélyein. Hónapok, tán évek elvánszorogtak velem, amikor olyan magasságokban járhattam, ahonnan már el látni némely tudományok virágos mezői fölött. A sámlimagasságból.

Kiváló tanárokkal kedveskedett nekünk az itteni élet. Mészöly Gedeon, Halász Előd, Sötér István, Klemm Antal, Koltay Kasztner Jenő, de sorolhatnám tovább, nem csupán a tudósi ismereteik tárházát nyitották meg előttünk, de a tudományuk iránti örök érdeklődés lángját is meggyújtották. Biztattak, érdeklődtek moccanataink iránt.

Nem prédikáltak róla. Művelték! A jelenlétünkben.

– Hogyan lettél író? Mikor és hol jelent meg első írásod?

– Mi akkor, Halasi-Nagy József kiváló filozófiaprofesszor titulusa szerint janicsárok voltunk, bányákból, lőlegelőről, csűrhepásztorságból az egyetemek szent csarnokaiba tömegeltünk pártkatonáknak, a műveltség útonállóinak, Rózsa Sándorainak, merénylőinek.

Még a velünk rokonszenvező tanárok is csudabogarának tekintettek bennünket. Sötér közénk költözött a kolleszba, egész éjszakákon át beszélgettünk, vitakoztunk, ismerkedtünk. Író volt.

Egyik szóbeli kikerekedett történetemre bökve azt mondta: írja le.

Megtörtént. Elvitte a Tiszatájhoz, amelynek akkor szerkesztője volt. Közölte. Egy vizsgám után merészeltem megkérdezni, mi okból tette, mire szinte csak úgy mellékesen megjegyezte: így kell írni! A Sinter című írásocskáról volt szó.

A történet után évekig nem mertem írni, annyira megijedtem. Nem is nagyon íhagetett a kérincselők hada. Későbbcskén kezdődött az Egyetemi Újság, annak révén szólt hozzám a Népszava, a Szabad Nép, a Kortárs. De én nem voltam kapadozós legény. Öregapámmal vallottam: lassan mönni a högyre!

– Hová kerültél az egyetem elvégzése után? Milyenek voltak ezek az évek?

– Az államvizsga után három hónapig Jutason tartálkoskodtam. Minden szombaton déltől, a hétfői szolgálat kezdetéig a laktanyafogások életét éltem. A szám miatt. Hétfőn reggelente tellett ki a büntetés. A század pk. törölte valahányszor a fogda írásos nyomát, mert golyószóróval kiválóan löttem. Azt se virtuskodásból tettem, de jó vízimérteskes látókával bírtam. Nekem a golyószóró is szerszámnak számított. Embertelen célra készült, de szer szám. Elvégre ismertem esetet, amelyben a búcsújárók Krisztus keresztjével verték fejbe egymást, az eltévelyedettek.

Leszerelésem után nem tudtam, hová tette az élet a mindennapimat. Az egyetemre csöppentem ósláv nyelvet tanítani, tanársegédi sarzsiban. Az óslávot nem nagy művészettel tudtam. Igaz, más sem a kies hazában, ahogy ólatinban sem sok ember virtuskodott abban az időben. Az óslávbán is annyira voltam valaki, amennyire nyelvet inkubátorban, csirkeketetében megtanulni lehet. Bizonyos okok miatt nyelverületre én egy percig nem jutottam. Az a szakmai biztosság, ami az egyensúlyhoz, a lelkiekhez szükségeltetik, soha belém nem költözött. Óraszámom eleve olyan kicsire szabódott, hogy a nyolcórás-ságért egyik kollégium igazgatói székét is nyergelnem kellett. Nem esett nehezemre.

– **Miért mentél át a Somogyi-könyvtárba dolgozni?**

– Ötvenhatban ez a kollégium lett az első nemzetőr laktanya Szegeden. Huszonnégy óra alatt kitétték a szűrőm, mivel, Lazúr Barna a tanúm, nem vállaltam a laktanya-parancsnokságot benne. De én kéményseprőnek se álltam volna be soha, csak azért, mert az is derekszíjat hord, utáltam a dresszúrát, az oktan parancsokat, és nem is tudtam parancsot osztogatni.

De akkoriban már kacsingattak rám a Somogyi-könyvtárból, hogy menjek oda tudományos munkatársnak. Hallgató koromban ez a könyvtár szolgált tanuló tanyahelyemül.

– **Könyvtárosi éveid külön nagy korszakot alkotnak. Beszított munkatársként milyen feladatokat kellett ellátnod? Kikkel dolgoztál együtt? Milyen volt akkor a Somogyi-könyvtár?**

– 1958 elején már ott kerestem kicsi karéj kenyeremet. A mondott munkakör helyett raktárkezelő, kölcsönzői szaladozó voltam évekig, mert a könyvtár emberhiánnyal küzdött, akkoriban tették egypéldányos gyűjtőköre léteire kölcsönző könyvtárrá, a hozzá való föltételek biztosítása nélkül. Mindenből első közbánya volt és csak egy. Csak túlórában, a magam gyönyörűségére, majdnem lopva munkálkodtam tudományos munkatársi jármómban.

Ez a szakma-szeretem munkakör ismertetett össze a legeslegjobb emberekkel: Bálint Sándorral, aki mindennapos volt intézményüknek, Kalmár László matematikaprofesszorral, Szókefalvi-Nagy Béla professzorral, Tápai Antal szobrászművészrel, Tóth Sándor érmész-szobrásszal, Vinkler Lászlóval, Vaszy Viktorral, Hámvás István apátplebánossal, és sok más jó emberével a mélységesen mély szegedi társadalomnak.

– **Könyvtársként lettél igazán író, könyvtársként bontakozott ki írói pályád. Hogyan tudtak összeegyeztetni ezt a két munkakört?**

– Akkoriban még játszva és rendszeresen tudtam napi 16 órában dolgozni. Reggel négyet a munkaidő előtt, és este is annyit a könyvtár zárása után. A Tisztatj kiskönyvtár akkor indult. Ertey Péter megszólított, hogy adnék a megjelentjeimből egy kis kötetre valót. Nem gereblyéztem én zsegeimet, helyette Kőszörüs kádi címen szegedi török mesék fonalacskáját sodorgattam, meg az Atya, fiú, Szentlélek címűt dajkáltam. De közben Erteyékét hűtlen kézeles vádjával letartóztatták, börtönbe zárták, amiről a helyi lapok ilyen szalagcímen tudósítottak: „Az irodalom hiénái”. E révén én is a hiénaság vádjá alá sandultam. Kérdezték, milyen hiéna vagyok? Foltos, vagy foltalan.

– **Íróként mire törekedtél? Milyen prózát akartál írni?**

– Jó, izgalmas, igaz, szép prózát szeretnék írni. Amelyik az értelemhez úgy szól, ahogy a lélek kapuján bezörent.

→ **Melyik művedet tartod a legfontosabbnak? S miért?**

– A janicsáriádamat ma sem szégyellem. Vállalom, nem

lehetett egészen hatástalan, máig fölvisítanak bizonyos politikai irányzatok fölsivítói, ha nagyon elfélni, megvetni, utálni valót akarnak mondani, ő, borzalom: janicsárok!

– **Milyen volt a szegedi irodalmi élet a hatvanas-hetvenes években?**

– Lehattunk céhbellek Szegeden tizenöt-húszan. Azokkal abban a hitben éltem, úgy néztek rám, ahogy én rájuk, szeretnek, szívesen időznek velem. Azt hittem azt hiszik, amit én. Amikor a rendszer-álórca váltás bekövetkezett, ebből a lelkes kis kórusból, ha hárman maradtunk együtt, akik egy énekeskönyvből tudjuk a fölkelő napot köszönteni.

– **Kik azok az irodalmárok, akik a legközelebb állottak hozzád?**

– Irodalmi akárcik között sokistenimádó vagyok. Kit ezért, kit amazért figyelek, szeretek, tisztellek. Nem is győzném leltárba szedni. Móríczt főistenem. De a kisistenek sincsenek kevesen.

– **A Somogyi-könyvtár igazgatójaként mit sikerült elérned? Hogyan alakult át vezetésedd a könyvtár?**

– A százéves kora körül baktató könyvtár már Tömörkény idejében helyhiánnyal küzdött. Harmincnál is több évi szolgálatom utolsó évtizedében, sok jó ember szerencsés találkozása révén, Papp Gyula tanácselnökkel az élen, országnagy politikuskok amenolásával, kicsit lokalpatrióták megértésével, s az utolsó anyagi lehetőségek összekaparáásával a sors szeszélyes, játékos fondorkodásával azon emberek egyikének tudhatom magam, aki hajthatta a könyvtári palota fölépítésének nélkülözhetetlen óramutatóit. Kicsi frói reputációmmal, viszonzások várása nélkül tettem mindent a könyvtár oltárára. Ezzel az erővel néhány könyvet partra révészhettem volna. De nem sajnálom, hogy a helyett az a ház teremtdött meg. Nem is szégyellem.

– **Nyugdíjba mentél. Hogy élsz? Mik a terveid?**

– Téli vagyok tennivalókkal. Amit nem tehettem meg aktív koromban, mert némely ügyek csak vágyaimban, terveimben éltek, most a magam ura vagyok, töröm magam, hogy azokból valamit még láthatóvá, olvashatóvá tegyek.

Azt a sokadmagamat érintő reményemet szeretném nagyon szépségesen is igazul leírni, hogy itt még fölűst az a nap, amelyik a mi hitünk szerinti tömeges jölét országot melengeti. Biztos kenyér, munka, ember, méltóság, a teremtségi lehetőség és jövő. Fiainknak, azok fiainak, azok gyerekeinek is mindörökké.

Ha nem is dínomdánom az életem, de sok tehetől szabadulva jöttem el nyugdíjba. A mindennapok keserves kötéltánca, nyaktörő mutatványa már csak emlék. Nem akarja már senki bajuszom egyik szárnját fölfele pödörni, másikat lefele, mert valakinek az érdeke éppen így, vagy úgy kívánná. Egyedül asszonypajtásom akarná még, kerti munkáink violenciáiban bajszompödöríteni. Ha nem hagyom, azt sem bánja. Sok keserves napot eltöltött mellettem.

Csapás éri az embert. Szanatóriumszámban szolgáló kicsi asztalosműhelyből egy éjszaka kirabolták legjobb szer számaimat. Hiánya akkora fájdalom, mintha tíz ujjamat vitte volna el a betörés erővágója. Az ÁB Aegonnál biztosítva, mint minden a háztartásomban. Az ÁB fűgét mutatott kártérítési bejelentésemre, mondván, hogy nem valósult meg a betörés! Nem törték össze az ajtót, de diszkret módszerekkel a mondott kifosztást elkövétték. A mindent „vállaló” ÁB, látatlanból, mert úri kedve, haszonlése úgy kívánta, nem kártérített. Hónapokig fájdalom gyász. Szerszám nélkül sehová! Rokonaim, barátaim, OTP segedelmével állt helyre a lelki és szerszámzati egyensúlyom. De ha bajom nem volna, semmi bajom sem lenne.

– **Mikor olvashatjuk legújabb könyvedet, könyvedet?**

– Újabb könyveim kiadásához újabb könyvkiadó kellene. Ha fából tudok építeni, érzek annyi erőt magamban: építek én még egy saját kiadót, s akkor Megjelenhetnek munkáim. Amúgy a kutya nemigen ugat utánam. Hogy fók-é, élek-é? Egyik nincs meg a másik nélkül. De ezt sem panaszként zokogom föl. A kérdésre válaszolva, pontosítva a rideg tényeket közlöm.

Lengyel András

Pótlások a Szegedi szótárhoz

2. rész

Az első közlemény 1987 augusztusában jelent meg a Tiszatáj Bálint Sándor-emlékszámban. Amit akkor előjáróban leírtam, ennyi idő után sem kívánom megismételni. Pár útbagazító szóra természetesen szükség lehet. Bálint Sándor monumentális Szegedi szótára (1957) nem egyszerű (táj)szótár, hanem a szegedi népeletnek, a Város művelődéstörténetének megkerülhetetlen enciklopédiája. Az első szavakat emlékezetből írtam: hogy is hallottam Alsóvároson lakó nagyszüleimtől, Teleki Lászlótól és Vastag Tereztől? A rövid szógyűjtést elküldtem Bálint Sándornak, aki 1977. szeptember 4-én kelt kedves levelében – többek között – azt írta, hogy „több adatát nyomban föl is használtam”. Sajnos, még évek kellettek, hogy a szegedi néprajv iránti érdeklődésem tudatos gyűjtőmunkává váljék. Mivel a papírlapok és a cédulák veszendőnek bizonyultak, 1984 júniusában füzetet nyitottam a gyűjtött szavak, kifejezések számára. Ügyvédi munkám nem egy esetben hozott össze olyanokkal, akik szinte érintetlenül őrizték a szegedi nagytáj néprajvének 80–100 évvel ezelőtti állapotát. Tapasztalatom szerint azok a legjobb adatközlők, akik tanyán – viszonylag elzártnak – élnek, a tömeg-tájékoztatói eszközöket nem hallgatják (nézik), és nyelvkészletük kialakulására nagyszüleiknek volt döntő hatásuk. Ügyintézés közben igyekeztem óvatosan följegyezni a ritka szavakat, szólásokat. Megtanultam, hogy kérdéssel nemigen szabad zavarni a mit sem sejtő beszélgetőtársat. Ha közbekérdeztem, elszégyelltek magukat, igyekeztek „illelmesen” beszélni. Ez már nem ért semmit. Egyetlen egyszer kerültem olyan helyzetbe, hogy nem voltam képes jegyzetelni. Bordányból Zsombóra került asszonynál voltam hivatalos ügyben (1987). A századik évét taposta, a tartási szerződésen kellett kicsinykét igazítani, mert egyik eltartója meghalt. Leültünk. A kiváló szellemi frissességben levő asszony kérdés nélkül beszélni kezdett magáról: *Most hagyt el a kilencvenkilencedik évem, most vőtt pártfogásába a századik...*

Rámjött a meleg. Hol az a kortárs író, aki ilyen művésze anyanyelvünknek? Aki ilyen magától értetődő egyszerűséggel alkot nyelvi szépségeket? A néni beszélt-beszélt valami nagyon régi, elsüllyedt magyar nyelven, én pedig megkövülten hallgattam. Képtelen voltam jegyzetelni. Zuhogtak rám édes anyanyelvem sosem hallott mondatfűzései, szókapcsolatai. Gyűjtőmunkám örök kára, hogy izgalomban csak az első mondatot tudtam megjegyezni.

Adatközlőim szegedi (Szeged környéki) születésűek. A gyűjtöttem szavakat szintén helyi születésű, a néprajv szépségei és ritkaságai iránt érdeklődő barátaimmal, ismerőseimmel szoktam ellenőriztetni. Megesik, hogy ritka tömörségű, kivételes ékű szólást, szóláshasonlatot írok föl, ám nem gazdagítja a Szegedi szótárt. Pár éve történt, hogy a télből napok alatt melegét hozó tavasz lett. A Dugonics téren élveztük az idő nyílását. Ismerősöm megszólalt: *Subárú – gatyára*. E mindössze két szóból álló szólásban minden benne volt az elmúlt napok időjárásáról. Hol született? – csaptam le rá azonnal. – Szolnokon... Ekkor nyitottam – szomorodott szívvel – új rovatot a nem szegedi szavak, kifejezések számára (*kimöntem a pénz bátán, Hoppmegájj csárda stb.*).

A szegedi nemzet nyelve oly gazdag, hogy nem lehet a gyűjtőmunka végét látni. Örömmel és büszkeséggel tölt el, ha a szegedi néprajvnek, ha tetszik anyanyelvemnek egy-egy szavát, fordulatát megmenthetem a feledésbe merüléstől. Reménykedem, hogy munkámban társakra lelek. Az elmúlt 130 év szegedi cégérnevei nem százával, hanem ezrével hevernek a régi újságok lapjain. Vajon akad-e ennek a nyelvi aranybányának kutatója, rendszerezője?

E közleményemben igyekeztem mindenből bemutatni valamicskét. Van névszó, ige, szólás, szóláshasonlat, közmondás, gúnynév, cégérnév. A fonetikus átírás nem teljes értékű, ebben is Bálint Sándort követem (édült → edült, elárútam → elárultam stb.).

Apró Ferenc

Rövidítések

cn. = cégérnév
fn. = főnév
hird. = hirdetés
hsz. = határozószó
km. = közmondás
mn. = melléknév

Osztrovszky = Osztrovszky József: Reform, forradalom, kiegyezés. Sajtó alá rendezte és az életrajzot írta Ruszoly József. Szeged, 1993.

sz. = szólás, szóláshasonlat

SZÉV = Szeged és Vidéke
SZH = Szegedi Híradó
SZN = Szegedi Napló
ti. = tudniillik
tn. i. = tárgyatlan ige
tréf. = tréfás
ts. i. = tárgyaz ige
ua. = ugyanaz
vh. i. = visszaható ige
vö. = vesd össze

† **anyatiszta** fn. 'a Tisza neve, megkülönböztetésül a Holt-Tiszától, a folyóba beömlő fokoktól, erektől stb.' Vedres János–Neskovics György: Szeged városának ingatlanokból jövedelemforrása II. Szeged, 1853. 2. 1.

1. **ár** fn. **Sz.** *Árába vőtte* (= valós áron, valós értéken.) *Árába van* (= valós az ára.) *Vőtt ár* (= az az ár, amelyet a vételkor fizettek.) Osztán mi vót ennek a disznónak a vött ára?

† **Aranypatkó** cn. 'B. Faludi Ibolyának Kossuth Lajos sugárút 71. számú fogadója és vendéglője az Aranypatkóhoz'. A Délmagyarország évkönyve a szabadságharc 100. évfordulójára. Szeged, 1948. 14. 1.

árnyék fn. 2. 'időbeli közelség'. *Pétör bácsi ott jár mán a száz árnyékába.*

árpalepény fn. 'árpalisztból készített lepény'. **Sz.** *Mosolyog, mint az árpalepény* (= keservesen.)

† **Bakter** fn. A Boldogasszony sugárúti MÁV-internátus csúfneve a huszas-negyvenes években.

† **Bárány** cn. 'Garay Mancinak A bárányhoz címzett kávécsarnoka és étkezdéje a Szt. István tér 1. számú házban. Szegedi Friss Újság, 1919. máj. 18. Hird.

† **Barátság** cn. 'Első szegedi Barátság ló- és csikóhús étkezde a Mikszáth Kálmán utca 5. számú kocsibeállós házban. Falra festett fölirata az épület lebontásáig (1987) olvasható volt.

bél fn. **Sz.** *A lába szárába is bél van* (= nagyétkű, sokat evő személyre mondják.)

bélyegez *béjjegez* ts. i. 2. 'illetékbélyeget leró'. *Szöngyjogot kaptam a pörbe, nem kölletőt béjjegeznom.*

benn hagy ts. i. 1. 'valamiben, pl. házban ott tart'. 2. 'követelést nem érvényesít'. *Inkább bíróságra, de nem fogom a Jánosékba hagyni a pézt!*

bír ts. i. 5. 'jó egészséggel van, jól tartja magát'. *Nem bírom a dërëkam, ha gyün' az idő.*

bíroság fn. **Sz.** *Bíroságra ad* (= bepöröl, följelent.) *Ki-égyesültünk vele, néhogy bíroságra aggyon bennünket.*

borjú fn. **Sz.** *Édült benne a bornyú* (= hirtelen földühödött, megmérgesedett.)

bot fn. **Sz.** *Botra válaszol* (= kérdésre barátságtalanul, gorombán felel.)

cigánygyerek *cigánygyerök* fn. **Sz.** *Melléültek a cigánygyerök* (= odaégett, odasült a kalács, sütemény stb.) Nem sikerült a kalácssütés, melléültek a cigánygyerök. *Közékeverődtek a cigánygyerök* (= ua.)

csip-csupol *csip-csuppol* ts. i. 'elapróz, részletekben ad'. *Égy évig sē fizeti ki a tanyát, ha így csip-csupolja az árat.*

csötle fn. 'fejlődésben elmaradt kukoricacső, mely kicsi is marad'. *Ebbü sē lössz mán, csak csötle.*

dob fn. **Sz.** *Mögütik a feje fölött a dobót* (= elárverezik valamely vagyontárgyát, általában a házat.) Herke Mihály: Szegedi fotográfiák. Szeged, 1935. 46. 1. Vö. elver.

duda fn. **Sz.** *Dudára ötte magát* (= igen jóllakott.)

eláll ts. i. 4. 'eltűr, kibír, elbír, elvisel'. *Nem meleg áprilisban az a télkabát? Elállom a melegit.*

elállja magát vh. i. 'elfárad a hosszú álldogálásban'. *Lē-ülök, mē elátam magam.*

elárul ts. i. 2. 'elad'. *Röggē ötre kigyűttem, nyócra mindönt elárultam.*

elbelesedik tn. i. 'megnő a hasa a jól tartott, kevés munkára fogott lónak'.

elébe kerül *elibe kerül* tn. i. 'megakadályoz, elejét vesz, meggátol'. *Nem lehetne ennek a gazembörnek elibe kerülni?*

elnösül *énösül* tn. i. 'házasságkötés folytán elköltözik a szülői háztól'. *A három fíjam közü égy mán énösüt.*

előkutyáz ts. i. 'előkerít, megtalál, megkeres'. *Még nem vót időm előkutyázni a sógort.*

† **előpénz** *előpéz* fn. 'előleg'. SZH 1908. márc. 15–21. = Osztróvszky, 90. Vö. visszapénz.

elsüt ts. i. 3. 'elolvaszt'. *A nap gyorsan esütötte a havat.* Tápé.

elüt ts. i. 7. 'elér'. *A nyugdíjjam most ütötte ē a tízezör forintot.* Tápé. Vö. ver.

elver ts. i. 6. 'elárverez'. Ismeretes, hogy a múlt században dobszóval (dobveréssel) történt a kótyavetve. Vö. dob, ház.

eskettető fn. 'anyakönyvvezető'. Vö. anyakönyvellő.

farsang fn. **Sz.** *Kimögy a farsangbú* (= lemarad valamiről, lekésik valamit.) Hónap beadom a főjebbözést, mē nem akarok kimönni a farsangbú.

† **Fecske** 3. cn. 'Szemző Lipót utódának, Becsei Bartalannak A fecskéhez címzett női- és férfi divatáruháza a Klauzál téri Kiss Dávid-palotában'. Szigethy Vilmos: A borszobor. Szeged, 1918. Hird. hátul.

fejealja (fejemalja stb.) fn. 'elfogadható, megkedvelhető dolog, tárgy'. *Ha a Börcsök-tanya eladó lössz, az jó lönnē a fejemajjának.*

feléből *felibü* hsz. 2. 'valamit az indulás helyén felejtve'. *Visszagyűttem a kalapomē, majnem felibü mõntem baza.*

felpálinkáz *főpálinkáz* tn. i. 'bepálinkázik, pálinkából beiszik'. *Jó főpálinkázva vágott a havas útnak.*

felvél *fövel* ts. i. 'ért, megért, föléri ésszel, átlát'. *Kár neki mondani, úgysē véli fö.*

fogott fn. 'élettárs'. *Nem él égyedü, van mán fogottya.*

foltzseb főtzeb fn. 'a kiskabátra (zakóra) kívülről varrt, bélés nélküli zseb'.

fül fn. **Sz. Fülre tanul** (= hallás után, kotta nélkül.) Ezt a nótát úgy tanútam, csak fülre.

galuska fn. **Sz. Kimönt a galuska a gyomrából** (= elhárult a baj, rendbe jött a dolga.)

gatyá fn. **Sz. Ráfeküttek a gatyájára** (= későn ért haza.) Tán ráfeküttek a gatyádra, hogy most gyússz haza? Vö. szék.

† **Göre-szoba** fn. 'Bitó János (1859–1932) halásmester Kossuth Lajos sugárút 5. számú házban nyitott (1897) Alföld szállójának és vendéglőjének egyik éttermi helyisége'. A rókusai születésű Kabók Győző, a későbbi pesti színművész, Göre Gábor filmbeli megtestesítője festette ki Göre-jelenetekkel. A tulipántos díszítésű bútorokat Mucsi József asztalos készítette. Bitó János: Az én kiskirályságom. Szeged, 1930. 118–9. 1.

guggonulós tök fn. 'bokortök'. Megkülönböztetésül a futótöktől.

† **gyászház** fn. 'olyan ház, amelyben halott van'. A halottakat – az első világháborúig – saját házukban (lakásukban) ravalatozták föl. A gyászjelentések közölték a gyászház címét, tudatva, honnan történik a temetés.

gyónás fn. **Sz. Előre van, mint Jakus a gyónása** (= elvégezte, megcsinálta jóelőre.) Bordány.

gyöngefias gyöngefijas mn. 'nem rég ellett' (tehén).

haj fn. **Sz. Egymás haját búzzák** (= vitatkoznak, veszekednek.)

hajsza fn. **Km. Hajszalet nem basítunk** (= kicsire nem adunk.)

hány ts. i. 5. 'szemére vet, vádaskodik, nehezti'. *Azt bányja neköm, hogy szöszé-koszé attam é a téhenet.*

ház fn. **Sz. Éverik a házat a feje fölül** (= elárverezik a házat.) Vö. elver.

† **Honvéd** 2. cn. 'Szilágyi György fűszerkereskedése A honvédhoz a Gizella tér 5. számú házban'. SZÉV 1907. okt. 2. Hird. – 'Macsa és Prohászkané társvendéglősöknek A magyar királyi honvédhoz címzett vendéglőjük a Honvéd tér 3. számú Klekner-házban'. SZN 1882. ápr. 8. Hird.

hozzá fordul (hozzám fordul stb.) tn. i. 'vita eldöntésében részrehajló lesz, valamely fél pártjára áll'. *Próbájjon mán bozzánk fordulni, nem löszünk csukott maréká.*

huszonegy buszonegy fn. 3. 'valakinek az igaza'. *Min-dig csak neki van buszonegye?*

idő java fn. 'általában külső munkavégzésre alkalmas időjárás'. *Még üdójavába akarnám a ház meszelést év-gezni.*

íngyen hsz. **Sz. Sē ingyen, sē pézé** (= áron alul.) Eladta a tanyáját sē ingyen, sē pézé. Vö. szöszért-koszért.

izzadság izzaccság fn. 'erős munkavégzés utáni verej-teskes állapot'. **Sz. Létürli az izzaccságát** (= megfizeti, meg-hálálja az elvégzett munkát.) Mennyi-e tunnám létürüni az izzaccságát?

járás fn. 4. 'gondolatmenet, a mondanivaló fonala'. *Né vágjon közbe, mē kiver a járásomból!*

Jézus fn. **Sz. Gyalog dicséri a Jézust** (= gyalogol, gya-logszerrel halad.) Tán csak nem fogom gyalog dicsérni a Jézust Szentmihálytelekig?

káka fn. **Sz. Iszik, mint káka a tóba** (= rendszeresen ita-lozik.)

készen hsz. 1. 'elkészülten'. 2. 'együtt'. *Csak akkó tudok bázat vönni, ha készen lösz a pézöm.*

kéz fn. 2. 'haszonélvezet'. *Nem adhatja é a tanyát, mē rajta van az apja keze.*

kifizet ts. i. 2. 'tulajdonközösséget magáhozváltással megszüntet'. *Mibály kifizette a testvérjeit, most égyedü üvé a ház.*

kilóz ts. i. 'kicsiben, kilónként árul'. *Mennyi-e kilözza az almát?*

kiportásít ts. i. 'nagyobb földdarabot építési telkekre méret szét, általában eladás céljából'.

† **Kisgazda** 3. cn. 'Haraszthy Gézának A kisgazdához címzett festékboltja a Feketesas utca 22. számú házban'. A Szegedi Friss Újság nagy családi naptára az 1936. évre. Szeged, 1937. 17. 1. Hird.

kivirrad tn. i. 1. 'kivilágosodik'. 2. 'megéri a reggelt, rá-virrad a reggel'. *Nagyon súján vótam az éjjē, azt bittem nem virradok ki.*

koros mn. **Km. Nem mindig a koros, hanem a soros** (= nem tudni, milyen sorrendben halunk meg.)

† **Kossuth Lajos** 3. cn. 'Rajkay Vilmosnak Kossuth La-joshoz címzett fűszer- és borkereskedése a Kossuth és Fo-dor utca sarkán'. Farkas Antal: Szegedi kalauz. 1883. Hird. – 'Totzer Ferencnek (1850–1907) a Kossuth Lajos sugárút és Tisza Lajos körút déli sarkán levő, 1893-ban vett házá-ban nyitott, Kossuth Lajoshoz címzett vendéglője'. Volt ko-csibeállója és 24 lovakra való istállója. Vö. Totzer platz.

környékében hsz. 'valahely időpont táján, körül'. *Hat óra környékibe ott löszök.*

kötél fn. **Sz. Éggy kötélön szárítanak** (= egyet értenek, egy akaraton vannak.) *Nincs hosszú kötele* (= bajos, kétes, törvénybe ütköző dologra mondják.) Ezt hagyjuk, ennek nincs hosszú kötele. *Rövidre vöszik a kötélit* (= megakadá-lyozzák, meggátolják a rosszban, megfékezik, közbe lép-nek.) Ez a gyerek a vesztibe rohan, szölok az apjának, vö-gye rövidre a kötélit. Vö. sirbaeresztő kötél.

Krisztus fn. **Sz. Abun a Krisztus jóccakát mond a vi-lágnak** (= a település végén, szélén.) Künn lakik a juszé-lön, ahun a Krisztus jóccakát (jojcakát) mond a világnak.

kútba esés fn. 'akaratlan kútba kerülés'. **Sz.** *Jót tősz neki, mint Pistának a kútba esés.* (Ti. ott hamar kiheverte a borközi állapotot.)

külön pakol tn. i. 'megszakítja az életközösséget'. **Baj van, a fiamék külön pakótak.**

lakodalom fn. **Sz.** *Be kő annak mönni, sokba került a lakodalom* (tréfás élcelődés, ha az egyik tárgy nem akar a másikba belemenni, pl. szög a falba.)

láb fn. **Sz.** *Lábat ad alá* (= támogat, segít.) Elég nagy vagy mán, lábat nem adok alá. *Támasznak bányja a lábát* (= ellenkezik, nem egyezik, akadékoskodik.)

legatyásodik *legatyásodik* vh. i. 'pénzhiánnyal, anyagi gondokkal küszködik'. *A lábszomszéd nagyon lē van gatyásodva.*

lélek fn. **Sz.** *Köröszte áll benne a lélok, nem tud kiszállni* (= hosszasan haldoklik.)

lő fn. **Sz.** *Rafinált, mint a cirkuszos lő* (= ravasz, furfangos, körmönfont.)

† **Magyarház** cn. 'Vámosy Istvánnak 1924-ben nyitott vendéglője a Vár utca 4. számú házban'. A magyar ipar almanachja. 1930. 333. 1.

marék fn. **Sz.** *Nem lössz csukott marékká* (= meghálál, megfizet, viszonz.) Intézzé csak ē, nem löszök csukott marékká.

† **Mátyás király** 2. cn. 'Nagy Pálnak Mátyás királyhoz címzett vendéglője az Oskola utcai Mészáros Pál, azelőtt Dáni-féle házban'. SZH 1862. dec. 10. Hird.

megadja magát *mögadja magát* vh. i. 1. 'a küzdelmet, harcot beszüntetve kiszolgáltatja magát az ellenségnek'. 2. 'vitában, alkuban stb. elfogadja a másik fél álláspontját'. *Ėgy óráig győztköttem, de nem alta mög magát.* (Tagadó módban hallottam.)

megfordít *mögfordít* ts. i. 'ās, fölās'. *Ėgy bēt alatt mögfordítottam a kertöt. Délután fordítok Ėgy kicsit.*

meghúzódo hely *möghúzódo hely* fn. 'lakhatásra alkalmas ház, tanya, lakás'. *Azt akarom, hogy életöm végire lögyön Ėgy jó möghúzódo helyem.*

megilletékel *mögilletékel* tn. i. 'illetéket fizet'. *A házvétel után tēnap mán mög is illetékeltem. Ėn illetékeltem mög tülle, mē neki nem vót péze.*

mezitlábas iskola fn. 'a Földmíves utcai elemi, elhaló nevén Kazali iskola csúfneve'.

minapában hsz. 'a minap, az elmúlt napokban, valamelyik nap'. Ėpp a minapába gyütt fő rulla szó.

† **napsötétedés** *napsötétődés* fn. 'napfogyatkozás'. Pesti Hírlap, 1842. júl. 21. = Osztrovsky, 29.

néző fn. 'vevőjelölt, érdeklődő, az eladó tárgyat meg-néző személy'. *Ha eladod a házat, biztos sok nézője lössz.*

nyal ts. i. 2. 'majdnem eléri, megközelíti'. *A nyugdíjjam nyálja a tizezör forintot.* Tápé.

nyél fn. **Sz.** *Nyélbe sül* (= sikerül.) Ha szöröncsége lössz, hónap nyélbe sül a dóga.

nyeles telek fn. 'olyan telek, amelyhez más telkén át vezet keskeny bejáró út'.

nyelv fn. **Sz.** *Túljár a nyelve bēt kertēsön* (= nagyhangú, kiabálós.) SZH 1887. nov. 20.

nyugdíjpénz *nyugdíjpéz* fn. 'a havi nyugdíj'. *Ebbe a hónapba még nem kaptam mög a nyugdíjpézt.*

nyújtózkodik *nyútózkodik* vh. i. 2. 'alku során bizonyos összeghatárig ígér'. *Ha alkuszó a tanyára, meddig bírsz majd nyútózkodni?*

odahúz ts. i. 1. 'valamely helyre von'. 2. 'személlyel, családdal együtt élve velük közösen dolgozik'. *Odahúztam tíz évet oszt most vége mindönnnek.*

oldal fn. **Sz.** *Ódalba nyom* (= megveszteget, lefizet.) Ódalba nyomtam a fináncot Ėgy kis pézmaggá.

őr (-ök) ts. i. 'öröl'. **Km.** *Aki előbb jön, előbb öröl.*

† **Paszuly Pista** 'Fodor István (1822–1900) szegedi ügyvéd, 48-as százados, közéleti szereplő gúnyneve'.

† **pelyhaj** *pejbaj* fn. 'pelyhedző állú, bajuszú siheder, kamasz'. Pesti Hírlap, 1845. okt. 14. = Osztrovsky, 55.

pénzevesztett (pénzmemvesztett stb.) *pénzevesztött* mn. 'károsodott, károsult'. *Segiccsön mán, mē pézömvesztött vagyok.*

ráhord ts. i. 'becsmérel, szapul'. *Rossz vót hallgatni, mi mindönt rábordtak.*

ránézésből *ránéztibü* hsz. 'első ránézésre'. *Ránéztibü mögmondta, hogy vájogbú van a ház.*

saroglya *sarogja* fn. **Sz.** *A sarogjába van* (= készült rá, akart, tervezett vmit.) Jó, hogy möggyütt a Jani, úgyis a sarogjába vót, hogy beszélök vele.

seggszomszéd fn. 'lábszomszéd, hátsó szomszéd, vég-szomszéd'. Félnépi, újabb, tréf. Főleg a kiskerttulajdonosok használják.

sírba eresztő kötél fn. 'tett, magatartás, cselekedet, mely elkövetőjére nagy bajt hoz'. *Mondtam neki, nē vögyön fő nagy köcsönt, mē ez lössz a sírba eresztő kötele.*

sodrott lő fn. 'a muraközi és a gidrán keresztezéséből származó nagy testű, vékony lábú, homokon jól futó lő'. Vő. lő.

sortartás fn. 'több gyermek akként tartja el a rászoruló szülöt, hogy az pár hónapnyi egyenlő ideig fölváltva lakik náluk'.

szegényember *szögényembör* fn. 'szegénységben élő személy'. **Km.** *Ígérni a szögényembör is tud.*

szegénység szögénség fn. **Km.** *Sok gyerekek – szögénség.* Tömörkény István: Jegenyék alatt. Szeged, 1898. 101. 1.

szégyen szégyön fn. **Sz.** *A házára törszi a szégyönt (= szégyent hoz rá.)* **Km.** *Szégyön készüni, oszt maranni.*

szék fn. **Sz.** *De jó széket töttek alá!* (= de sokáig oda maradtál.) Vö. gatyá.

szemszúrás fn. szömszúrás 'pillanat, villanásnyi idő'. *Abba a szömszúrásba kész vót a válasszá.*

szent fn. 'a római katolikus egyház által szentté avatott személy'. **Sz.** *Sosè tunni, hány szent szarik még a padkára* (= még sokan beleszólhatnak, akadályt támaszthatnak.)

szó fn. **Sz.** *Mögfordította a szavát* (= szavát, ígéretét megszegte, nem tartotta be, másként beszél, mint korábban.)

szűr fn. **Sz.** *Szűr alatt* (= titokban.) SZN 1889. júl. 6.

tavaszbán tavaszba hsz. 'tavasszal, tavaszkor'. *Még a tavaszba gyűtt ki a papír.*

tél-túl hsz. 'össze-vissza, rendszertelenül, nem gondosan'. *Tél-túl nagyjából előadtam valami védelemfelét...* Nagy Sándor: Ötven év. Szeged, 1909. 163. 1.

tető fn. 2. 'értelem, cél'. **Sz.** *Nincs annak sok teteje* (= nincs sok értelme pl. hogy visszaköltöztek az asszonyhoz.)

tokkal-vonóval hsz. 'mindenestül, mindennel együtt'. *Osztán mibe fogna ez kerülni tokká-vonóvá?* (Félnépi.)

toldás tódás fn. 1. 'kiegészítés, hozzáadás'. 2. 'érték-különbözet kiegyenlítése'. *Écseréltem a lovat a tehéné, oszt kaptam még negyvenezör forint tódást.*

† **Totzer platz** Toccer placc fn. 'A Tisza Lajos körút 41. számú és a Kossuth Lajos sugárút 2. számú – lebontott – sarokházban volt Totzer Ferenc (1850–1907) féle vendéglő körüti oldalán levő kocsállás konflisok, fiákkerek részére'. Vö. Kossuth Lajos.

tő tű fn. 3. 'szerv, hivatal/feje, vezetője'. **Sz.** *Ėmőgy a tűvire* (= elmegy a vezetőhöz.) Ha kő, én Ėmőgyök a tűvire, hogy az igazság möglássa a napfént.

tőgy fn. **Sz.** *Mögellő tē kiszebb tőgyē is!* (= adod még alább is.)

túlél tn. i. 'becsap, megcsal'. *Túlél rajtunk a szomszéd, ezör forintunk bánja.*

† **Turin városa** cn. 'Schütz Adolfnak Turin városához (Torinóhoz) címzett kávéháza a Kárász utca és a Somogyi utca sarkán állott Tary-házban'. Farkas Antal: Szegedi kalauz. 1883. Hird.

ugrató fn. 'az 1950-es évek első felének olyan általános iskolai osztálya, melyben a túlkoros tanulók egy iskolaévben két év tananyagát végezték el'. (Félnépi.)

2. **van** (vanja) fn. vagyón. **Sz.** *Szűkölködik a van mellett* (= vagyonos, mégis fogához verí a garast.)

vászontarisznia fn. 'lenből vagy kenderből szőtt anyagból készített, nyakba akasztható táská'. **Sz.** *Annyit ér, mint vászontarisznján a lakat* (= semmit.) Vö. niksz.

végutóbb hsz. 'végül, végül is, a végén.'

végutólag hsz. 'végül, végül is. *Végutólag csak tuttam vele beszéni.*

ver ts. i. 4. 'meghalad, túlhalad, tetejézi'. *A nyugdíjjam veri a tízezör forintot.* Tápé. Vö. elüt.

visszapénz visszapéz fn. 'fizetéskor a nagyobb címletből visszajáró pénz'. Vö. elópénz.

vízenlagzi fn. **Sz.** *Járja a vízenlagzit* (= szegénysége ellenére jó módot mutat.) *Tart nála a vízenlagzi* (= ua.) Megértéséhez: nem boron, hanem vízen, azaz vízzel kínálva tartja a lagzit.

zugcsódör fn. 'fedeztetésre engedély nélkül használt mén'. Van **zugbika** is. (Félnépi.)

zsák fn. **Km.** *Bekötött zsákba nem lehet belelátni* (zárkózt embert nehéz kiismerni.) Jövőbeli, bizonytalan dologra is mondják, ha például a család találgatja a születendő gyermek nemét.

„...milyen nagyszerű, milyen kevés és milyen szép – az ami a lényeg”

Papp Gyulával beszélget Sulyok Erzsébet

Mondtam valamit a készséges és mindig elutasító titkárnőnek, ingerültségemben, olyasmit, hogy a Karib tengeren üdülő nepáli herceggel is sikerült volna másfél év alatt interjút készítenem – miért nem mondja meg a professzor, hogy egyáltalán nem óhajtotok velem társalkodni, végtére szóból ért az ember. Tényleg nem érá, mentegette minden alkalommal közvetlen munkatársa. Mindenkinek arra van ideje, amire akarja, hogy legyen – replikáztam. Amikor egy szombaton délelőtt végre beléphettem az elegánsan berendezett intézeti szobába, dr. Papp Gyula, a SZOTE Pharmacologiai Intézetének igazgató professzora, az egyetem tudományos rektorhelyettese öt gépelt oldalnyi papírt tett elém, ebben voltak felsorolva tudományos testületekben, nemzetközi társaságokban, itthon és külföldön viselt tisztségei, az, hogy az experimentális kardiológia, a szív-érrendszer kóreléttana és farmakológiája tárgykörből 311 tudományos munkát publikált, hogy 9 könyvnek szerzője illetve szerkesztője, 1423 esetben hivatkoznak közleményeire. Továbbá a szabadalmak (15) listája, az, hogy angol, német, orosz, francia nyelven beszélt, kilenc külföldi, négy hazai kitüntetése van. Megtudtam, most jött baba Madridból és mindjárt utazik is Rómába. Következtesen Katalinnak szólított (mások inkább a Máriát szeretik az előnevem után) és felhívtá a figyelmemet a velem azonos keresztnévű pécsi kollégán (Hallama Erzsébet) egykori tudós-interjúra: talán az volt a titka, hogy bagyta szabadon beszélni az anyanyelvet, és a végén megmutatta nekik, átnéztette velük amit megírt, hogy a félreértéseket elkerülje – mondta a professzor. Megmagyarázhatatlan, de elég derűs hangulatba kerültem, amint beszélni kezdett.

– Igazán sajnálom, hogy annyi alkalommal kellett mondanom az interjút. Higgye el, ezt a generációt egy kicsit tönkreteszik ezek a mostani átmeneti, értékrendet változtató idők. Nem olyan sokan, de vagyunk jónéhányan, akiket – azért, mert hajlandók vagyunk másokért is sokat tenni és nehezen tudunk nemet mondani – mindenki mozgat. Ezenfelül általában véve is az életkor előrehaladtával növekszik a tudósok úgynevezett falakon kívüli tevékenysége, én meg mindig érdeklődő, minden újdonságra fogékony ember voltam, aktív minden területen. Azt valom hogy nekünk egyetemi oktatóknak, kutatóknak kötelességünk a tudományt minden erőnkkel előbbre vinni, s ez nagyon sok időt, energiát igényel. Sosem respektáltam, hogy szombat van-e, vagy vasárnap, éjszaka, vagy nappal, egész életemben ennek érdekében dolgoztam, állandóan szolgálatban voltam. Azért adom oda magának ezt a rövid tudományos életrajzot, hogy segítsek. De ha akarja, szívesen el is mondom, adok egy keresztmetszetet az életemről, tíz mondatban összefoglalom...

– Inkább kérdeznék, ha megengedi... A családja hogy bírja?

– Az aktivitásomat? Az ambíciózusságomat? Szerencsém van, mindannyian ilyenek. A feleségem orvos, tudományos tanácsadó a Gyereklinikán, ő is kutatással foglalkozik. A lányaim mindketten orvosok. Három testvérem szintén. Az egyik lányom az időbeosztást tekintve olyan, mint én vagyok: nem rájog a koránkelésre, de még éjjelkor is képes valami komoly dologba fogni. A másik – akárcsak a feleségem: korán kel és ha teheti akár este 9-kor már alszik. Sosem zavartuk egymást, sőt! Há-lás-vagyok a korsnák, hogy mindig kellemes-női környezetben lehettem – az intézeti munkatársaim többsége is nő. Elviselik a rigolyáimat. Sokat köszönhetek nekik: bölcs, okos, praktikus tanácsaikkal sok nehéz, olykor túlkompli-

kált, agyonbonyolított problémámat tettek helyre...

– Elárulná, mit szokott csinálni este 10 órakor a Széchenyi téren?

– Dolgozom, természetesen. Séta közben gondolkodom. Ha itthon vagyok, este 9 után megszellőztetem a fejemet, járom az utcákat egy-két óra hosszat, aztán hazamegyek és frissen munkához látok.

– Külföldi útjain is bonyolít hasonló túszerkezt?

– Valóban szeretek túszerkezt, a szó hagyományos értelmében is, és ha konferenciákon járok, ki is használok minden lehetőséget, hogy megismerjem a meg látogatott országot, vagy várost. Amennyire lehet. Szűkre szabott az idő, hiszen első mindig a feladat. Össze hasonlíthatatlanok persze a régi és a mai külföldi utak. Korábban, valahányszor kijutottam, mindig az járt a fejemben, hogy most kell minden lehetőséget kihasználni, mert lehet, hogy nem lesz több alkalom. Manapság a fiatalok teljes természetességgel utazgatnak egyik országból a másikba, de az én generációm... Emlékszem legelőször külföldre Prágába utaztam, fiatal oktató koromban egy nemzetközi diákköri tanácskozásra. Kihajoltam a vonat ablakán a határon: családásom határtalan volt. Úgy képzeltem addig, a határ az valami látványosan más, ott talán a fű színe is megváltozik. Számunkra akkoriban egyáltalán nem volt elképzelhető egy virtuális országhatár.

– Két évig ösztöndíjas kutató és oktató volt a világhírű Oxfordi Egyetem Farmakológiai Intézetében; hogyan sikerült kijutnia 1968-ban?

– A kijutást alighanem főként annak köszönhetem, hogy a Pécsi Orvostudományi Egyetemen maga Dobi István, az akkori államfő avatott Népköztársasági Gyűlés orvosdoktorrá. A személyi titkára akkor azt mondta nekem: „Nézzé Papp elvtárs, ha úgy alakul a dolog, hogy magának valami komoly lehetősége lenne, egyszerű az életben megke-

reshet bennünket.” Amikor elnyertem a nemzetközi ösztöndíjat és kiválasztottam a helyet, ahova menni szeretnék, elmentem – egyszer az életben – az El-nöki Tanács titkárságára, hogy itt az én nagy lehetőségem, hadd menjek.

– Miért Oxfordot választotta?

– Vaughan Williams professzort választottam, mert a szakirodalomból tudtam, hogy az ő intézetében foglalkoznak azzal a témával, ami engem érdekelt – és azóta is folyamatosan nagyon érdekel. És ez volt a szívizom-sejteknek az – akkor így nevezték – elektromos aktivitása, illetve ennek a gyógyszeres befolyásolása.

– Ma nem így hívják?

– Ma sem rossz ez a kifejezés, de ma már az elektromos aktivitást tükröző transzmembrán potenciálváltozások mellett, illetve helyett inkább a sejtmembránon áthaladó ionáramokat mérjük. Akkoriban nem nagyon volt még lehetőség arra, hogy megmondjuk melyik ionfőlétség mozgása hozza létre szívben azokat a potenciálváltozásokat, amelyeket összefoglalóan elektromos aktivitásnak nevezünk. A mérésre is egyszerűbb technikát alkalmaztunk: egy mikron alatti átmérőjű üvegszálat megtöltöttünk kálium klorid oldattal és ezt a mikroelektrodót szúrtuk be a sejtmembránon keresztül a sejt belsejébe. Ezáltal a sejt környezete és a belseje közötti potenciálkülönbség, ennek változása mérhető volt. A szívizomsejt összehúzódásával változik ez a potenciáldifferencia és nagyon jellemző arra, hogy milyen állapotban van egy szívizom-sejt az elektromos működés szempontjából. Ezzel a módszerrel meg lehetett vizsgálni, hogy a különböző gyógyszerek a sejt szintjén hogyan hatnak. A szívritmus-zavart például meg lehetett szüntetni különböző gyógyszerekkel, de azt senki nem tudta, hogy a különböző szerek pontosan milyen módon fejtik ki hatásukat, annál kevésbé, mivel az aritmiaik is jelentősen különböznek egymástól. Jó lett volna tehát tudni, hogy

Fotó: Nagy László

milyen ionváltozások hoznak létre egy aritmiát és milyen módon hat erre a gyógyszer; vajon éppen a megfelelő kóros ionmozgásra van-e hatása, vagy csak indirekt úton befolyásolja a szív-izom abnormális elektromos tevékenységét? Az oxfordi vizsgálatsorozatban jelentős részben sikerült kideríteni, hogy a különböző szívritmus-zavarok hátterében milyen ionmozgások állnak és a különböző, egyébként már rég rendelkezésre álló szerek hogyan befolyásolják ezeket.

– Vagyis addig nem tudták a speciális ritmuszavarokra célzottan alkalmazni a gyógyszereket? Azt nem tudták, hogy hányféle ion van?

– Inkább azt nem, hogy hányféle ioncsatorna létezik. Döntően nátrium, kálium és kalcium ionok szerepelnek az elektromos működésben. Viszont a szív-izom-sejt membránjában egy sereg ioncsatorna van, amelyek különböző mechanizmusok működnek. Ugyanaz a kálium ion legalább hétféle ioncsatorna működésében is szerepel. Ha tehát ma vizsgáljuk – mert természetesen folytatódik a régi téma – a szívizom-sejten áramló ionok szerepét a normális, vagy kóros működés, az elektromos aktivitás fenntartásában, akkor inkább az érdekel bennünket, hogy egy-egy ionfésély melyik csatorna funkciójával hogyan áll összefüggésben. A gyógyszerek ugyanis ezeknek a finom csatornáknak a működését befolyásolják.

– Azt mondta, a ritmuszavart addig is meg tudták szüntetni; van valami gyakorlati jelentősége az ennyire részletekbe menő – majdnem azt mondtam: részletekbe vesző – kutatásoknak?

– Óriási. Ma már nagyon gondos és sokrétű kísérletes vizsgálat, a hatásmechanizmus minél pontosabb feltárása után, s természetesen a rizikófaktorok tisztázását, a beteg felvilágosítását követően és hozzájárulásával kerülhet csak sor emberben végzendő gyógy-

szerkipróbálásokra. Ennek ellenére szülehetnek meglepetések. A bevezetendő új gyógyszer kedvező és káros hatásai csak a beteg emberben szigorú előírások szerint végzett, nagyon körültekintő, kritikus vizsgálatok során derülnek ki. Most jöttem haza Madridból egy konferenciáról, ahol bejelentették, hogy felfüggesztenek egy korábban nagy reményekre jogosító nemzetközi vizsgálatsorozatot. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a szívgyógyszerek klinikai kipróbálása mindig nemzetközi összefogással folyik, részint mert kellő számú esetre van szükség, másrészt mert ez rettentően drága. Az ilyen úgynevezett multicentrikus klinikai kutatásokat általában nagy gyógyszergyárak finanszírozzák, s rengeteg energiát és pénzt ölnek bele. A betegek érdekében mégis felfüggesztik a vizsgálatokat, ha az alap- kutatásban, vagy a klinikai tapasztalatok alapján valami erre okot ad. Az igen súlyos, a szívinfarktus után hirtelen halálhoz vezető kamrafibrilláció megelőzésére használatos gyógyszereket próbálták ki mostanában. Néhány szerről kiderült, hogy alkalmazásuk inkább rontja a helyzetet. Igaz, hogy helyreáll a ritmusszív működés, de hatásukra gyakran sokkal előbb meghal a beteg, mintha egyáltalán nem kapott volna gyógyszert. Korábban azt hitték, az antiaritmiás szereket a szív ritmuszavaraik kezelésére minden további nélkül lehet alkalmazni. Ma már tudjuk, hogy csak bizonyos fajta ioncsatornák működését befolyásoló szerek adagolása lehet kedvező hatású. Így tehát az aprólékos hatásvizsgálatok igen fontosak.

– A kamrafibrilláció elektromos működési zavar?

– A lehető legsúlyosabb. Az infarktus után, a koronáriák elzáródását követő egy-két órán belül szokott elsősorban bekövetkezni és azonnali elektromos defibrilláció nélkül halálhoz vezet. A szív elkezd remegni, ahelyett, hogy pumpálná a vért; ennek következtében

a szervek vérellátása megszűnik, s többek között az agyi oxigénhiány miatt meghal a beteg. Nem minden infarktus jelent azonnali halálos veszélyt, de néhány korábban hatásosnak, jónak hitt – az ioncsatornákra ismert módon ható – gyógyszer adása után az infarktuson átesett betegek közül 40-50 százalékkal többen haltak meg hirtelen, mint azok, akik nem kaptak gyógyszert, akiknek nem szüntették meg erőszakosan az infarktus utáni aritmiájukat. Ezért függesztették fel az első, mintegy ezer beteg adatai alapján az említett vizsgálatokat. Az alapkutatásra vár, hogy az ioncsatornák normális és kóros működésének mechanizmusát és a csatornákra ható gyógyszerek hatásmódját teljesen föltárja, utána lehet biztonságosan kiválasztani a megfelelő gyógyszereket.

– Ezek alapján úgy tűnik, jobb ha nem kerül az ember reményteljes szívgyógyszerek klinikai kipróbálása során a nemzetközi panelbe...

– Ismételnem azt mondhatom, hogy ezekbe a fontos vizsgálatokba a betegek csak nagyon szigorú kritériumok betartásával, teljeskörű felvilágosítás után és saját elhatározásukból kerülhetnek. Részvételük a legtöbb esetben saját állapotuk javulását és a többi beteg ember gyógyulását, illetve veszélyeztetettségének csökkenését segíti elő. Persze a legjobb az, ha nincs is szükség gyógyszerre és a betegséget meg lehet előzni. A Magyar Kardiológusok Társaságának elnökeként éppen a héten jártam Prágában; eddig is tudtam, hogy az Elbától keletre a férfiak átlagos életkora meredeken csökkenő tendenciát mutat, mégis újra és újra meglepőnek az adatok. A háború után minden európai országban alacsony volt az átlagéletkor: Magyarországon 1964 körül már elérte a 65 év fölötti értéket. A fejlett, nyugati országokban, beleértve Ausztriát, Svédországot, sőt Spanyolországot is, azóta az életkor tovább nő, most van 70 fölött. Nálunk és a többi „posztsovjett” ország-

ban a férfiak esetében az átlagélettartam megint 65 év alatt van és egyre csökkenő tendenciát mutat. A halálozási okok között a szívérrendszeri betegségek vezetnek, a második helyen a tumoros betegségek vannak, a harmadik helyen az erős szakos halálalokok. Nálunk az öngyilkosság kiemelkedően gyakori. Az életviteli problémák ezekben az országokban általánosnak mondhatók. A konferencián megkérdeztek tőlem, mi az oka annak, hogy a magyarok ennyien lesznek öngyilkosok. Nem vagyok ebben szakember, mondtam, de azt gondolom, a permanens frusztrációnak fontos szerepe van. Az emberek pontosan tudják, hogyan szeretnének élni, elvárásai vannak önmagukkal, a környezetükkel, az életvitelükkel szemben, szeretnének egy magasabb, ha úgy tetszik, nyugati standardnak megfelelni – keleti környezetben, keleti lehetőségek között. A kettő közötti ellentmondás egy állandó rossz érzést indukál, kudarc élményt, folyamatos frusztrációt jelent. Genetikus okok is erősíthetik ezt és még számos egyéb tényező – de ez nem az én szakmám.

– **Oxfordnál tértünk le a főcsapásról, de szeretném, ha ugranánk két évtizedet: az akadémiai doktori disszertációját ugyancsak érdekes tárgykörben írta, s a végeredménye szerint ismét megakadályozta egy korábban szükségesnek ítélt gyógyszer használatát.**

– Ez így nem pontos, ez csak az érem egyik oldala. Egy vizsgálatosorozat eredményeként valóban az derült ki, hogy a magzati életkor bizonyos szakaszaiban milyen szívre ható gyógyszerek nem adhatók az anyának. De egyúttal kiderült az is, hogy az intrauterin páciens, a magzat szívének működészavarait az anyának adott gyógyszerekkel gyógyítani is lehet. Módom nyílt magzati szövetek vizsgálatára, ami ritka lehetőség, mert ennek nagyon szigorú szabályai vannak. Legális abortuszokból származó magzati szívek vizsgálatával három fejlődési periódust különítettünk el: a legelsőbb, a fejlődés legkorábbi szakaszára jellemző mechanizmus az, amikor a szervezet által termelt gátló anyag lassítani képes a szív működés frekvenciáját, a második szakaszban már a szervezetben keletkező és a szív működést serkentő anyagok is hatásosak és a harmadik periódusban ezeket a hatásokat különböző hormonok már változtatni, modulálni tudják. A különféle gyógyszerek iránti érzékenység különböző fejlődési szakaszokban jelenik meg, attól függően, hogy az a bizonyos elektromos aktivitás, amelyről már beszéltem, milyen ionszatornák révén jön létre a fejlődés egyes stádiumaiban. Bizonyos gyógyszerek, például az úgynevezett kalcium-antagonisták, amelyeket sok anya például anginás panaszok, vagy szapora szív működés rohamok megelőzésére kapott, átjutnak a placentára; ha a terhesség első három hónapjában kerülnek az anyai szervezetbe, amikor éppen a kalcium ionszatornáknak van döntő szerepük a magzati szív működés vezérlésében, akkor ezek a gyógyszerek képesek leállítani a magzati szív működést. Nagy jelentősége volt tehát annak, hogy egyrészt megtudtuk, mely gyógyszerek jutnak át a pla-

centán és kerülnek a magzat szervezetébe, másrészt, hogy melyik fejlődési szakaszban hogyan befolyásolják a magzati szív működést az egyes gyógyszerek.

– **Egy pillanatra térjünk vissza Angliába: igaz, hogy ön 1968-ban felsőfokú állami nyelvvizsgával rendelkezett angolból?**

– Igaz, de ezt nem Oxfordnak köszönhetem, ott nem ez volt a lényeg, hanem a „szív-ügyek”. Ebből a szempontból kétségtelenül szerencsém volt azzal, hogy már kisgyerekkoromban Szigetváron Blankenstein bárónótól tanulhattam angolul, akinek a kiejtése is kifogástalan volt. Talán a férje, a gróf volt egy kicsit ügyefogyott, talán szegényebbek voltak, mint más arisztokraták, tény az, hogy valamiért a háború után itt ragadtak az országban. Esténként járhattam tanulni hozzá, nehogy baj legyen belőle, hiszen abban az időben tanácsos volt egy nyugati nyelv tanulását elhallgatni. Később titokban a BBC-t hallgattam és azután is megragadtam minden illegális és legális lehetőséget – oroszról is versenyeket nyertem –, hogy idegen nyelveket tanuljak. De Oxfordban alig volt alkalmam beszélni, éjjel-nappal a laboratóriumban dolgoztam – említettem már, azt hittem, ez a lehetőség a kutatásra egyszerű, soha vissza nem térok alkalom... A második évben Oxfordban észrevettem, hogy az angol tudásommal akár előadásokat is tarthatok és befogtak gyakorlatvezetőnek, előadónak is. Nem mintha bálnám, mindig is szerettem tanítani.

– **Nem inkább: előadni?**

– Ha úgy érti: szerepelni – erre sem mondom nemet. Színeszi kvalitásokat is kíván egy jó előadás, empátias érzéket minden szereplés. El tudja képzelni másként, hogy az ember folyton ötfőre vizsgáljon? Az egyetemen legtöbbször juttam, megéreztem, melyik oktató milyen típusú vizsgázót igényel: némelyikük azt szerette, ha röviden, lényegretőre beszél az ember, a másik az oldottabb stílust kedvelte, a harmadik azt kérte, amit előadott, a negyediknél előnyben voltam, ha plusz ismereteket is megcsillantottam – és így tovább. Már hallgató koromban eldöntöttem ugyan, hogy kutatói pályára megyek, meghozza a szívérrendszeri betegségeket fogom kutatni, így – a klinikusokkal szükséges együttműködés révén – az orvosi hivatás, a gyógyítás közelében is maradhatok; de mindig vonzott az oktatás is, ez a pedagógiai és színészi teljesítmény. Mi az, ami egy életre megőrizhetővé teszi a hallgatók számára a kapott információt? Mitől lesz érdekes egy előadás? Többek között attól, hogy mennyire találóak, szemléletesek a példák – s az orvostudomány igazán nem szűkülökdiéletszerű esetekben. Szerintem fontos, hogy ne keltsük azt az érzést, mennyire komplikált ez a tudomány és a hallgató sosem fogja ezt úgy tudni, mint mi, tudós professzorok. Ellenkezőleg. A lényeg iránti szent alázattal meg kell mutatni milyen egyszerű, milyen kevés és milyen szép – az ami a lényeg. Azt, hogy nem teljesen sikertelenül törekedtem erre, talán az is mutatja, hogy fiatal adjunktus és docens koromban a hallgatók az évfolyam legjobb oktatójának választottak.

– **A modern idők megfosztják az**

oktatás örömetől: a hallgatók a számítógép adatbankjából nyerik az információkat.

– Ezt mint a fejlődés velejáróját megértem, de kicsit sajnálom. Amerikában már 25 éve látszott ez a tendencia.

– **A Pharmacológiai Intézetet amolyan nagyon aktív, céltudatos, sikerre törő intézetnek ismeri az egyetemi közvélemény. Ön már 1969-ben Opel Recorddal jött haza Angliából és ahogy a berendezést elnézem, most sem veti még az átlagoshoz viszonyítva fényűzőnek számító környezetet; a „fejéttől” ilyen hajtós ez az intézet?**

– Nem ültünk a bebérainkon. Szent-Györgyi Albert mondása volt, hogy az a kutató, aki ül a babérain, rossz helyen hordja azokat. Számomra az aktivitás: az élet. Aki leül, az le is épül. Nem hiszem, hogy jellemző lenne rám, hogy nagyon könnyen lemondanék dolgokról: minden lemondás egy kis halál – így szól a mondás és szerintem igaz. Az ilyen személyiség nyilván genetikailag is determinált, de mindenki tudatosan is fejlesztheti magát, ha akarja: ami progresszív, előrevivő, arról kényelmi okokból nem szabad lemondani. Apám állatorvos volt, első generációs értelmiségi. Nagyon meg kellett küzdenie, míg addig jutott, hogy Szigetvár megbecsült polgára lehetett, óriási praxissal. 24 település tartozott hozzá, először lovon járta a körzetet, aztán motorkerékpárral, később az övé volt a faluban az első Moszkvics... Ami pedig a jó öreg Opelt illeti, most is megvan, éppen 25 éves, szakértők szerint ha eddig nem adtam el, most már kár lenne, ezután csak nő az értéke, mint autómatuszálemnek... Az angliai oktatásért kapott pénzen vettem, kétségtelenül sokan irigyeltek akkoriban érte és én is büszke voltam rá, milyen jól szolgált. A pihenőhelyekre már magától befordult – öt évig jártunk vele haza, Pécsre, mert Szegeden nem volt lakásunk. A gyerekek meg a nagyszülőknél nevelkedtek. Csak azon vitatkoztunk a feleségemmel, hogy melyik rezsiból számoljuk a benzinköltséget: a kosztipénzből-e, avagy az én zsebpénzből? Jelzem, 3 forint 60 fillér volt a benzin literje. Ma nem ennyi, ezért is áll az Opel a garázsban.

– **Miért jött el a pécsi egyetemről?**

– Futottam a témám után. Szekeres Lászlót, Pécsről jött professzoromat a szegedi Gyógyszertani Intézet élére nevezték ki, hozta a témát, jöttem utána.

– **Már szegedi?**

– Pillanatok alatt otthon vagyok a világ bármelyik városában, egyetemén, kutatólaboratóriumában. Gyerekeim itt nőttek fel, ők már szegediek. A feleségem, valahányszor átmegyünk a Dunán, főlshajt: mennyire más itt a levegő! Én azt mondom, ez egy befogadó város, és ez egy nyitott egyetem. Nézen körül, a szegedi tudományos körökben mennyi a „gyüttmönt”, nem tősgyökeres szegedi. Ez talán azért is van így, mert sok szempontból ideálisnak mondhatók a diákelet és a kutatás feltételei, nincs szétszórva, szétszaggatva a városban az egyetemi élet, mint mondjuk Pesten. És mert a város segítőkész, az emberek fölkarolják a kezdőket, az elesetteket, az egyetem az újonnan jötteket.

A szegedi dalmaták

2. rész

A ferencesek szerepe a szegedi dalmaták életében

Ahogy már említettük, a dalmaták mindennapi élete aligha képzelhető el a ferences barátok nélkül. Amikor a mohácsi csata után Magyarországra (így Szegedre is) érkeztek az első raguzai kereskedők, nemsokára hozták magukkal a bosnyák ferenceseket is. Úgyszintén a több, mint másfél évszázados folyamatos török előtti menekülő hullámokat Magyarországra Boszniából és Dalmáciából éppen a ferencesek vezették. *„Hajdan a papok tránt valóban gyermeki kegyelettel viseltettek”.*

A ferencesek Szegeden a XIV. század első éveiben települtek le. Erzsébet királyné, Károly Róbert felesége gondoskodott templomuk felszereléséről, és a jötevőjük volt. Talán ennek emlékét őrzi a palánkon belül épült templom titulusa is. Ezt a ferences templomot Szent Erzsébetről nevezték el. Az obszerváns ferencesek Hunyadi János kormányzósága idején találtak otthont Szegeden. Ekkor adományozták a bosnyák rendtartományból felhúzóódó obszervánsoknak a máriánusok több házával egyetemben a szegedi is. Néhány év múlva a máriánusok visszakapták szegedi házukat, és itt tartották meg 1452-ben a rendi nagykáptalanukat is. Az obszervánsok (cseri barátok) kárpótlásul kapták meg az Alsóváros piacterén álló Szent Péter templomot, s ott építettek maguknak egy kis kolostort. 1465-ben Mátyás király kezdett számukra egy nagyobb templomot építeni a Havas Boldogasszony tiszteletére. A templom 1503-ban készült el, s valószínűleg augusztus 5-én, a Havas Boldogasszony ünnepén szentelték fel. A barátok meg tudták őrizni templomukat a török megszállás ideje alatt is. Dugonics András ebből az időből jegyezte fel egy érdekes történetet: *„Szegedi Kis István a Törökök előtt teendő vételkedésre hívta a Barátokat, és kérte a Basát, hogy annak engedné a templomot, ki a vételkedésben nyertes lehetne. Kis Istvánnak esze, tanulása nagy vala. Nem volt tehát csuda, ha a Barátok hatalmas szavaitól egy kevéssé tartottak. Sokáig vételkedett mind a két fél, midőn egy Fráter felállván azt kérdezte Kis Istványtól, hányan lennének a Nagy próféták? Erre négyet mondván Kis István, úgy mint Ezekbielt, Dánielt, Jeremiást és Izaiást. Hozzá adta ezekhez a Barát Fráter Mahometet is és így a Nagy Próféták számát ötre terjesztette. Ez megtetszván a Török Basának, a Havi Boldogasszony templomát a Barátok számára engedte 1542-dik esztendőben, melyet mostanában is bírnak. A Reformátusokat pedig Szegedről eltöltötte.”*

A pápa 1625-ben fölmérve a valóságos helyzetet, a megmaradt dél-magyarországi híveket és papságot voltaképpen az itt eltűnt franciskánusokat a belgrádi missziós püspök fölügyelete és joghatósága alá helyezte. Ezzel a vidék Szegeddel együtt, misszióterületé minősült. A papok és püspökök leginkább bosnyák ferencesekből kerültek ki (Pijanics Márton, Benlich Máté, Lipótfalvi Dvornikovich Mihály és így tovább). Többször megfordultak főleg a bér-málás-szentségének kiszolgáltatására és licenciátusok munkájának vizsgálatára végett Szegeden, az alsóvárosi misszióskolostorban is. Így például 1649-ben Ibrásimovics Marin belgrádi püspök a magyarországi hódoltság területén lakó katolikus szláv híveket meglátogatta. Az itt lakó szláv katolikusok ebben a korban a gyöngyösi, kecskeméti és a szegedi szent-ferencendi klastromok barátainak lelki gondozása alatt élt. Egyházi történetírók szerint a katolikus vallású hívek lelki gondozása a török korban itt első sorban a bosnyák rendtartománybeli szent ferences szerzetesek tiszte volt. Rajtuk kívül a Szegeden ősidők óta la-

kó ferenciek is lelkipásztorkodtak a dalmaták között. Sőt legnagyobb részük az új telepésekkel együtt költöztek be a boszniai és dalmát vidékekről. A szerzetesek egész Szabadkáiig, sőt azon túl is önálló lelkeszségekkel nem bíró községek lakosságát vallási oktatásban részesítették. A törökök nem csak hogy nem akadályozták meg a szerzetesek működését, hanem ha nagyobb útra indultak, védelmet is adtak számukra. A szegedi ferencesek akkora tekintélyt élveztek, hogy éppen őket érte meg az a megtiszteltetés, hogy a katolikus bonyevácok – dalmaták lelkipásztorlásával bízták meg őket az egész térségben. Ez 1687-ben történt, amikor *„a rendtartomány közgyűlése a hagyományoknak megfelelően a szegedi franciskánusokra bízta a bácskai katolikus szerbek (bonyevácok) ellátását is”.* Arról, hogy már a XVI. század óta Szegeden élnek a dalmaták, eltérő vélemények is vannak. Így Reizner János megemlíti, hogy a ferences barátok Boszniából már 1339-ben telepedtek le Magyarországon, tehát Szegeden is, az alsóvárosi Havi Boldogasszony templom és kolostorában is. Azonban Reizner szerint a törökök kiűzése előtt Szegednek szláv nyelvű lakossága nem volt. Azt a tényt pedig, hogy 1655-től dalmát hitszónok volt városunkban, azal magyarázza, hogy a Bács megyébe beözönlött dalmaták már a szegedi búcsúra is ellátogattak. Ezt az állítást azonban kétségbe lehet vonni, mivel már 1656-ban a Szegedi Fábri András ferences szerzetes – aki egy Szegedre telepített dalmata kovácsmester fia volt – lett a rend magyarországi provinciálisnak kiválasztva. A szegedi kolostorban legkésőbb 1655-től folyamatosan működtek ún. dalmát igehirdetők is: 1655-ben Bernát atya, 1656-ban Lukács atya, 1663-ban pedig Budai Gáspár töltötte be a tisztelet. 1656-ban a szakolcai káptalani ülésen Szlavity (Nándorfehérvár) Jeromost (igazi néven Jerko Slavic) választották meg szegedi gvárdiánnak. Az egyházmegyéjüktől távol élő csanádi püspökök rendre-sorra a szegedi kolostor gvárdiánjait nevezték ki helynökükké (vikáriusukká), annak ellenére, hogy Szeged a csanádi egyházmegye határain kívül feküdt. Ez is bizonyítja azt, hogy akkor már nagyszámú dalmata népesség létezett Szegeden. Ezt Pálffy Tamás püspök levele is megerősíti: *„Bizonyára tudomása van arról, hogy a szegedi ferencendi házfőnökök mekkora odaadással és hozzáértéssel gondozták a csanádi egyházmegye híveit, ezért kérem, hogy Atyaságod se vonja meg tőlük pártfogását, legyenek azok bár magyarok, szlávok és dalmaták”.* Az 1660 és 1686 közti években a ferences kolostorban, a gvárdián mellett egy helyettes gvárdián, egy-egy magyar és dalmát igehirdető és három-öt segítő testvér szolgált.

A szegedi ferencesek és az alsóvárosi Havi Boldogasszony templom jelentőségét az egykori Szeged történetében az a tény is bizonyítja, hogy Benlich Máté dalmata származású püspöknek (1651–1674) a pápa azt ajánlotta, hogy Alsóvárost válassza székhelyének. Ez rövid időre be is következett, de nem tudott állandósulni. Nyilván, mert a püspökök tiszteletben tartották az alsóvárosi gvárdiánnak a távolban élő csanádi püspöktől kapott helynöki megbízatását. Lipótfalvi Dvornikovich Mihály (1686–1689) püspök is egyik volt azok közül, akik megerősítették a helynöki tiszteletet.

Az anyakönyv névanyaga abban az időben túlnyomóan magyar és tősgyökeres szegedi családi neveket tartalmaz. Ebben az időben (1663) a szegedi dalmata családok közül a következők jelentkeznek: Bachich, Bajalich, Baralich, Kujundzsia, Panich, Pallovich, Polyakovich, Stipanovich, Szarali, Taralich, Vecherovich, Vodeniczar.

A Havi Boldogasszony templom kriptájában, amely a főoltár alatt tapasztalható, néhány dalmata is talált örök nyugalmat. A krypta már a hódoltság idején is megvolt. Ide temetkeztek a főlászkodító háborúk során elhunyt De la Vergne, Heisler, Boland, Rabata, Mortagni tábornokok, egy előkelő johannita. Majd Piliers (1728), De Serriera (1752), József lotharingiai herceg (1812), majd a dalmaták közül a főoltár donátora, Sarecz György és leánya, Sis-kovics Andrásné és így tovább.

Búcsújárás

„Amikor a pápa az 1650. szentévre jubileumi búcsút hirdetett, az itteni búcsú szorongatott helyzetére való tekintettel megengedte, hogy a búcsút az előírt föltételek mellett idehaza, az alsóvárosi templomban is elnyerhessék. A föltételek: szerdán, pénteken és szombaton böjt, vezeklések, körmenetek, utána vasárnap szentségekre járulás, és a pápa szándékára öt Miatyánk és öt Üdvözlégy elvégzése”. Az egykorú följegyzések nagyszámú búcsút emlegetnek. Ez a nevezetes esemény is nagymértékben elősegítette a templomnak kegyhellyé válását. Ebben fontos szerepe lehetett a dalmatáknak is. Azt, hogy a dalmaták a környékről is ide zárandokoltak már a XVII. században, Bálint Sándortól tudjuk meg. Véleménye szerint az a 138 dalmát, akiket a belgrádi püspök Ibrásimovics Marin bérált ebben a templomban 1649. október 3-án, azok zárandokok voltak.

Azt, hogy valójában hogyan kezdődhetett a búcsújárás Szeged városában, Dugonics Andrásról tudjuk meg, a Radnai történetek című művéből, amelyet még Pesten írt 1808-ban a szegedi búcsújárók hasznára. A mű utolsó, tizenhatalcadik részében tudjuk meg azt, hogy hogyan kezdődött a radnai búcsújárás Szeged városában. Tudniillik egészen a XVIII. század harmincas éveikig csupán a Lippa és Arad vidéki lakosok zárandokoltak erre a szent helyre. 1726-ban egy kunszentmártoni Radics István nevű (valószínű dalmata) gazdát gyógyíthatatlan betegségében egy álombeli öregember figyelmeztette, hogy: „abba-hagyván a világi patikaszereket, és pénzét ne vesztessék ezekre, magához a Boldogságos Szűzhez abba a templomba menjen, mely nap-keletnek fordulattján épített”. Radics kérdezősködés után el is ért Radnára, és buzgó imádság elmondása után nemsokára meg is gyógyult, mankóit örök emlékezetre ott hagyta és épkezéshöz tért haza. „Ennek híre Szegedre is elfutott, és ez lehetett a Szegedi Búcsú-járásnak előmozdítója.”

Valószínű, hogy éppen a dalmaták kezdeményezték a zárandokolást még azelőtt is, hogy a hír a szenthely csodáiról elterjedt volna a környéken. Már említettük, hogy Bálint Sándor szerint Szegeden már 1649-ben zárandokoltak volna a bácskai dalmaták. Mindenesetre egészen biztos, hogy éppen a dalmaták voltak azok, akik nagy hitükkel jártak erre a szent helyre is, amelyet az ő ferences szerzetesei alapítottak meg. Azt, hogy valójában mekkora népszerűséget váltott ki a szegedi, és környékbéli dalmaták közt, azt Dugonics András írásaiban is találjuk, amelyekben visszaemlékszik arra, hogy a bosnyák-dalmata ferencesek által alapított Radnát, ő maga is többször meglátogatta, először még gyermekkorában. Dugonicsról meg tudjuk azt is, hogy más dalmata családok is nagy hittel zárandokoltak Radnára: „Ugyanis a palánki Funity Mihály összegörbült lányát gyógyítandó lelkesült fel elsőnek a kunszentmártoni példán: a zárandoklat után a leánya meg is gyógyult, erről jegyzőkönyv is készült, és az apa Tanú-bizonyosságul ezeket a Szegediek hozta vala fel magával... Úgy mint Kócsity - Ágnes, Antal - Katalint és Allabority - Lőrincet. Ennek az utolsónak fia az én édes anyámnak első ura volt.” Amint ezekből a nevekből is látható, hogy mindannyian dalmata származású polgárokat jelölnek. Ezt maga Dugonics is kiemeli. A horvát (dalmata)

ta) nemzetiség, amelynek maga a nagy író is egyik leszármazottja, az a nemzetiség, amelyről Dugonics András sem ejt egy rossz szót sem. És bár a Szeged legnagyobb horvátjáról (dalmatájáról), Vedres Istvánnal együtt, később írunk, ezen a helyen fölidéznénk még annak a művének a részletét, melyet a Radnára közelítő búcsúsnak írt, az „Őb áldott Szűz Anya, Mennyei szép Rósa” című ének nótájára. A mindössze 21 szakaszos versből azt a részt idézzük, ahol a költő – miután a szegedieket már a Szűz kegyébe ajánlotta – az egész haza nevében esd segítségért, mégpedig félre nem érthető célzásokat téve a napóleoni háborúkra, és Magyarországnak akkor, Horvátország egy részének és a magyar tengerpartnak lecsatolásával történt megcsönkítésére.

„Lásd, édes Anyánk
Hogy sanyargattunk.
Tűzes ellenségtől
Miképp szaggattunk.
Oda leszünk, ha el hagyattunk.
Kisded vagyonunkban
Nem hagynak békével
Csipdesik széleit
Csuda kevélységgel.
Védelmézzél óhajtott készséggel.”

A sokac – bosnyák – bunyevác (horvát) nép megalkotta és megtalálta a maga szűzmáriás kegyhelyeit, így Magyarországon is megalkotta Máriaradnán 1668-ban „mikor Vri-chonossa (Vribinity) György bosnyák férfi egy olasz kereskedőtől Mária-képet vesz és odaajándékozza a máriaradnai ferenceseknek. Megtalálta a rámai, gradovári, olovói Szűz határos közbenjárását és gyógyítósegítő erejét Szegeden a Haviboldogasszony templomában és a baranya megyei kies fekvésű Máriagyűdön.”

Páter Ünyi Bernardin szerint a dalmaták a törökvilág alatt csak szorványosan, XVIII. század második felében pedig már nagy tömegekben zárandokoltak el a radnai csodatevő Szűz kegyhelyéhez „ahol a fölsőssé vált mankók százai s a templom szentélyében látható ezüst votív tárgyak ezrei tanúskodnak, miként jutalmazza Isten Jézus Szentséges Anyjának közbenjárására a benne bízókat és hozzá könyörgőket”.

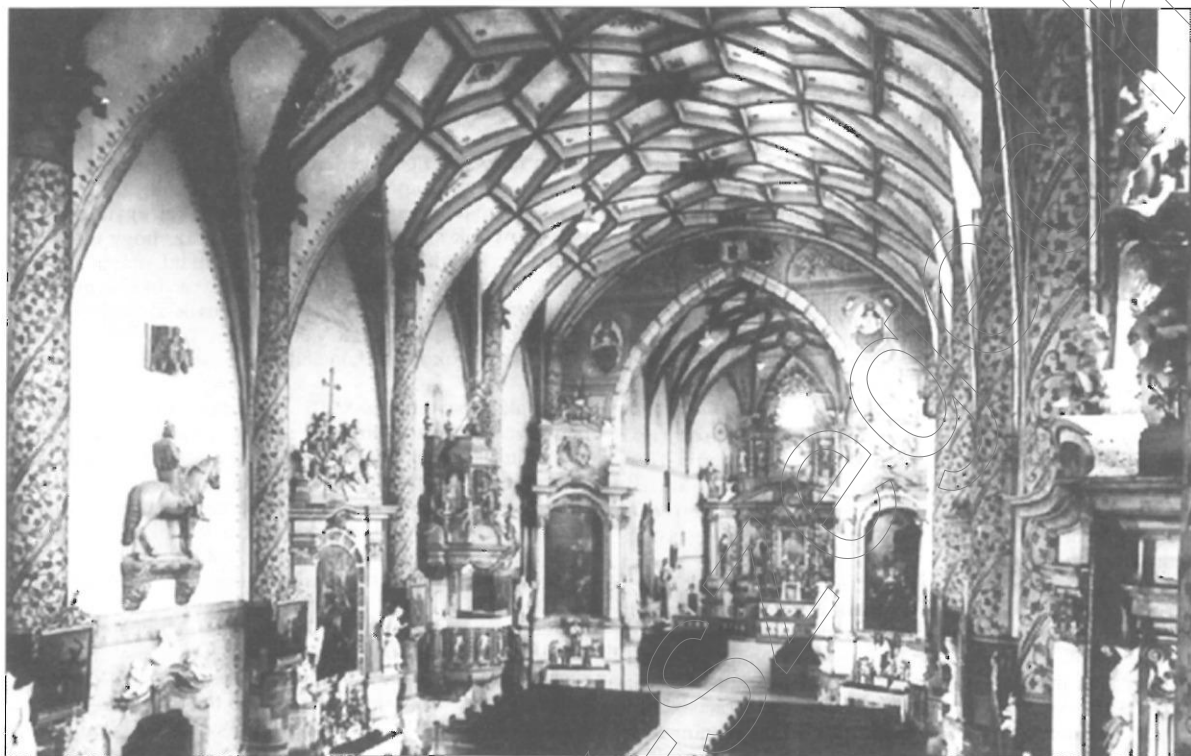
Amint az előző oldalakon is láthattuk, a szegedi dalmaták és az alsóvárosi ferencesek között, ahogy azok ide telepedtek le a XVI. században, mindig is szoros kapcsolat létezett. A szegedi ferences barátok nem csak kizárólag a szegedi dalmatákról törődtek, hanem néha a szabadkai, illetve a környékbéli dalmatákkal is. A Maros-Tiszaszögi dalmatáknak a szegedi barátok gondozása alatt álló Havi Boldogasszony templom volt a kedvelt és látogatott búcsújáróhelyük. Már a török világ alatt ott állandóan tartózkodott egy, vagy több bosnyák ferences a magyar barátok zárdájában, hogy az itt lakó és ide zárandokló dalmatáknak a saját nyelvükön prédikáljanak, és gyóntatásukat meghallgassák.

Dalmaták jellemzései és szokásai

Mielőtt elkezdenénk sorolni az egykori polgártársaink neveit, akik a dalmaták közé tartoztak – annak érdekében, hogy plasztikusabbá tegyük őket – néhány mondatban próbálkozunk leírni a jellemzőiket és szokásaikat. Ebben a már idézett Iványi István művére támaszkodunk.

„Tebát a XVIII. század közepén Szegeden a magyarok, németek és a szerbek mellett éltek dalmaták is, akik külsőjükre nézve magas termetű, egyenes tartású, vállas, sűrű, barna hajúak voltak. A szemüket sűrű szemöldök árnyékolja be. Nem viseltek szakállt, csak bajuszt, amely szinte vastag, sűrű. A nők nyúláns termetűek, kis fejjel, és fiatal korban csinos arccal.

Az öltözetük általában magyaros volt.

Házai alacsonyok, és vert falból vagy vályogból voltak építve, nádfedéllel. Az épület a terjedelmes udvarba nyúlik be, és csak tűzfával áll az utca sorában. Többnyire csak két kis ablak nyílik az utcára, de ezek is mindig zárva...". Péter Lászlótól tudjuk, hogy Szegeden a dalmaták a Palánkon belül, a mai Irinyi utcában éltek. Így tehát a leírás alapján akár rekonstruálni tudjuk a városunk kinézetét (legalább a Zrínyi utcát) a XVIII. században. Családi életükben több házban a dalmaták megőrizték a régi házájukból behozott házközösséget, és itt valódi patriarchális viszony uralkodott. Az öreg gazda felnőtt és nős fiaival közös háztartásban él, osztatlan vagyonában mint telhatalmú patriarcha, aki fiai és unokái között az egyetlen parancsoló, gazda és bíró. Miután kiosztja a fiainak a munkát, ő a városban marad és a ház elé kiülve a járókelő nép társaságában szórakozik. Az öreg gazda az, aki a házában ügyében a piacon, a városházán vagy a törvényszéknél jár el. A házközösségből csak a rakoncátlan fiát zárja ki a gazda. Az atya elnevezés csak az öreg gazdát illeti (dida vagy csicsa). Az ő fiai saját gyermekeik is nem atyjának, hanem bátyó-nak nevezik. A viszonyok hasonlóak a család nőtagjai között is. Ott a patriarcha feleségének alá voltak rendelve a menyek.

„Az új menyecske sorsa a házban különben nem a legkívánatosabb: joga semmi, annál több a kötelessége és teendője: reá háromlik a ház körül az összes cselédmunka, meg a legálacsonyabb is, ő húzza le és tisztítja az öregnek csizmáját is stb. Emellett pedig ballgatnia kell, tűrnie, és jó arcot mutatnia, és a legkisebb családtagnak is nyájasnak, előzékenynek lennie, ha az öregnek kedvébe akar járni. Férfjét nem nevénél, hanem csak ballod-e szóval szólítja meg, és róla beszélve ő-nek nevezi. Férfje testvérét sem azok nevén, hanem valami bizelgő szóval szólítja meg. Így a férfiakat: derék, vitéz, kedves... a nőket valami virágnevel, vagy más bizelgéssel.”

Rónay István jellemzése szerint a dalmata „jószerű, becsületes, vallásos, egyszerű és együgyűségig őszinte evangéliumi nép”. Iványi szerint az 1850-es évek óta a XIX. század vége felé a nép erkölce lehajlik.

A dalmaták vallásossága (amelyről a tanulmányunkban sokat írtunk) Iványi szerint soha nem fokozódik rajongá-

sig, de szorgalmasan látogatják a templomot, kivált nagyobb ünnepeken, és főleg nagypénteken, Szent Márk napján és úrnapián az egész város „talpon van”. A dalmaták egymást másképpen nem is üdvözlik, mint Faljen Isus (Dicsértessék a Jézus) és a válasz Amen uvik! (Amen örökké). Ez az üdvözlés még ma is megmaradt, nem csak a magyarországi bunyevácoknál, hanem a boszniai és hercegovinai lakosoknál is. Horvátországban is az idősebb populáció még ma is ezzel a köszönéssel üdvözlí egymást.

A neveik között olyanok szerepelnek, amelyek a másoknál már igen ritkák. Ezek főleg bibliai keresztnévek, mint például: Barnabás, Benjamin, Dávid, Dániel, Felix, Lázár, Lukács, Mátyás stb.

A jellemvonásukban feltűnő mindkét nembelinél a szemérmesség, vagyis szégyenlőség az öregebbjei és úri nép iránt. A férj soha nem megy feleségével együtt, az új házások szülőik vagy másvalaki jelenlétében nem beszélnek egymással, és ha beszélnek is, egymásról csak ő-nek nevezik egymást.

A dalmata büszke, és nem szeret felsőbbbséget maga fölött elismerni. A dalmata szolgál is úgy bának gazdájával, mint egyenrangúval. „A tótot megveti, és haragjában a magyart is tótnak meg jött-ment-nek nevezi.

Szabadka a dalmata számára: „földi mennyországa”. Ezért éneklí: „Fehér-dicső Szabadka, sehol sincsen párod”.

A társas borivás valódi szenvedély számukra. A társasági életükben a bor lényeges tényező, úgyhogy már egyszerű látogatáskor is a vendéget illik megkínálni néhány pohár borral. A vendégnek viszont elfogadni illik a följajlott bort, mert ellenkezőleg megsérti a vendégszeretetet.

Mulatni kocsikon mennek tamburások kíséretével. A társaság egyenként kísér haza egy-egy tagot. Hazaérve a házigazda felzavarja az egész háznépet, hoznak bort, ételt készítenek és a mulatságot folytatják. Innét a társaság egy másik tagot kísér haza, amíg nem virrad, és az egész társaság elfogy.

A dalmaták egyik szokása a diván, amely még ma is megmaradt Boszniában és Hercegovinában, főleg a falvaikban. A szó beszélgetés jelent. A diván az év minden

szakában tartatik. E célból egy társaságba állt leánycsapat egy arra alkalmas házat és gazdasszonyt fogad, s ide hordják hazulról a kitűzött éjjelre szükséges ételeket az elővendő legények számára, akik a borról és a zenéről törődnek. Ezen az összejevetelen akár a későbbi házasságok is kezdődnek. Nem ritkán azonban erőpróbálkozások is, mert a dalmata legények nagy erőjükkel és bátorságukkal is szeretnek dicsekedni.

A mai napig megmaradt szokások közé tartozik még a Nagy Préló (Veliko prelo), amelyre egyszer évenként kerül sor, és ahol nagy mulatság zajlik le. Ezen kívül télen egyszer-kétszer tartanak prélót (Prelo), ami a magyar nép-nél a fonó. Itt összejönnek a házi leány barátnői és legényismerősei, s míg a lányok maguknak vagy a házi asszonynak fonnak és énekelgetnek, a legények incselkednek. Vacsora után egész éjjel énekelnek, táncolnak és isznak.

A mai időkig megmaradtak a lakodalmi szokások (igaz már kisebb mértékben, mint akkor) a Bosznia-Hercegovinában élő, illetve onnan származó horvátoknál. Megmaradt az ún. babinje, vagyis az a szokás, hogy az újszülött gyermeket minden rokon és barát meglátogassa és megajándékozza.

A dalmatáktól a magyarok is több szokást vettek át. Ez azonban inkább Szabadkára vonatkozna, mint Szegedre, hiszen ott sokkal nagyobb számban éltek a dalmaták, mint városunkban. Iványi azonban felsorol néhány szokást, amelynek Szabadkán a magyarok is saját szokásként vették át a dalmatáktól: az ivást, a karácsonyi szokásokat, a lakodalmas menetnek a piacon és főutcákon át irányítását stb.

A szegedi Palánk és a dalmaták

A XVII. század végén a felszabadult Szeged három városrészből állt. Az északi Felső- és a déli Alsóváros mellett a vártól úgyszintén délre fekvő Palánkot sánc és árokrendszer védte, és kapcsolta az erődítményhez. A Palánkban kaptak helyet a központi kormányhivatalok – a Főhadbiztossági és a Budai Kamarai Igazgatóság – helyi kirendeltségei, amelyek e korszakban megszabták és irányították a mindennapi életet. Tehát Palánk a mai Szeged Belvárosának régi neve. Területe az idők folyamán nőtt. A középkorban mint váralja, a Vár közvetlen tövében volt, hozzá is tartozott, nem volt önállósága, mint Alsóvárosnak vagy Felsővárosnak. A török hódoltság után keletkezett etnikai vákuum igen sok új elem megtelepedését tette lehetővé. „A XVII. század végén és a XVIII. század elején a török területekről ezrével érkeztek a menekülő rácok, akik közül igen sokan telepedtek meg Palánkban. Ezt a városrészt egy időre Rácvárosnak is nevezték.” 1830-ban „belsőpalánka” adat is előfordul. A nemzetek a Palánkon belül egyes utcákban éltek. Így például a németek a mai Feketesás, Attila és Nagy Jenő utca táján, a szerbek leginkább a templomuk körül, a dalmaták pedig a Sánc-parton (a mai Zrínyi utca mentén). A görögök a Kígyó és a Kálmány Lajos utca körül, a zsidók pedig a Hajnóczy, Attila, Gutenberg János utcák táján telepedtek le. A Palánk a XVIII. és XIX. században a város üzleti és szellemi központja volt. Gúnyosan Őrívárosnak is nevezték. Két kijárata volt: egyik a mai Kelemen és Victor Hugo utca sarkán (Palánk kapu), a másik a mai Rákóczi-szobor táján. 1850-ben a Palánk határa a következő utcákon volt: Szél utca, Petőfi Sándor sugárút, Szívárvány utca táján, Alföldi utca, Szent Háromság utca, Bokor utca, Kápolna utca (Nagy Boldogasszony sugárút), Galamb utca, Tisza-part, József Attila sugárút, Kossuth utca, Török utca, Gutenberg utca, Régi zsidó temető, Bakay Nándor utca.

Már néhány helyen hangoztattuk, hogy a dalmatáknak Szegeden a XVIII. század folyamán fontos szerepük volt a város életében, így a Palánkban is, ahol üzleteik voltak.

Valószínűleg együtt lakhatott a dalmata közösség a Palánkban, méghozzá az ún. „bunyevác szélén”, amely a belső Palánk alsó részén (a mai Árpád és Zrínyi utca) volt. Bakay Nándor szerint itt a „bunyevác szélén” görögök laktak. Lehetséges, hogy a XIX. század közepén ott tényleg görögök laktak, mert akkor már dalmaták nem is léteznek külön nemzetként Szegeden. Ami azonban egészen biztos, az az a tény, hogy valaha dalmaták laktak, ahogy Péter László írja, lehetséges, hogy a görögökkel együtt laktak. Véleményünk szerint valószínűbb még az, hogy először a dalmaták laktak a bunyevác szélén, majd utána ide görögök telepedtek le. Mivel a bunyevácok ekkor már magyarokká váltak, így ez az utca már csak azokról a görögökről, akik itt üzleteltek vált híressé. Tehát együtt élhettek a magyarok (volt dalmaták) és a görögök a bunyevác szélén.

A Palánkba tehát a XVIII. században idegen iparosok nagy számban özönlöttek be a világ minden részéből, hol munkájuknak már nem volt meg az értéke. Oly nagy volt a Szegedre való betelepülés, hogy a polgárság kötelékébe felvett vidéki iparosok száma a bennszülöttekét jóval fölülmúlta. És mindezek az iparosok a Palánkon belül települtek le. S bár voltak itt görögök, zsidók, tótok, a városi történetírók mindössze három nemzetet különböztetnek. Méghozzá a magyart, németet és a szerbet (rácot). Igaz, a szerzők megjegyzik, hogy a katolikus rácok, néhány évtized alatt legnagyobb részükben beolvadtak a magyarságba, és a görögkeleti szerbek, akik hűségesek maradtak vallásukhoz, és megtartották a nemzeti önállóságukat. Azon ritka szerzők, akik megkülönböztetik a szerbet a dalmatáktól, mint külön etnikai (horvát) népcsoportot – a már említett Péter László mellett – idézzük még Tápai-Szabó Lászlót, és egy eseményt, amely kimaradt a város történetének leírásaiból: „1686-ban kiverték a törököket a szegedi várból és a városból. A városban bamarosan berendezkedett a katonai kormányzat, s az elhagyott házakba új lakosságot telepített. Legkedvesebb vendége volt a német iparos, a dalmát (valójában bunyevác) borkereskedő és gazda, a rác és görög boltos. Mivel a városban nem volt egyetlen jogtudó ember sem, a városiak sajtáságos közigazgatást rendeztek be: belső és külső tanácsot és hivatalokat csináltak, gyakorlatilag írástudatlan emberekből. Az egyetlen alap, amelyen szervezték meg mindezt – a nemzeti hovatartozás volt. Egymástól megkülönböztették a magyar, német, dalmát és rác nemzetet, és a „négy szegedi nemzet” alkotta a *Communitas*-t. Így volt az egészen 1747. augusztus 23-ig, amikor Mária Terézia királyné megtiltotta a város lakosságának négy nemzetre oszlását”.

A magyar szerzőkhöz hasonlóan, a szerb szerzők sem különböztetik meg dalmatákat mint külön (horvát) nemzet etnikumot. Így a szegedi szerbek mindig is Szegeden három nemzetről (és a bunyevácokról) beszélnek. Ez a három nemzet a magyar, a német és a szerb. De, amint látjuk, városunkban több mint 60 éve működött a négy nemzet által irányított *Communitas*. Az így vezetett *Communitas* megszüntetésének egyik okát leírja Tápai-Szabó László a már idézett cikkében. E szerint „a több évszázadon keresztül jó viszonyt a négy nemzet lakossága között egy 1739-i esemény rontotta meg. 1739. december 28-án, Aprószentek napján, mely akkor mint a karácsony utáni negyedik nap még hivatalos ünnep volt (öt napig ünnepeleik a karácsonyt), a rácok kinyitották boltjaikat, árusították portékáikat és pálinkát is mértek, mintha bétüköznap lett volna. Ezen nagyon felháborodtak a magyar, német és dalmata boltosok, akik mint jó katolikusok a felsőbbség parancsának tiszteletbentartásával az ünnepeken nem nyitották ki üzleteiket. A vevő és a fogyasztó akkor is kevés volt, de a pénz a rác boltokba vitte a nép.

A katolikus boltosok siettek a piaristákhoz: ők voltak akkor a nép vezetői. A plébánia vezetője, Máté páter méltányolta híveinek felháborodását, és azt tanácsolta nekik, hogy szőlítsák fel a rácokat boltjaik becsukására. Ez nem ment végre riadalom nélkül, s a nép egy félóra múlva már

megrohanta és fosztogatta a rác boltokat, és bántalmazta azokat, akik vagyonukat védelmezték. Mivel ez a vár közelében történt, és Ploskus gróf, a vár parancsnoka, nem tudván miről van szó, riadót doboltatott. A katonaság gyorsan leverte a ribilliót, a felsőbbség vizsgálatot rendelt el."

Ez is egy tény, amely arra utal, hogy Palánkon a dalmaták szép számban élhettek, és hogy befolyásos szerepük lehetett a város életében. Az előző oldalakon is már többször említettük, hogy a dalmaták és a szerbek közötti viszony nem volt tökéletes annak ellenére, hogy mind a két nép szláv származású, és hogy „illir nyelven” beszélnek. A két különböző keresztény egyházhoz való hovatartozásuk azonban szétválasztotta őket, és ez így maradt még a mai napig is. Bár egy országban (volt Jugoszláviában) éltek, mégsem tudtak igazán egymással élni. Azonban Iványitól tudjuk, hogy az 1770-es években „a különben egyforma – bunyevác és rác nyelvet nemcsak idegenek, hanem maguk az iskolázott bunyevácok is illir nyelvnek nevezték, minek következtében a bunyevácok és a rácok is illíreknek tartották”. A szabadkai városi jegyzőkönyvek ekkor minden ics, illetve vics nevezetű illírnek neveztek, 1884-ben azonban a tisztújításkor már magyaroknak írták a dalmatákat, amíg a szerbeket rácoknak írták. „A bunyevácok mindig jó magyar honpolgárok voltak, akik a közös nyelv dacára sohasem érezték különös vonalmat a nem katolikus szerb testvérek iránt, és 1848/1849-ben teljes feláldozással barcoltak ellenük a magyarok soraiban, akiknek a nyelvét is megtanulták: sőt az 1850. évi népszámlálásban tünetőleg még olyanok is, akik nem beszéltek magyarul, magyaroknak írták be magukat.”

A Szegedi Palánkban a dalmaták már az 1697-es teleknyelvben is megtalálhatók a törzsgyökeres szegedi dalmaták nevei. Az 1722-es tűzvészély áldozataiként Palánkon a következő dalmata nevekkel találkozunk: Tuttovit, Vuk Csizmadia, Miho Dugonya, Kaity Gergely, Paulus Deanovics, Andreas Siskovics, Mathias Popara.

Az 1741. év április 24-én megválasztották a Magistratumba a következő dalmatákat:

Dejanovits János úr – Senatornak és kapitánynak.

Dejanovits Pál – írónk.

A választott községbe (Selecta jurata Communitas) 64 polgárt választottak meg, ebből a Palánkban 16 főt. Ezek közül a dalmaták a következők voltak:

Simits Mátyás, Popora Mátyás és Bajalith Mátyás.

Borbíró: Popora Mátyás.

Zsigmond császár és királynak a XV. században kelt egyik oklevelében Szeged lakóit „cives ac universi hospitas” néven nevezi. Tehát Szeged már akkor szabad királyi város „civitas” volt, és így a lakói szabad polgárok „cives ac hospitas liberi” nevezettek. Szeged polgárai függetlenek voltak minden hatalomtól, csak a király fennhatósága alatt állottak, mely fennhatóságot a tárnokmester gyakorolta. A városi polgár (civis) csak a királynak fizetett adót, és ezenkívül semmiféle adóval nem volt terhelhető. „A szegedi civis az ország legrégebb kiváltságolt városainak megkülönböztetett polgáraival egyenlő jogokkal ruházta föl, sem a réveken, sem a vámonkon, illetve városterületeken nem fizetett adót soha senkinek s ott, ahol megadóztatni akarták csak egyetlen polgárát is a városnak fegyverrel védte az meg jogait”.

A szegedi polgárok mindig is büszkék voltak a polgári származásukra és rendiségükre. A vagyonos és előkelő szegedi polgár a főurak köréből sem volt kizárva.

„Alig kapta meg a város a nagy szabaddalmi levelét, melyben részletesen felsorolták a város és polgárainak minden kiváltságait és jogait, nyomban összeírták „igazi polgárait”, vagyis azokat, akiket a nagy szabaddalmi levél kinyerése idején, 1719-ben a város „kétségtelen” polgárainak tartottak s egyben határozatot hozott, hogy polgárai közé a régi lakosság és a betelepülő idegenek közül kit, és mily föltételek és módzatok mellett fogad be”. A határozat alapján, az, aki 1719 előtt már itt lakott, a polgárjogért 8 Ft-ot, aki pedig azután jött Szegedre, 24 Ft-ot fizessen.

Szegeden ezen polgárainak száma 1719-ben 290 volt, ebből 234 magyar, és 56 szerb, német, illetve dalmata. A dalmaták közül ebben az időben polgárok voltak a következő palánki lakosok: Zagorcsanin Pavo, Gersits Zakó, Popora Mátyás, és Siskovits András.

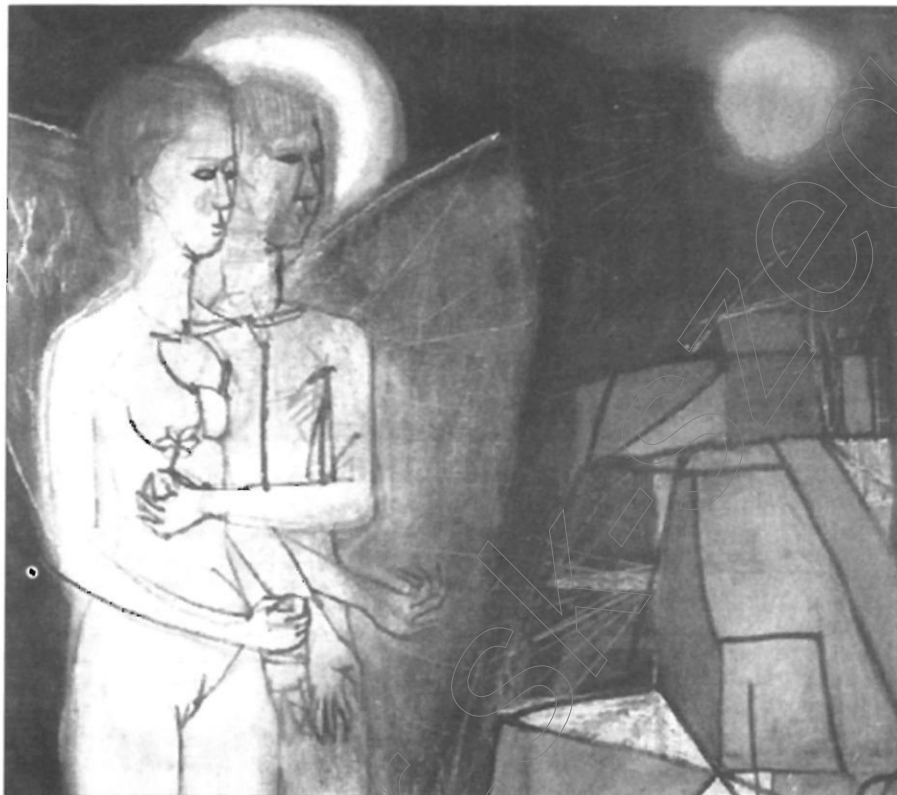
A Szegeden élő dalmaták főleg iparosok és kereskedők voltak, ezért is a város szívébe – a Palánkban települtek le. „Kiváló mérven batottak a Palánk és a város polgáriasságára, de onnan lassan a magyarságot egészen kiszorították. Ezek a külvárosba, saját feleik közé vonultak”.

Szondi Ildikó–Heka László

Énekek éneke

avagy hat tétel a szerelemről

1. Kondor Béla: Emberpár

*Teremté tehát Isten az embert az ő képére, Isten képére
teremté őt: férfiúvá és asszonygyá teremté őket*
(Mózes I. könyve)

.....
*Ahogy megeshetett
másképp is lehet.
Csodálom, hogy élek.
Tapintás és események,
fény és mélység,
emberi lények
közepette meg nem
haltam még.
De megszülettem.*

(Kondor Béla: Események)

Micsoda megmagyarázhatatlan csodája az életnek, hogy emberpárok az élet letéteményesei. De más mítosz Kondor 20. századi Ádám-Évája, mint a Biblia első emberpárja! Pedig milyen sokban hasonlítanak. Az egymásra találás és egymásra utaltság kalodája, a közös küzdelem gyönyörűsége vészőfutása, a szerelem bilincsei és az együtt vállalt sors keservei, az életre ítélt páros-csillag jelképe mindkettő. Csakhogy Kondor modern mítoszának meztelen és szerelmes emberpárja bonyolult szerkezetekkel néz farkasszemet, kiszolgáltatottságuk, rettegésük és reményük nem más, mint aggodás az emberért, a legszebb és legszentebb emberi érzés fennmaradásáért, a szerelem reményéért, az önmagával szüntelenül szembekerülő, önmaga tragédiájának árnyaitól fenyegetett emberért. Az ember tiszta vágya, a szerelem őszinte reménye néz itt szembe a kor kaotikus, titkokat rejtő, vizionárius modern szörnyeivel. Ezek a végletes ellentétek – a tiszta emberség fölállt szerelme, jövő-reménye és az apokaliptikus új szörny – készítenek bennünket állásfoglalásra, s nem kétséges, melyik oldalon dobban a szívünk... Mintha ennek a képnek művészi továbbgondolása lenne a képzőművész-költő Évszakok című versének néhány sora: „És az ős learatja virágaimat / a tél eltemeti őket / majd nedves tavasz jön / megint a nyár ruhátlan / fényes, feketén. / Hosszú, vad sivatag a remény.” Sugallhat-e mást a korral együtt lélegző, s felelősen gondolkodó-élő művész, mikor megfesti modern világunk új Ádám-Éváját, a szerelemre ítélt 20. századi emberpárt, mint azt: „...de remélnünk és gózzal / bizakodnunk legigazabb / élnivaló kötelesség.”

2. Anna Margit: Énekek éneke

Szeretlek, édesem,
De ne mondd senkinek,
Míg a templom földjén
Össze nem esketnek!

Szeretlek, szeretlek,
Mint egy lány kenyerét.
Sóhajtok én érted
Egy nap százezeret.

Nem csak százezeret:
Ezernyi ezeret.
Nem csak százezeret:
Ezernyi ezeret.

Gondolod, édesem,
Hogy megéjsz te velem:
Hacsa jobb kezedet,
Fogjunk kezét ketten!

Gondolod, édesem,
Hogy meg nem élsz velem:
Hacca bal kezedet,
Búcsúzzál el tőlem!

Te fogj el egy úton,
Én es egy másikon!
Hol egymást találjuk,
Egymásnak se szóljunk!

Minden azt gondolja:
Haragosok vagyunk;
Minden azt gondolja,
Haragosok vagyunk.

Írd fel, babám, írd fel
Kalányod nyelire,
Mikor eléveszed,
Hadd jussak eszedbe!

Arról sem egyébről,
Csak a szeretetről;
Arról sem egyébről,
Csak a szeretetről.

Könnyebb kősziklának
Lágy viasszá válni,
Mint két édes szívnek
Egymástól megválni.

(Magyar népdal)

Sokszor és sokan mondták már: a magyar népművészet kimeríthetetlen gazdag forrása a modern művészetnek. Kiapadhatatlan, tiszta forrás, mely bőséggel és színesen árasztja többek között a szerelem bimbózásáról, kinyílásáról, a fél-tékenységről és csalódásról, a kényszerű búcsúról és az újbóli találkozásról, a reménytelenségről és az elszakítottaságról, a boldogságról és feneketlen bánatról szóló meséket, dalokat, balladákat, vaskos történeteket, csúfolódókat, pajzán törtétiakat. Egyszóval, a szerelem mindig azonos, és mégis minden egyes embernél más.

Anna Margit művészi pályájának tudatos programja a népművészet szellemiségének képi megfogalmazása. Mai nyelvén, úgy, hogy népi archaizálása egyúttal rokonszeny és ironikus mosoly, őszinte báj és groteszk állásfoglalás, nosztalgia és kritika. Rongybabáit, bábuait átlelkesíti, a legszebb emberi tulajdonságokkal ruházza fel, panoptikumában helye van a régi falvédők turbékoló galambjainak, a rózsafüzérnek és az árvalányhajnak. Szerelmespárja groteszk pózba meredve néz szembe velünk, mint akik a révület nem evilági percei után pironkodva veszik észre, hogy figyeljük őket. Naiv hit, tiszta, őszinte kitárulkozás ez a festmény – a szerelem bájosan bugyuta dalocskája.

3. Tóth Valéria: Jegyespár

...
*Az almafa alatt költöttelek fel téged,
 ott szült téged a te anyád,
 ott szült téged a te szülőd.
 Tégy engem, mintegy pecsétet
 a te szívedre,
 mintegy pecsétet a te karodra,
 mert erős a szeretet, mint a balál,
 kemény, mint a sír a buzgó szerelem,
 lángjai tűznek, lángjai az Úrnak lángjai...*

(Énekek éneke)

Tóth Valéria a szépség szobrásza egy olyan korban, amikor nemigen van becsülete a szépségnek. Ám vállalja, mert hittel hiszi, éppen fenyegetettségekkel, brutalitással, elidegenedéssel teli korunkban olyan szükségünk van a szépség, a jószág, a tisztaság, az őszinteség, a bizalom, a szerelem és az emberi kapcsolatok felmutatására, mint talán még soha. S ha ezekről kíván szólni a szobrászat eszközeivel, lehet-e jobb modellje, mint két szerelmes ifjú, ismerkedésükkor, nyíló kapcsolatuk idején, egymás megismerésének és fölfedezésének pillanatában? Amikor simogató mozdulatot tesz a kéz, parányit nyílik a száj, s a hátgerincen végigszalad az a bizonyos drága szerelmi futam... Tóth Valéria fája roskadásig teli szép formájú, csábító almákkal. A gyümölcscsel, mely immáron a szerelem próbájának – a vágyból tudássá váló ismeretnek a jelvénye. Kígyó viszont sehol, a szerelem természetes útja vezet a fiatalokat az első szemvillanástól a csókon és öleléseken át a szerelem testi-lelki beteljesüléséhez. Ennek a szerelem-virágokat termő kertnek almafája elé vezet bennünket a művész nő – emlékezzünk és örüljünk a természet szépségének, a test csodájának, a lélek egymásra rezdülő hangjainak, a mindig megújulni képes szerelemnek.

4. Reich Károly: Fölösleges varázslatok

.....
*S ób mikor ott állott ruha nélkül előttem! alakján
 Szomju szemem nem lelt egy makulányi bibát.
 Mily vállat láttam! mily dús karokat tapogattam!
 Mily dagadón idomult emléje ujjam után!
 S csókvert melle alatt mily tündöklő sima bas nyúlt!
 Mily buja, dús csipők! Mily fiatal deli comb!
 Mit soroljam el egyenkint? Nem volt hiba benne,
 S minden szépségét meztelenül ölelém.*

(Ovidius: Nyári dél)

Kligl Sándor: Ölelkezők

*Két karodban ringatózom
 csöndesen.
 Két karomban ringatózol
 csöndesen.
 Két karomban gyermek vagyok,
 hallgatag.
 Két karomban gyermek vagy te,
 hallgatlak.
 Két karoddal átölelsz te,
 ha félek.
 Két karommal átölellek
 s nem félek.
 Két karodban nem ijesz meg
 a balál nagy
 csöndje sem.
 Két karodban a balálon,
 mint egy álmon
 átesem.*

(Radnóti Miklós: Két karodban)

Szántó Piroska: Szerelmesek

.....
*Nem csupán ketten végzik ezt a
 Szeretkezést, hanem többedmagukkal. A balott
 Hítvesek és szeretők mozdulnak e meghitt
 Mozdulatokban. Valamikor kibékíthetetlen
 Férfiak és nők adtak randevút e vonalakban.
 Micsoda vonalak! Micsoda ölelés!
 Ez a fekete alapon fehérrel csurgatott
 Vonal-közösülés mi mindennel rakottan
 Gazdag a tisztaságban, tiszta a bujaságban!*

(Vas István: Egy rajzra)

A szerelem beteljesülésének művészi megragadása ez a három mű. Három különböző korosztály, három különböző műfaj, három megközelítési mód. S mégis egyértelműen azt a pillanatot ábrázolják, amikor a szerelmesek körül megszűnik a világ – kettejük lihegése és sikolya csipkézi a kozmosznyi csendet, két test keresi egymást a világűr méretűvé táguló lepedőnyi koporsóban, amikor egymás hús- és csontkalodájából kizárják a tülekedő tömeget, a hétköznapi smirgli-papírait, amikor a feszültségek föloldódnak a beteljesülés fölszakadó boldog jajszázában... Egyszóval arról vallanak, amiről még ma is pironkodva vagy trágár módon beszélnek legtöbben, pedig a művészet évezredek története a bizonyíték arra, hogy a szeretkezés, két ember kölcsönös vonzalmának beteljesülése igenis életünk megszépítő velejárója. S álszenteskedésen és prüdérián innen, trágárságon és pornográfián túl, van egy birodalom, ahol szeretkezéssel tisztá hangon, szépen is lehet szólni – versben, vonallal, szoborban.

Reich Károly a testeket szeretettel végigsimogató vonalai, Kligl Sándor egymásba kapaszkodó – csak egymásra számító! – ölelkezői, Szántó Piroska csontváz (röntgenkép?) szeretői nyílt és tartalmas vallomások, mondhatnám művészi érvek a szerelem legmagasztosabb – mert kettőjük által, közös akarattal elért – pillanatának. Hadd másoljak ide néhány sort Szántó Piroska egy nyilatkozatából: „...miért lenne pornográfia ezt ábrázolni, azt nem tudom, a tisztának minden tiszta, s a szerelemmel s a csontváznál tisztább vajmi kevés van... Az én legoptimistább képeim s a világ legoptimistább témája. Mert igenis, igenis, a szerelem kifoghat a halálon... jobban hiszek a szeretetnek és a szerelemnek begyeket mozgató erejében, mint a halálban...”

5. Kass János: A kékszakállú herceg vára

.....
Judít:

Nyisd ki a betedik ajtót!
Tudom, tudom, Kékszakállú.
Mit rejt a betedik ajtó.
Vér szárad a fegyvereken,
Legszebbik koronád véres,
Virágaid földje véres,

Véres árnyat vet a felbő!
Tudom, tudom, Kékszakállú,
Fehér könnytő kinek könnye.
Ott van mind a régi asszony
Legyilkolva, vérbefagyva
Jaj, igaz hír, suttogó hír.

.....
(Balázs Béla: A kékszakállú herceg vára)

Balázs Béla és Bartók Béla világhíres művéhez készítette a velük egyenrangú grafikai sorozatot Kass János. A szerelem tragédiája Judit és a Kékszakállú megalkuvás nélküli kapcsolatért folytatott birkózása. A Kékszakállú vára a férfi lelke, minden felnyitott ajtóval igazabb és teljesebb lesz, de ugyanannyival nagyobb terhet is ró a nő lelkére.

A férfi–nő természetadta különbsége a tudás és ösztönösség ellentétévé fokozódik. A mű lényege: „a teljes életet élő, eszményekkel bíró férfi és a csak ösztönökre hallgató, érzékeiben élő asszony egyesülése hiábavaló illúzió” – summázza Kroó György. Így magasztosulhat fel a férfi idealizmusa s válik nyilvánvalóvá a nő gyarlósága. S az utolsó ajtó föltárlkozásakor hiába látja be Judit rettenetes tévedését, eljátszotta mindkettőjük boldogságát. A szerelem emléke pedig nem azonos magával a szerelemmel. Gyarlóságainkra és egymással szembeni felelősségünkre figyelmeztetnek Kass János vörösből, kékből, feketéből, fehérből és aranyból „kovácsolt” kemény lapjai.

6. Zoltánfy István: Ünnepek

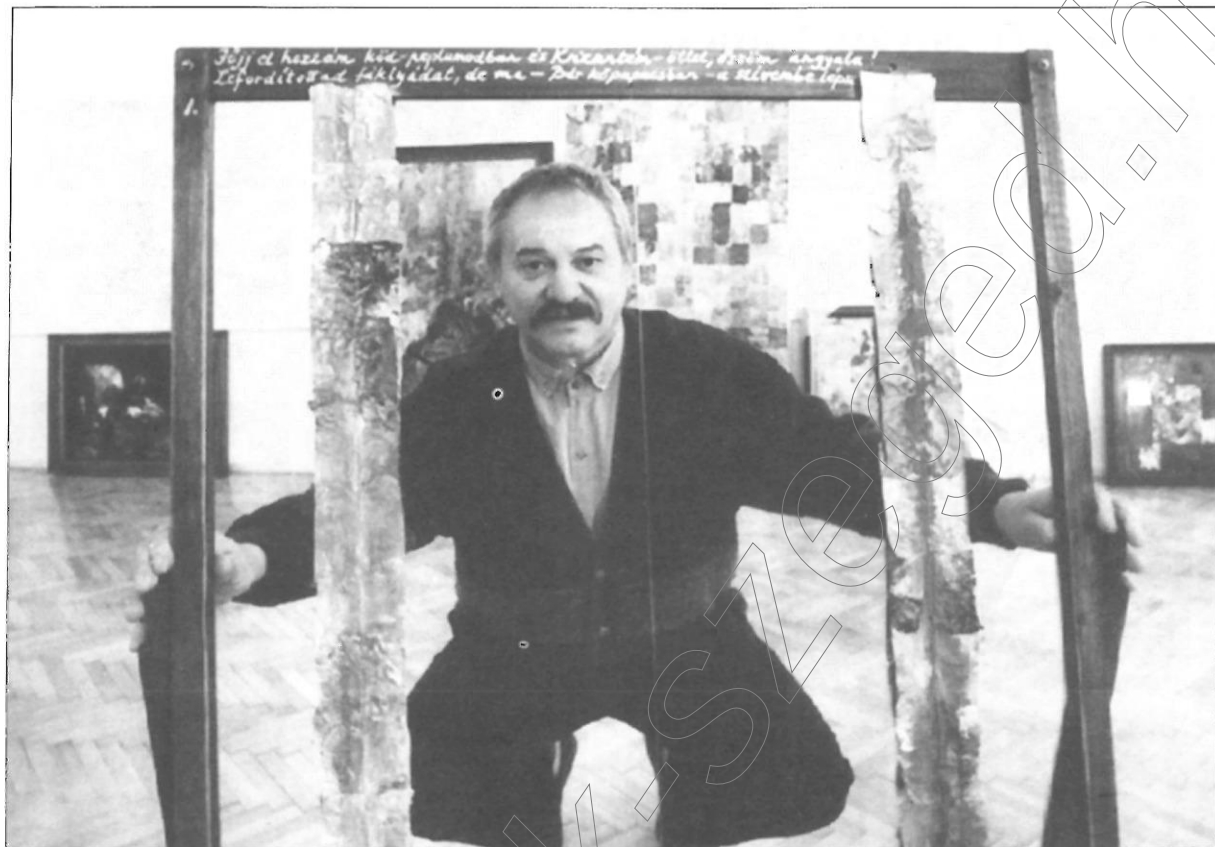

*Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángol ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra;
Lágy bantú mezővé a szikla-
csipőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredti
hajákat, verőereket?
S dúlt hiteknék kicsoda állít
káromkodásból katedrális?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettent a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

(Nagy László: Ki viszi át a szerelmet)

Létünk letéteményese a szerelem. Az ember ontológiai folyamatának motorja a szerelem. Nászban fogant remény az emberiség. Apák és fiak stafétaváltása a szerelem mezőin is létrejön. Zoltánfy Istvánt leginkább ez a tartalmas nemzedéki váltófutás izgatta. Generációk munkáját, szerelmét, kapcsolatait vallatta – segítségül hívta, s műveiben építette a kordokumentumokat jelentő sárguló fotográfiákat, köréjük tiszta meséket kerekített, hitével hitelesítette reményét a szerelem folytonosságában, az emberiség jövőjében. Nála kitágul a szerelem fogalma csakúgy, mint más dimenziókban Nagy László költeményében. S nem csupán magára veszi két ember vívódásokból és örömeiből font csaláningét, de tudja, ez a csaláning örökség, s neki át kell testálnia gyermekeire. Profán ikonosztáza emberi himnusz, a szerelem kontinuitásának reménye. Annak a hitnek képi megfogalmazása, hogy mindig kell lenni Valakinek, aki – akár fogában tartva – átviszi a Szerelmet a túlsó partra...

Tandi Lajos

A fény-szín festő

Beszélgetés Pataki Ferencsel

– Hoztam egy üdvözlötet, Schmal Károly küldi szeretettel!

– Karscsi! Ő egy szuper szellemi lény. Amikor én felkerültem a képzőművészeti gimnáziumba Budapestre, először éreztem azt, hogy vidéki vagyok. Szegeden általános gimnáziumban kezdtem tanulni, majd különbözettel mentem „föl” a művészeti gimnáziumba. Schmal Karscsi az osztálytársam volt (majd a főiskolán évfolyamtársam), az ember érezte, hogy mit jelent az, ha valaki a Rákóczi úton lakik. Mégis, olyan összefogást mint ott, én az életben nem tapasztaltam. Pl. Fabók Gyula hozta az uzsonnát Kőbányáról, mi az otthoni kenyeret a kollégiumból, mert nekik az volt a jó.

Nagyon elvont, de fantasztikus korszak volt. '57-től jártam velük. Egy pár név osztálytársaim közül: Baráth Pali, Pecsenke Jóska, Götz János, Asszonyi Tomi, Kozák „James”, Fabók Gyuszi, Várhelyi Gyurka, Schmal Karesz, Takács Laci. Pont az az ideális kamaszkor volt, amikor még nem felnőtt, de már nem is gyerek az ember, s elindulnak a szellemi csírák. Körül voltam véve jobbnál jobb társakkal, olyanokkal, akik sok útravalót hoztak otthonról, olvasottságot, kulturáltságot. Kollégiumi társunk volt pl. Vanyó László, aki most a Hittudományi Egyetem professzora.

– Ambicionált ez a környezet vagy visszahúzóvá tett?

– Hallgatóg voltam. Befogtam a szám és csináltam, amit kellett. Rendkívül sok pótolnivalóm volt. Itt van a műtermem falán a Tó u. 10. feliratú zománc tábla, ezt a szülői házzal szemben lévő kapuról szerelte le János bátyám.

Hasonlítsuk össze, hogy pl. a Gellért-hegy és a Tó utca milyen messze van egymástól.

– A főiskolán hogy folytatódott az életed?

– A főiskolán rendkívül aprólékosan dolgoztam. A tanulmányokat szénrel és ceruzával rajzoltam. Ez alaposágra szoktatott, arra, hogy egy munkát végig tudjak vinni. Elméletgyártások nem voltak. Vívódtunk a feladatok megoldásával. Bernáth Aurél útmutatása nem arra irányult, hogy kis Bernáth-képek szülessenek, az a bizonytalanság eredménye lett volna. Ha például meg kellett festeni egy csendéletet, egészen különböző megoldások jöttek létre. Újházi Péter, aki a legjobb barátom volt, vörösben oldotta meg a témát, az én tárgyaim pedig kékes-zöldek voltak. Ez a „Halas csendélet” amiről most beszélünk, életem első olajképe volt, s ritka kivételként maradt meg úgy, hogy a táblát megvásároltam.

Ugyanis a főiskolán volt egy anyagtár, év végén mindig el kellett számolni – azaz leadtuk a képeket. A következő évben jött egy újabb hallgató, kapott egy tanulmányt, s a munka mindig azzal kezdődött, hogy lekromofágosztta a táblát, majd kezdte a saját munkáját. Ez engem a tibeti homokfestőkre emlékeztet, ahogy elkészül a munka – megsemmisül. Így kerül be az örökkévalóságba.

Harmadéves koromban egyszer női portré festése volt a feladat. Amikor a Mester meglátta, azt mondta: „Fiam, maga máttól kezdve festőművész!” Talán a fiatal korában Coelia hegedűművésznőről festett képének folytatását látta benne. Amit Bernáth meglátott az én festőpalántái munkálkodásomban, az jólesett, de nem azt gondoltam, hogy hű, de nagy vagyok, inkább arra sarkallt, hogy fejlesszem,

Baka István versei

Ajánlás

*A mező Veronika-kendő:
töröld belé az arcodat!
Ne bítegesd magad, hogy e
földön más nyomod is marad.*

*S elég is ennyi. Ím, öregszik
elfáradt arcoddal a rét,
s kirohad fogaid közül
a virágmag-keserűség.*

*Vadvízzé simuló szemedre
majd jégkéreg-szemhéj tapad,
és pillaként verdes a nád a
tél nyugodt egei alatt.*

*A mező Veronika-kendő:
töröld meg verítékező
arcod benne – magába oldja
maró emléked a jövő.*

November angyalához

*Jöjj el hozzám, köd-peplumodban és
Krizantém-öllel, őszöm angyala!
Lefordítottad fákyádat, de ma –
Bár kópapucsban – a szívembe lépsz.*

*Lennék halottad, s úgy élnék veled,
Abogy gyökérrel él a föld, a víz;
S bár szemgolyód fehérré, akár a gipsz,
Poromból támaszt föl tekinteted.*

*Jöjj el hozzám, november angyala!
Halottak napja elmúlt, – élni kell!
S'ha élni kell, a kö is énekel,*

*S bódít krizantém-szirmod illata, –
Halott mécs, öröklét lángja tán?
Mindegy! Fejem öledbe bajtanám.*

tökéletesítem a festésetemet. Az volt bennem, amit van Gogh leveleiben olvastam: „Én kutyává leszek... de festő leszek.” Én nagyon bíztam a tanulásban, abban, hogy mindent végig kell vinni. Szerencsére olyan korszakban kerültem a főiskolára, amikor már lehetett tájékozódni a művészet dolgaiban. Olyan tanáraink voltak, akikre büszkékké lehetünk: Barcsay Jenő, Domanovszky Endre, Kmetty János, Krocák Emil, Somogyi József, Pátzay Pál. Ekkori találkozásaimból emlékszem Monet-nak egy novemberi tájat idéző reпрójára. Az foglalkoztatott, hogy meg tudom-e fejteni: beszélgettünk a szépségről, a marádandóról, a múlandóról.

– Azt tudat-e már akkor, hogyan akarsz festeni?

– Semmi különös ars poeticám nem volt. Igaz, van egy frásom, amely pont ehhez a kérdéshez kapcsolódik. Íme: „JÓNÁS. Egyrészt mit mondhat? Másrészt kinek? Meg kelene tanulnia beszélni. Szája bekötve – erről csak részben tehet – de ha a kötést levenné, talán még rosszabbul érezné magát, mert akkor előtte a lehetőség és akkor is csak dadogni tudna. Ő érezte és tudta ezt az elején is, most azonban teljesen meddő, értelmetlen a léte, semmit sem tehet – ott van a gyávasága is – visszaadja a megbízatást. Elmegy fürödni a tengerpartra.” Ez az alapállás. Ez egy antiprogram.

Máshonnan közelítve a kérdést, a különböző alkotómódok mindig is foglalkoztattak. Például ha látszólag könnyedén földobok valamit a vászonra vagy papírra, az lényegében a keleti módszer. Ahhoz, hogy a téma kicsúcsododjék, hogy a gondolat megérjen, iszonyatosan sok munkának kell megelőznie. Dolgoztam a fejlesztési módszerrel is, itt fontos, hogy az ember sokáig tudjon koncentráltan dolgozni, és fokozatosan építse a képet. A krokihoz meg olyan fantasztikus állapot kell, ami nem mindig jön be. Jólesik újjászületni miután valamin végigragtam magam.

– A főiskola után visszatértél Szegedre. Örömmel jöttél haza?

– Nehézségekkel, kényszerből. Nekünk nem volt lakásunk Pesten, a diploma után három évig küzdöttem az árral, mert szabadúszó voltam. Dolgoztam segédmunkásként, a nemzetközi vásárokon alkalmazott grafikai munká-

kat is végeztem sameszként – így kerestem a kenyeremet. Óriási dolog volt ezek után, hogy a Fiala Művészek Stúdiójának 3 évig kiemelt ösztöndíjasa lettem, ami havi 1500 forintot jelentett. Derkovits-ösztöndíjas nem voltam, azt nem kaphattam meg. Mindig leszóltak, hogy Patakit nem. Úgy tartottak számon, mint akinek problémája van. Most már lehet róla beszélni. Először az történt, hogy a nővére-met akartam meglátogatni Újszentivánon, de nem volt engedélyem és a határőrök elkaptak. A másik '68-ban történt az egervári művésztelepen, ekkor izgatás miatt elítéltek, a rendőrségi jegyzőkönyvben azt rögzítették, hogy magasztaltam a csehországi forradalmi eseményeket. Ez besűgás „eredménye” volt, a művésztelep gondnoka adta tovább saját értelmezésében azt, ami a művészársak között elhangzott. A harmadik ok talán művészeti volt, nagyon hamar bekerültem a köztudatba.

Hogy miért lett volna jó megkapni a Derkovits-ösztöndíjat? Pesten albérletből albérletbe mentünk. Ha a saját dolgomat szerettem volna csinálni, a szobából egy-két méteres csíkot lerekesztettem függőnyel. De porfestékekkel dolgoztam, s ha nyílt az ajtó, a függöny meglöbbedt, s szállt a festékpör...

A feleségem a második gyermekünkkel volt várandós, amikor hazajöttünk, s '69 őszéig édesanyáméknál laktunk. Apámék a faskamrából alakítottak ki egy 2x3 méteres „cellát”. Apám még nyugdíjasként is megjavított egy-két pár cipőt, együtt dolgoztunk. Gyönyörű ősz volt, gyönyörű volt a kert, anyám minden tenyérnyi helyet művelt.

Nálam sokszor előfordul, egész munkásságomban a kert, a gyerekkori. Ezt keresi valahol az ember, mert onnan bújik ki minden... az az a kert, ahol valami megvalósul a paradicsomi állapotokból.

– Mi a véleményed a vidékiségről?

– Létezik a fővárosi és vidéki életforma kettéválasztása a köztudatban, de ez egy szellemi nagy tévedés. A főiskolán a legjobb barátom Újházi Péter volt, ő is elég hamar visszakerült vidékre – Székesfehérváron lett jó festő.

A témával kapcsolatban van egy vidám-szomorkás történetem. A 70-es évek elején Zoltánfy Pistával, Kalmár Marcival ültünk a Szeged bárban és Kallus, a karikaturista ott produkálta magát. Ontotta a rajzokat, a közönség vet-

te, mi meg tapsoltunk. Egy idő után átütött az ováción a felismerés, hogy itt egy olaszos dráma folyik. A művész úr lelemboszkodott, s odaszólt nekünk, hogy: „vidéki bunkók”!

Zombori László festő barátomtól nagyon sokan megkérdezték, hogy miért a Hajnal utcában telepedett le, hiszen így elszigetelődik a belvárostól. Azt válaszolta, hogy ez a szülői ház, és innen minden látszik.

– **25 éve élsz Szegeden, mégsem lettél úgynevezett alföldi festő.**

– Ez a behatárolás, hogy alföldi festő – ez a vidéki. De a magam részéről azt mondhatom, hogy van egy csomó szellemi áramlat, ami megérintett. Például a korai keresztény ábrázolások, a bizánci mozaikok világa. Ezek voltak a korai kapaszkodók, sőt még hozzávehetjük a korai reneszánszt. Bár szeretem az érett reneszánszt is, de Cimabue és Giotto jobban érdekel. Innen ered nálam az aranyfüst lemez használata, no és abból, hogy én tanultam mozaikrakást és öloművegkészítést is. A gimnáziumban fakultatív volt, majd a főiskolán Z. Gács György oktatta. Sokat kísérletezhettünk, s kiderült, hogy nagyon vonzódom ehhez. A napsugár, a fény alapvető dolog, ezt mutatja a bizánci mozaikok aranysugárzása is. A fénytérből áradó misztika a mai napig is egyik alkotóelemem, szellemi táplálékom.

Amikor először próbáltam ezt a hatást elérni, az eltett festékestubusaim használtam föl. Az antik hatású umbrás, barnás tónusok szándékoltak, hogy az arany fényhatása érzékelhetőbb legyen. Egy gyertyafényben úszó, imbolygó bizánci templombelső számomra maga a misztika. A színfény hatás izgat legerősebben. A bizánci templom belső tere úgy van kiképezve, hogy a mindenség erővonalai hassanak, s ezáltal a szentségesség érzése erősödjek fel. Először emberileg foglalkoztatott valami, ami ehhez a festői világhoz irányított.

Baka István „November angyalához” című verséhez készítettem a legutóbbi „fénylemezes” képemet, ami nem is kép, hanem valójában mobil, de én feszített képnek hívom. A keret szinte üres, csak két fémlapokból álló csík fut rajta végig, közepén pedig egy kifeszített szálon golyó van. Ez úgy jött, hogy a verset olvasva a körforgás, az átfordulás gondolata érintett meg. A festészetemben amúgy is a lebegést keresem, a változót – de ebben a léleknek is szerepe van. A verset a keret két oldalára írtam, forgatva olvasható. Így van kezdet és vég, a szavak elindulnak és mozdulattá fűződnek koppanásig. Ez egy új teljesség ahogyan kilépnek a síkból, mert a „kép” fizikálisan is megmozdítja a teret.

– **Mi az ami mostanában foglalkoztat?**

– A legújabb képeimben a híradások is benne vannak. Akár maga a katonai sátorlap, mint az egyik képkeretem megtestesülése. De nemcsak militárisan uralkodik egy levezénylő szemlélet – a mai művészet bennfentesei ugyanazt csinálják. Igaz, Amerikában már az 50-es években életbe lépett a műkereskedelem művészetre kiterjedő befolyása. A hagyományos militáris uralomnak pedig már a szomszédban érezzük a füstjét. „Fázik a lélek” – valahogy ez most a jellemző hangulatom. De ez már közérzet. Ma a lövészárkok között történnek a dolgok, s ennek köszönhetően a szépség szertefoszlott, egyetlen dolgot tehetünk, kezdjük elől az ábécét. Most elbűjtam, nem veszek tudomást a dolgokról, elvonultam a szellemi misztikába.

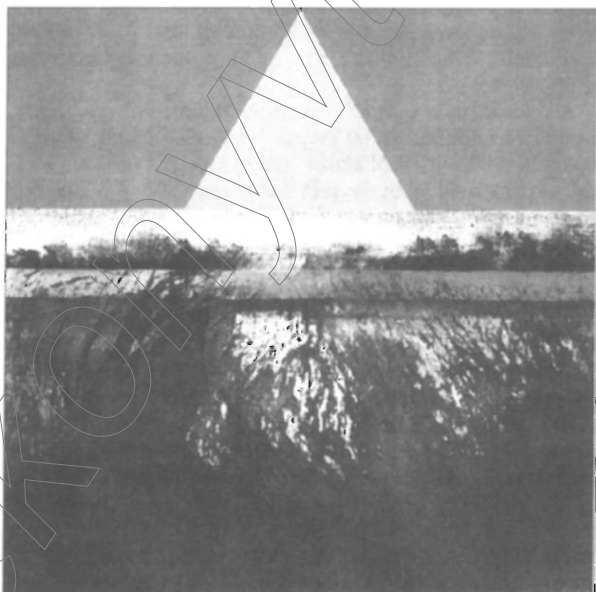
Közvetlenebbül nyomaszt a művészet militarizmusa. Itt kiszolgáltatottabb vagyok, nem tudok viszont választ adni, csak járom a magam útját. A művészetbe erőszakosan belenyúlunk egyesek, s csak bizonyos szemléleteket fogadtatnak el. A művészek tanácstalan helyzetbe kerültek. Melyek azok a fénycsillagok, amelyekhez a lovacskádat ki tudod kötni?

– **Kiállításaidat mindig egy gondolat köré rendezed. Most mi ez a gondolat?**

– Novemberben a Csongrád Galériában volt kiállításom „A természet arca” címmel, amit szintén nagyon fontosnak tartok. A természetet óvni, féltetni kellene, de még akkor is pusztítjuk, amikor teremteni akarunk. Ha átmegy a mezőn, letaposod a fűszálakat, ha oda építesz egy házat, elpusztul egy hangyaboly. Kemény halálok ezek. Az alkotó – bármit terem is – valamit mindig elpusztít. A csongrádi kiállításom ennek a gondolatkörnek az összefoglalása volt.

A szegedi Bartók Galériába a legújabb munkáimból, az utolsó három év terméséből válogattam. Az első kép egy virágcsendélet, amelyet a szüleim egy régi keretébe zártam, s 1992. november 1-jén, halottak napján festettem emlékükre. Baka István verssora így kezdődik: „Lennék halottad...” – így kapcsolódnak a dolgok össze. Ennek a kiállításnak ez a mottója. Ebben a világban, amikor az értékek mulandóvá és lebegővé váltak, csak felelősséggel lehet élni, s felnőtt létemre szeretnék egy olyan példát adni, ami egy kicsit előre visz. Önbizalmat az eredményeim adhatnak, de azt is tudom, hogy hol tartok. Sok még a nyitott kérdés. Tükör által homályosan – írja Pál apostol. Ezt a kiállítást a szüleim emlékének szántam – ebben már az éltető erő benne van.

Ibos Éva

Vizuális energiák

Sejben Lajos kiállításáról

A zene közel áll Sejben Lajos művészi világához. Sokkal közelebb, mint a szöveg és a szó. Mert a zene érzések, hangulatok varázslatos szövődéke. Nincs benne értelmezés, okoskodás és logikai egyértelműség. Inkább olyan, mint a barátságos félhomály vagy a melengető sötétség. Ahol feloldódnak az éles kontrasztok. Itt ég és föld, nap és éjszaka nem zárják ki egymást, hanem különös átfedéseket mutatnak. Mintha az idő megállt volna, és szinkronban lenne a térbeli szférákkal.

Úgyhogy Sejben Lajos mostani kiállításán némileg zavarban van az ember. Már az alkotó megnevezése is gondot okoz. Mondjam azt, hogy ezúttal egy festőművész tárlatán vagyunk? A csudát. Ez csak papírforma. Hisz az objektok, a szobrok, a grafikai jellegű művek jócskán rácsafolnak erre az állításra. Szerencsésebb, ha azt mondom: itt egy képzőművész alkotásaival szembesülünk. De talán akkor leszek a legpontosabb, ha egy irigylésre méltó szabad emberről beszélek. Aki természetesen a vizuális művészetekhez kötődik.

Persze a szabadság nem valami kivételes égi adomány. Szó sincs erről. Keményen meg kell küzdeni érte. Napról napra, hónapról hónapra, aztán évről évre. Sajnos, más út nincs. Különbözik beleragadunk a részletekbe, a megszakásokba, bele a korlátozottságok ketreceibe.

De azért el kell indulni valahogy és valahonnan. Nos, meglehetősen jól emlékszem Sejben Lajos korai munkáira. Most is láthatunk belőlük néhányat. Kiderül itt: az alkotó kezdettől fogva az emberi létezés mélyrétegeit feszegeti. Nem véletlen például, hogy egy-egy felületén suta, virágot tartó, gyermekies figura tűnik fel. Másol meg amolyan színzuhatagokat látunk a képeken. Csapongó gesztusokat, szabadon futkározó vonalakat, majd visszakaparássokat, karcolásokat és újabb frissebb színbetéteket. Mintha maguk az elvont színszövődékek lennének a főszereplők.

Mi ez – kérdezhetné valaki, akinek a szeme klasszikus harmóniájú látványokon edződött. Hol marad itt a határozottabb forma- és stílusértémtés? Éppen ez az, ahol Sejben Lajos művészi világszemlélete a leginkább megragadható. Vagyis a határozottabb formák tagadásában. Más szóval: az informelben. Amelynek Jean Dubuffet volt az egyik atyamestere. Tőle tanulták az utódok, hogy a gyermekrajzok irka-firkáiban és a természeti népek expresszív realizmusában elementáris esztétikai energia rejtőzik. Csak el kell engednünk magunkat. És hinnünk kell a belső ösztönös sugallatoknak. Mert a gyermeki lélek és a természeti ember is ott van bennünk. Csak nem szabad elaltatnunk őket. Másképpen oda az őszinteség, oda a jóízű spontaneitás.

Igaz, az őszinteség korántsem esztétikai kategória. Mégis azt látjuk: az alkotó igen gyakran a mélyére ás egy-egy formaritmushoz, egy-egy hangulati tartománynak. Ha úgy adódik: a gömbformák kerekdedségével labdázik, máskor meg valóságos kristályszerkezeteket teremt az éles metszésű, szikár vonalakkal. Így aztán menet közben eljut az absztrakt naturalizmushoz is. Absztrakt naturalizmus? Igen, Sejben Lajos az egyik oldalon hallatlanul spontán és őszönös. Hisz a pillanatok varázsának és felszabadító erejének. Akár egy impresszionista festő. Másfelől azonban egy szigorú, igényes művésszel találkozunk, aki úgyszólván minden egyes felületrezt alaposan megmunkál. Akár egy vérbeli mesterember. És tényleg: az alkotó eredendően műszaki végzettségű mérnök ember. Talán ez is beszél az anyagszerű, műves megformálásokba.

De nincs megállás. Ami az egyik képen még bolyhos, hangulatos színtobzódás, az a következőkön már szín-es formszerkezeteket mutat. Ami ott áthatás és rejtett koncentráció, az itt szabályszerű tér- és időzónákká változik át. Ebből is láthatjuk: Sejbennek voltaképpen nincsenek stílári gátlásai. Vállalja önmaga belső mozgékonyágát. Ami egyszerűen annyit tesz, hogy nincs két egyforma képe. Ahány mű, annyiféle formai és hangulati megjelenés. Mintha félne az állandóságtól, az emberre leselkedő tompító unalomtól. Ezzel pedig lépten-nyomon önmagát vizsgálja. Képes-e újabb formateremtésre, egyszersmind lelki és hangulati megújulásra?

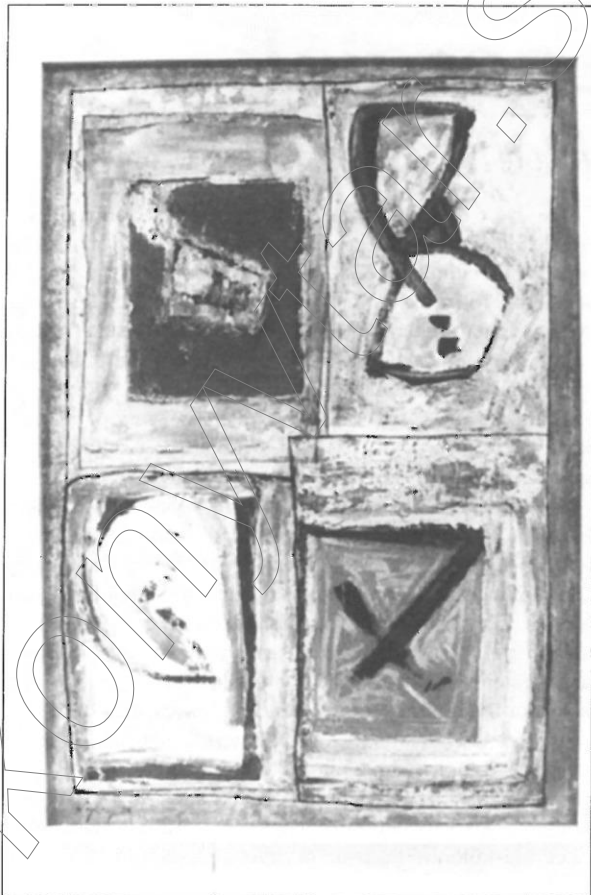
Nem csoda hát, hogy az alkotó objekteteket is csinál. Igaz, szó sincs itt valami szisztematikus szobrászi munkálkodásról. Legfeljebb azt mondhatnánk: a művész meglát egy különös csavarodású ágat, netán egy asszociatív szerkezetű fémkonstrukciót, s megindul a szellemi önger-

jesztés. Ehhez is, ahhoz is hozzátold, hozzászegecsel valamit, hogy azért teljesebb képzetű plasztikai művek szülessenek. Ahogy születnek is. Egyikük az ókori harcos mitikus lándzsáját idézi, másikuk az ördög hangszerét. Ez a spontán, játékos kreativitás mindenesetre Mirót juttatja eszünkbe. A felszabadult mágust, a műfajokat semmibe vevő játékos csodatevőt. De Sejbent se kell féltünk. Egyik fénylő küllemű plasztikájának belsejében ugyanis kimondottan lóganét találunk. Úgyhogy komolyan mondom: Sejben Lajos még a szarból is aranyat tud csinálni.

Itt vannak azután a papírművek. A természet képeslapjai. Szerintem az alkotó ezekkel a munkákkal jutott el a legmagasabb művészi csúcsokra. Pedig ezúttal is olyan egyszerű, profán eszközöket használ, hogy szinte el sem hinné az ember. Mert a préselt, egyedileg készített papírokon homokszemcsék, WC-papírok, kiszáritott tökök, kukoricabajszok, víz- és enyvfoltok találkoznak egymással. Meghózzá megdöbbentő természetességgel. Mintha nem is műtárgyakkal, hanem a természet egy-egy darabjával lenne dolgunk. Csakhogy e hatások mögött magasrendű technikai és szakmai tudatosság húzódik meg. Ennek köszönhető, hogy ezúttal a művek tárgya és anyaga szinte eggyé válik. Hegel kifejezésével azt mondhatnám: a szellem most nem csupán megérinti, hanem teljes egészében átjárja az anyagot.

De hagyjuk a filozófusokat! Sejben Lajos szabadon, szabadon burjánzó művészi munkásságának több köze van a frissen, vidáman tobzódó zenei kifejezéshez. Az érzéki teljességhez. Ennélfogva e bemutatót a meglepetések tárlatának érzem. Mi több: az év kiállításának.

Szuromi Pál

A lélekmadár és a sárighasú kígyó

Darázs József művészetéről

Darázs József művészetének legfőbb jellemvonásairól, e művészet eredőiről és tartalmi összetevőiről kell helytálló gondolatokat mondanom e sajátos – felépítésükben a korai keresztény processziós istentiszteletek menetét idéző – kettős kiállításnyitás során. Nehéz helyzetben vagyok, hiszen egy briliáns nyitászöveg után és egy mindenki által kíváncsisággal várt performansz előtt kell hitelesen csengő mondatokba foglalnom mindazt, amit Darázs József festészetéből fontosnak tartok. Azzal kezdeném, hogy az első jelentkezésétől kezdve figyelemmel kísértem munkásságát, hiszen az 1988-as „B” Galériában rendezett önálló kiállításának megtekintésekor már felfigyeltem műveire. Azóta pedig a szegedi és hőmezővásárhelyi csoportos kiállításokon szereplő festményei alapján regisztrálom stílusának, képi világának változásait.

Ahhoz, hogy igazán érdemi kérdéseket tehesünk fel Darázs József képei egyedülvalóságának, sajátos képépítő elvének felderítésére, először munkásságának eredőit, eszmei forrásvidékeit kell megtalálnunk. Izgalmas kettősség jellemzi művészetét, mely különös egymáshatásban és jól definiálható stílárúsokban jelentkezik. Ez a kettősség ráadásul nagyon tisztán és karakteresen – szinte lépésről lépésre – letapogatható a legkorábbi és a legfrissebb művek alkotta íven. Korai munkáit látva egyértelműen megfogalmazhatjuk, hogy Darázs a népművészet, áttetelebben fogalmazva, a hagyományos kultúrák ábrázolási módjainak vonzásában kötelezte el magát a művészpályára mellett. Mielőtt bárki félreértene, gyorsan hozzátesszem: nem annyira a népművészet formakincse, vagy a hagyományos kultúrák művészetének motívumai hatottak rá, hanem e művészeti megnyilvánulások kompozíciós elvei, műkoncipiáló szabályai. Sokszor elmondták már, hogy a népművészet továbbélése nem attól válik biztosítottá, ha

annak formakincsét ismételve-variálva hozunk létre újabb műveket, hanem attól, ha belső összefüggéseire ráhangolódva, annak rejtett törvényeit érvényesítve engedjük megszületni az alkotásokat. Darázs József korai képein ennek az alkotói elvnek a jelenvalósága hát az egyik meghatározó elem. Hadd pontosítsam magam: bizonyos mértékig ez jellemzi későbbi képeit is, de ez a korai alkotásokon erősebben tettenérhető. A másik meghatározó tényező viszont a Szentendrei Műhely hatása. A szentendrieiek olyan fenegyerekeinek munkái, mint Wahorn András, vagy ef. Zámbo István, egyre erőteljesebben befolyásolják festészetét. Ez nem csak abban fogalmazható meg, hogy a felhasznált képi motívumok egyre inkább közelítenek a látványszerűséghez – még ha ez egy sajátos, képregényszerűségben áttört látványszerűség is –, hanem abban is, hogy a korábban egységesen kezelt, szerves összeépülésben megkomponált motívumok mintegy montázsszerűen kerülnek egymás mellé. Ellentmondás! – vethetné közbe valaki, de hozzá kell tennem, a montázsszerűen egymáshoz rendelt motívumok és a szervesen felépített kompozíció nem zárják ki egymást. Olyan ez a piktúra, mint az a vizuális kultúra, mely a televízióból támadva, agresszíven uralni akarja egyéni világunkat. Darázs festészete szinte idézőjeles parafrázis annak a vizuális műfajnak. Elrendezi a kompozíciót, és felvillant rajta egy-két asszociációkkal terhes motívumot: itt egy balta, ott egy madárforma, vagy amott átírtágában is direkt jelzése a nemiségnek. Művei megállásra kényszerítenek. Nem csupán erőteljes színhasználatuk, gyakran meghökkentő színharmoniaiák miatt érezzük ezt, hanem a motívumok rendje és a képi elemek szokatlan vágásai miatt is.

Ezzel viszont elértükünk következő fontos kérdésünkhöz: miért ezek a motívumok – arc, balta, madár, kígyó,

vagy állatok, és a nemiség jelképei – szerepelnek ily gyakorisággal Darázs piktúrájában? Miért azok a motívumok, amelyek az álmok, mítoszok és mesék állandóan visszatérő elemei? A választ ezúttal Carl Gustav Jung egyik művében találjuk: „...amiképp az archetipusok mítoszokként a népek történelmében bukkannak fel, úgy találhatók meg minden egyénben is, és mindig ott antropomorfizálják a legjobban a valóságot, ahol a tudat a legszűkebb vagy leggyengébb, s ahol emiatt a fantázia a külvilág adottságait ellepheti...” Jung a továbbiakban a gyermeki lélek, a gyermeki gondolatvilág archetipusos gondolkodásáról értekezik, ám én ezt a gondolatmenetet szeretném kiegészíteni a kiváló német művészettörténész, Werner Hofmann megfigyelésével, aki hozzáteszi, hogy a gyermek mellett a művész az, akinek viszonya a világhoz még teljes és átfogó, s ez a teljesség magába foglalja a tudattalan birodalmát is.

Darázs József összes képi motívumának és vizuális elemének számbavételére most nem vállalkozhatok, ám a jelentések sokszínűségét és az értelmezési mezők gazdagságát illusztrálandó, ezek közül kettőről bővebben szólnék. Ez a madár és a kígyó. Már kettősségükben is összefüggő, számtalan megfeleléssel, mitológiai és kozmológiai asszociációkkal terhes képi motívumok ezek. Darázs madarai azonban nem azonosíthatók egyetlen madárfajjal sem – madárformái inkább az általános értékű „madárság” kifejezői. Lebegő, a gravitáció törvényeit tagadó, éteri anyagtalanságba öltözött lélekmadarak ezek, melyek aláereszkedve a lét fájdalomtól, szenvedéstől, küzdéstől és örömtől terhelt materiális közegébe sárkánnyá éppúgy válhatnak, mint csillogó kolibrivé. Kapcsolatuk a kép többi szereplőjéhez képest egy kissé mindig esetleges. Mintha a létbevettetés és a megváltás alkalmas pillanataira várnának, hogy a létben megmerülve a lélek kígyóival megküzdjenek, vagy hogy a köztes lét, illetve a létén túli dimenziók határaitalan közegében feloldódjanak. Nehezen engednek Darázs József képei az egyenesvonalú „olvasási” kísérletnek. Motívumai minden esetben többjelentésűek és többértelműek. Különösen elmondható ez kígyómotívumairól. Hozzá kell tennünk, nem is mindig csak az európai kultúrkörben kialakult képzetek szerint értelmezhetőek e képi elemek. A kígyó – éppen bibliai szerepe miatt – meglehetősen ambivalens megítélésben részesül kultúránkban. Darázs festményein azonban hiába keressük a biblikus kígyót. Hiányoznak mellőle attribútumai, az alma vagy a tudás fája. Ezek a kígyók éppen a „Kígyókert” című kép keltette asszociációk miatt, inkább népmeséink és népdalaink sárgíghasú kígyójára emlékeztetnek, amelyet a leánynak kebelében kell hordania és táplálnia,

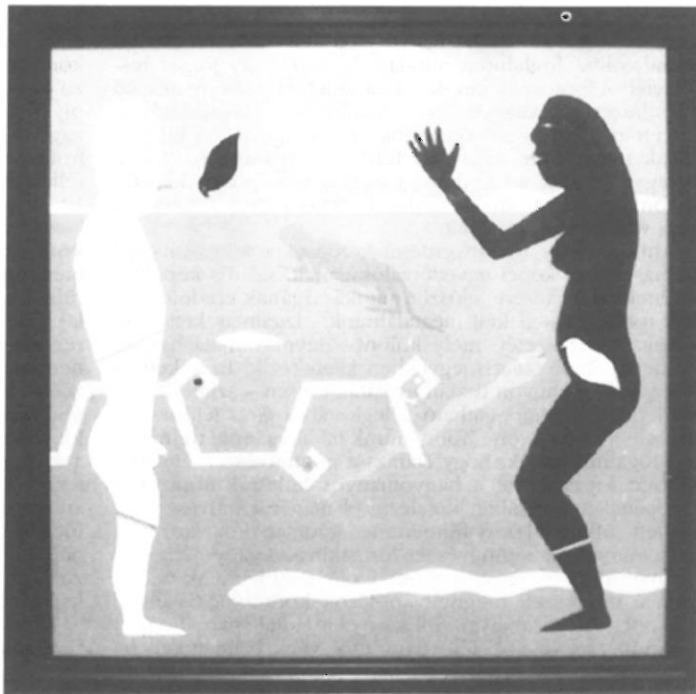
míg elnyeri igaz szerelmét. Megidézik azonban a mítoszok és népmesék kígyókirályát is, aki minden élet- és halálhozó fű titkának ismerője, sőt arra is képes, hogy a hóst megtanítsa az állatok nyelvére. A kígyó és a madár képzetének kapcsolatát azonban legszebben az az univerzálisan elterjedt mitológiai és népmesei toposz illusztrálja, mely a kedvesét kígyóbőrruhában látogató királyfiról szól, ki madárrá változva hagyja el szerelmét, mikor annak anyja, nem várva ki a hősre kimért átok lejáratát, elégeti a kígyóbőrt. Kígyó és madár az élet különböző minőségeinek szimbólumaként újra és újra visszatérnek Darázs József képein, hogy emlékeztessenek bennünket álmaink, elfojtott félelmeink jelenvalóságára. A többi képi elem – négy lábú vadak, lovak, balták – néha riasztó összefüggéseket sejtetnek, és az sem lehet véletlen, hogy Darázs legfrissebb munkáin egyre meghatározóbb és egyre uralkodóbb a fekete szín. Tükröt tart élénk festményeivel, és a kép, mit ebben a tükrőben magunkról látunk, korántsem hízog. Elementáris erővel törek elő lefojtott és a mélytudatba száműzött félelmeink. Félelmünk a haláltól és az új-jászületéstől.

Az indiai védikus időszámítás szerint jelenleg az utolsó világkorszak, a kali yuga időtartamában élünk, mikor az emberi élet hossza a legrövidebb, mikor az emberiség osztályrésze csupán a munka és a szenvedés, amikor az emberek közötti kapcsolat egyedüli meghatározója a pénz és az önös érdek. E négy yugából álló tizenkétezer éves ciklus, a mahayuga végén következik el a pralaya, és a mostani ezredik ilyen ciklus végén a mahapralaya, a „nagy feloldódás”. Lélekmadarrá válunk hát mindannyian, hogy a mahapralayát követő új-jászülető világban újrakezdjük a lét körforgását. Erről szól Darázs József művészete, erről az örökkön elötörő életakarásról, az élő princípium örök metamorfózisáról.

Az európai és az egyetemes hagyomány egyaránt meghatározója Darázs József művészetének. A tételes tanoktól mentes tapasztalás, az eredendően emberi, az ember és környezete egyléptékűségét hangoztató tanítások igazi inspirációs forrásai. Végezetül, álljon itt igazolásként eddig elmondott gondolataimhoz az alábbi versidézet a meghívókártya fejlécéről:

„...hogy mi volt életemben a legszebb talán az amikor a keresztet házunk szemöldökéről levéve egy madarat tettem a helyére...”

Nagy Imre

Beszédes levelezőlapok

Két évszázaddal ezelőtt még csak a lassan dőcögő postakocsik vitték közelbe-távolba az emberek írott gondolatait, s nemrég még a „modern” posta gőzparipán száguldva, majd a villám szikráival vitte másodpercek alatt ezer kilométeres távolságokra a híreket – s ma már nincs földünknek olyan telephelye, emberlakta talpalatnyi pontja, amely el lenne zárva a világforgalomtól. Ezt az óriási fejlődést köszönhetjük a postának, s a vele ikertestvérként működő telegráfnak. Ma már beszélhetünk a világposta szövetségről, melyet a zseniális német Stephen Henrik nevű postaigazgató hozott létre – s bár, mint sok mást, az angolok tekintik magukénak ezt a dicsőséget –, ugyancsak ő alkalmazott először a forgalomban (1869. október 1-jén) levelezőlapokat, mégis az osztrák–magyar posta érdeme ez a mai ember számára máig nélkülözhetetlen s népszerű „közlekedési eszköz”. Ma már a rádió, a televízió, a telefax (s még nem tudni, milyen találmányokat rejteget a második évezred) is közkincsüinkké vált... A világhódító Nagy Sándorról tudjuk, hogy bármilyen messze távolságokra vitte hadseregét, mindig gondoskodott harcosai magánleveleinek továbbításáról. S abban a nagy időbeli távolságban, mely korától napjainkig terjed, mennyi minden nagyarányú találmány, felfedezés lett szükségszerű, beleszámítva még a postagalambok tevékenységét is. A madár a szárnyának köszönheti gyorsaságát; a levél, a levelezőlap szárnya a reá ragasztott bélyeg, mely messzi batárokon túlra röptübeti a hírt, a rögzített gondolatot. Hiszen a levelezőlap s a bélyeg keletkezése természetszerűleg szinte egy időre esik. Éppen úgy, mint az a mai napig tartó s mondhatnánk uralkodó jellegű gyűjtőszenvédélye is. S nem is csoda, hiszen megjelenésétől, a porosz–francia háború (1870-től) óta eltelt majdnem másfél évszázad nemcsak nekünk, öregeknek, de azoknak is, akik ebben a században éltek, vagy élnek, még elérhető távolságnak tűnhet. Ezen időszak alatt bát a levelezőlapok elő-, illetve hátlapján a közben „lezajlott történelem” rögzítődik.

Igen. Bátran mondhatjuk, beszél a levelezőlap, mely képes felével báltérben mutatja a kort, s lapjairól az események is leolvashatók...

Nemcsak gyűjteni kell a lapokat, s csoportosítani szépségük, fajtájuk szerint, hanem – elvégre a diszkréción ez esetben már elévültnek tekinthető – olvasni is kell azok szövegeit!

Kisgyermekkoromtól kezdve gyűjtöttem a levelezőlapokat. Emlékszem, amikor vad szenvedéllyel keltünk testvérbátyámmal versenyre, s „tépkedtük” le a harctérről-írt levelek szép bélyegeit. (Ezt ma már az igazi gyűjtő a legnagyobb vétéknek tartja!) Tehettük ezt, hiszen Édesapánk szinte naponta küldöztette Erdélyből s az olasz harctérről leveleit, lapjait, szám szerint 485-öt, amelyeknek jó része levelezőlap (többnyire képes) volt.

S ha már történelemről beszélünk, akkor korszakokat is lehet megállapítani lapjain között, amelyek egyelőre számolhatatlan mennyiségben, tasakokban „könyvszámra” sorakoznak könyvespolcainon, amelyekből egy tucatot kiválogatva, ízelítőül bemutathatók, leírhatók.

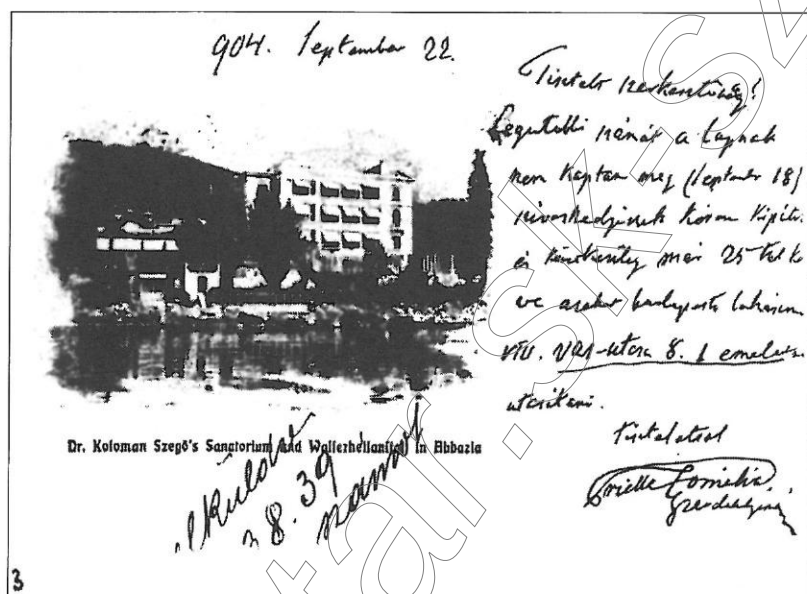
Az első korszakot *a levelezőlapok „klasszikus” korszakának* tekinthetjük, az említett porosz–francia háborútól kezdve a századfordulóig, 1900-ig.

E korszak lapjai ma már a legmegbecsültebbek közé tartoznak, nemcsak ritkaságuk, hanem művészi szempontjaikból is, melyeken az uralkodó stílus még természetesen a szecesszió. Főleg tollrajz, vízrajz, vagy fénykép alapján készült illusztrációk ezek, fehér-fekete könyvmentatással (litográfia), később már színes, mély- és magas nyomással. Tájképek, városképek, várak, építmények, helyi nevezetességek, rajzok, virágdíszekkel, szalagokkal ékesítettek, melyeket a gyűjtők „szaknyelven” Gruss aus-lapoknak tekintenek, (Üdvözetlet ...-ból, Souvenir de..., Greetings from... Saluti di... etc.) cifra betűs felirattal.

A Grass aus-lapok a monarchia egész területén ismertek, kedveltek voltak. Nálunk a millenáris időben tetőzött a kultusza, elsősorban a fővárosban, de az integer Magyarország többi városaiban, üdülőhelyein, kultúrthelyein is. Mondnunk sem kell, hogy ezek kivitelben Európá-rangon állottak, úgy művészi stílus, mint mondanivaló szempontjából, hiszen minden ráfért – ami szép, érdekes és vonzó volt – ezekre a szabványlapokra (140-150 mm x 90 mm), melyek előlápjára csak a címzésnek, s a krajcárs (2, esetleg 5 krajcár, kreuzer) bélyegnek jutott hely.

Ennek a korszaknak kollekcijából hadd emeljek ki egyet, gyűjteményem legkedvesebb darabját, amelyen Garuss aus helyett magyar fordítás áll: „Tisztelet Szegedről.”

A hármás, úgynevezett mozaik lapon már metszetben látható természetesen a városháza, a Tisza folyóval, hajóval, ladikkal s a már meglévő

K. B! Kálás közén a mellesz híres
megemlékezések. A Petőfi - barátság
okvetelésénél. Elvárásokhoz köztök
a Vukáricsban, mikor is néhány is órást
csak kényszerít a faharigra és a
től, és a kőzet. Papárus egyet-
reketel közön felelesek és híres
a híres. Ennél is.

millenáris építményünkkel, a postaépülettel.

Feltűnő a lapon, hogy a Stefánia sétány mögött látszik a palotasor, a színházzal. Hiányzik azonban az ennek egy részét takaró múzeumépület (!). Nyilván az ábrázolás akkor készült, amikor a kultúrpalotánk (a millenniumra tervezve) még nem létezett. Szerintem a szegedi képeslapok őseinek egyikével állunk szemben.

A címezés:

Nagyreményű Czögler Kálmán úrnak, Révai utca, Helyben.

S a szöveg: Csak az a latin tanár ne volna...

Üdvözöl T. Ferike.

(A tintával, kisiskolás írásmóddal
ellátott lap kedvenc tanárom relikviái
közt őriződik!)

A következő korszakot (1901–1914) a gyűjtők méltán tartják a *képeslapok „arany korszakának”*. A képeslap, mint mondják, ledönt minden sorompót a társadalmi osztályok közt s elterjed mind az öt kontinensen. A fényképes levelezőlapok művészek, alkotók nagyszerű válogatott alkotásai (Wiener Kunst, Wiener Werkstätte, a legkülönbözőbb sorozatok, mint Napóleon, Dante, Quo vadis, vagy a Biblia-sorozat) a világ legjobb művészeinek lapra kicsinyített reprodukciói széles körökben a legerterjedtebbek. A gyűjtők olykor „borítékolják” a szép lapokat, s így ebből az időből sok maradt meg használatlan, kifogástalan állapotban. A művészi lapokon a kubizmus, szürrealizmus előfutárai szerepelnek. De nem maradtak ki a történelmi események, mint az angol–búr háború, az orosz–japán háború régi karikatúráival, gúnyrajzaival sem.

Az első gépkocsi, a repülőgépek, a Zeppelin s mások a képeslapok történelmi dokumentumai lesznek.

A most következő lapok, ha nem is illenek a felsorolt témák közé, de ide tartoznak a keltezés miatt. Köztük kettő némiképp a „Petőfi”-, másik kettő pedig a „Rákóczi”-relikvia kategóriájában:

Korrespondenz-Karte. Az Élet és Színház szerkesztőjének, Budapest.

904. September 22.

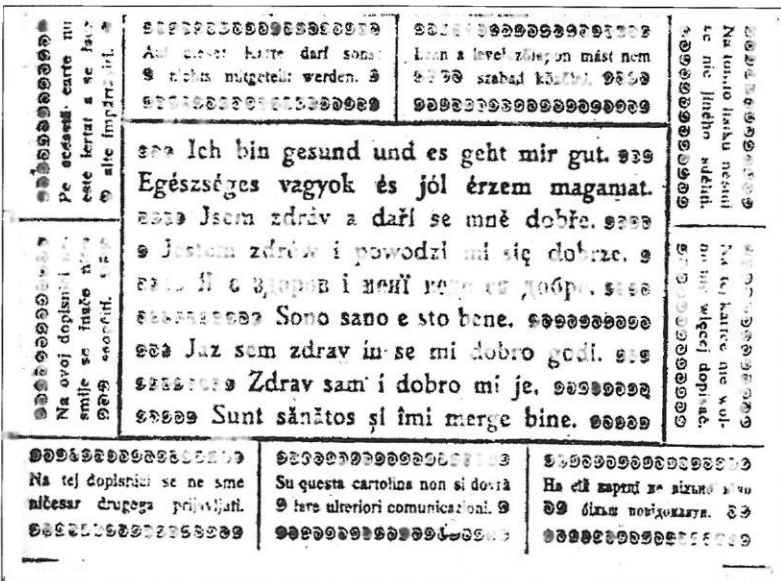
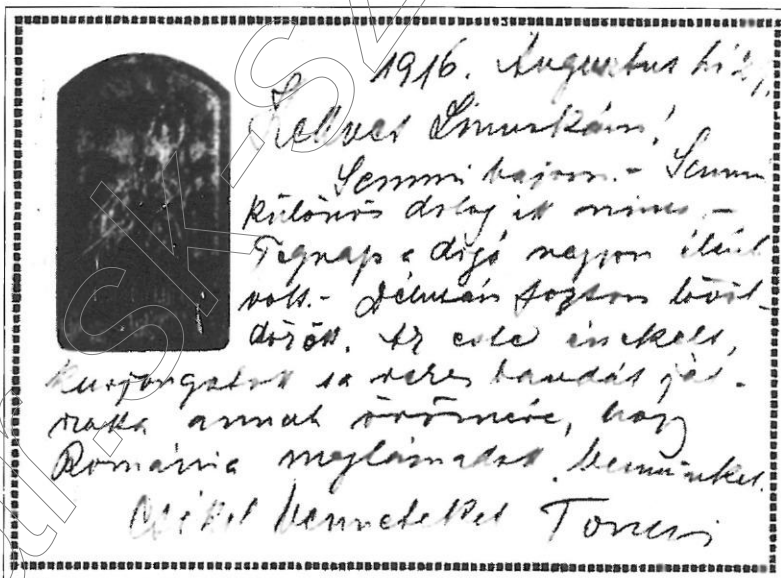
Tisztelt szerkesztőség! Legutóbbi számát a lapnak nem kaptam meg (szeptember 18), sziveskedjenek kérem kipótolni és következőleg már 25-től kezdve azokat budapesti lakásomra VIII. Vas-utca 8. I. emeletre utasítani.

Tisztelettel

Prielle Cornelia, Szerdahelyiné.

(A képeslapon a Szegő Kálmán-féle szanatórium és vízgyógyintézet képe

A szives értesítést nagyon
köszönöm - így hát az Ön irán-
t emelkedve volt a hiba az
eredeti leírásomban a mely bizony
szélesleg tévedt. Ez most már
én is volt mellékelni - majd
személyesen vizsgálok. Has-
sán! Kiváló tisztelettel
Nyodnár és Örs Ötödös utca.
Bad Gastein,
1903. júl. 23. Haljválmán

Abbáziában. Köztudomású, hogy P. C. [1826–1906], a „kis Nelli”, Petőfi Sándornak 1846 novemberében Debrecenben egynapos „jegye”. S hogy nem lett folytatása, annak ismert oka, hogy dokumentumok hiányában Könyves Tóth Mihály lelkes nem volt hajlandó az éjszakai, úgynevezett „gyertyafényes esketésre!”)

A másik, Nagys. és Főtisztelendő Berkes Ottó gymn. igazgató részére Keszthelyre érkezett sima levelezőlap.

1907. jun. 17. kelettel:

K. B.! Hálás köszönet multkori szíves megemlékezétekért. A Petőfi-botért okvetlenül elzarándokok hozzátok a vakációban, mikor is nébány jó órát csak kicsikarunk a fukar uzsorástól, Sors komától. Papával együtt szereettel köszönt benneteket igaz híved és tisztelőd

Endrődi Sándor

Bp. 907. jun. 15.

Ahogy az irodalomtörténet mint Petőfi-rajongó kutatóját, Endrődi Sándort ismeri, hisszük, hogy ez a zárándokút meg is valósult, de hogy milyen eredménnyel?

Endrődihez hasonló ernyedetlen szorgalommal, rajongással fordul a kuruc-kori emlékekhez Thalý Kálmán, nemcsak mint történetkutató ismert irodalmunkban, hanem mint a hazai múzeumok gyűjteményeinek Rákóczi-kort illető „bedolgozója” is. Íme egyik Bad Gasteinből küldött levelezőlapja:

Korrespondenz-Karte. Ngys. Mihály József múzeumigazgató úrnak Kassa (Ungarn)

A szíves értesítést nagyon köszö-

nöm, – így hát azon szám kimaradása volt a hiba, az eredeti lajstromban, a mely bizony sietséggel készült. Ez utóbbit kár is volt mellékelni, – majd személyesen viszem vissza Kassára!...

Kiváló tisztelettel kész köteles szolgálja

Bad-Gastein 1903. júl. 23.

Thalý Kálmán.

1906-os keltezésű lap, Benczur híres festményével (Rákóczy Ferenc elfogatása) számunkra helytörténeti érdekességet jelent:

Tekintetes Németh Imre úrnak

Főberceglak (Baranya megye)

Kedves Szüleim!

Tudomásotokra adom, hogy holnap nincs előadás, mert Rákóczy halmvai Törökországból Budapestre és ide érkeznek Szegedre. Holnap, azaz 27-én éjjel 11 órakor. Itt vár két órát, megkoszorúzzák és azután megy Pestre. Nagy ünnepélyt rendeznek. A Deák-otthon is vett 100 koronáért egy koszorút és 100 koronát a Rákóczy-szoborra adtunk.

Maradok szerető fiaatok

Pista

Szeged, 1906. okt.

Ha a műzsák hallgatnak is – a levelezőlapok új lendületet vesznek a háborús években. Mindkét hadviselő félnek fontos volt, hogy megnyugtassa az otthonmaradt milliókat. A lapokon eleinte a hazafias „szlogen” uralkodott: „Éljen a háború!” Néhány keserves, szenvedéssel telt évnek kellett eltelnie, míg ez a jelszó arra változott, hogy: „Éljen a béke!” A lapok közt hát sok volt eleinte a virágdísz, majd később a giccs. Az ellenséges propaganda működhetett mind a két ol-

dalon. „Out for victory!” (Föl a győzelemért!) ott, emitt pedig „Deutschland, Deutschland über alles!”, vagy „Gott strafe England!” (Isten büntesse meg Angliát). Nálunk fölemelt ököl jelezte az olasz átállást: „Italien für dich!” Nem beszélve itt is, ott is természetesen a gúnyrajzokról.

Hatalmas az első világháborús lapok anyaga, felhasználva a hadieseményeket, a lövészárkok életét, az egyre fejlődő újabb és újabb hadijeszkezőket.

Egy érdekes újításról számolhatunk be monarchiánk hadügyminisztériuma „találománya”-ként. Olyan lapokkal látta el a lövészárkok harcoló bakait, amelyeket – nyomtatva lévén – csak alá kellett írni s megcímezni a hazaiaknak. A szöveg vagy nyolc nyelvre fordítva csupán annyi volt: Egészéges vagyok és jól érzem magam – Ich bin gesund und es geht mir gut. Ezt a baka- köznyelv aztán csak annyira rövidítette: „Bingeundos lap”. Ilyen módon próbálta a hadvezetőség az egyre szaporodó cenzúrázó tevékenységét korlátozni...

Azért akadtak – különösen az első háborús időben – szép kivitelű hadi levelezőlapok is. Ilyent mutatok be, Édesapám kollekciójából:

A kereset levelezőlap szélén elsőrendű, művészi kivitelű dombornyomat: Isonzo-Armee 1915.

1916. Augusztus hó 21.

Kedves Linuskám!

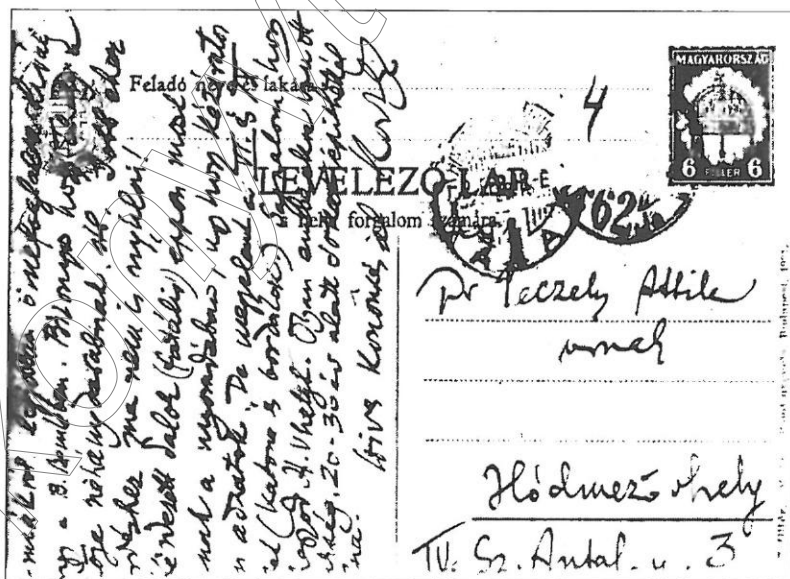
Semmi bajom. – Semmi különös dolog itt nincs. – Tegnap a dígó nagyon élénk volt. – Délután folyton lövöldözött. Az este énekelt, kurjongatott s a rezes bandát játszatta annak öröme, hogy Románia megtámadott bennünket.

Csókol benneteket Toncsi.

Hátlapján cenzúra bélyegző s feladó: Dr. Cibula Antal zászlós III/46 gy. e. XXI. Mk. Táborig posta 78.

A levelezőlap történetének következő korszaka a két háború közé esik (1919–1939). Nyugaton, a győztesek táborában természetesen ünnepeltek a levelezőlapok tömegeivel. A vesztesek a „Hadifoglyainkért!” feliratú lapokkal kezdték s a náci hatalom propagandájával végezték. Angliában s az Egyesült Államokban visszakanyarodtak a tájképekhez, s a tengerparti fürdőzőket ábrázoló, persze sokszor vulgáris ábrázolásokhoz. Franciaországban a szürrealista lapok domináltak, olyan festők, mint Picasso s társai műveivel.

Nálunk az irredenta, később a revíziós lapok jöttek divatba, amelyek

természetesen már nem beszéltek, inkább követeltek.

Aztán jött a második világhégés (1939-től), ahol a levelezőlapok jelentősége korántsem volt már akkora, mint az elsöben. Magam is részt vettem ebben, mint katona, s nem emlékszem, hogy tömtek volna bennünket hazairányítandó lapokkal. De ilyenek tulajdonképpen már nem is voltak forgalomban. Egyszerű tábori postai levelezőlapok voltak, ha voltak, melyeken a hivatalos feljegyzések rubrikája fölött – melyek az ellenörzésre voltak fönn tartva – megjelentek az egyhangú, unalmas jelmondatok, mint például: „Magyarország kitartása és áldozatkészsége teszi győzelmessé fegyvereinket!”, „Magyarország jövő békessége és felvirágzása a szovjet-oroszországi harcmezökön döl el!”, „Inkább Ukrajnában, mint a hazai földön harcolj ellenségeddel!” stb. Ezek s ezekhez hasonlóak voltak még azokon a tábori postai lapokon is, amelyeket munkaszolgálatosok kaptak kézhez. No... itt a jelszavak alatt összesűrített sorokon keresztül aztán a szerencsétlenek beszélhettek a lap helyett is, melynek unos-untalan csak egy volt a mondókája, ami talán még a bingezundos levelezőlapoknál is szomorúbb volt!

Hadd végezzem most már a hadi lapokkal. Még csak egyet! Meg kell, hogy említsük a mindkét háborúra jellemző úgynevezett hadifogoly levelezőlapokat is. Ezek is mindkét időben tömegesen érkeztek s elsösorban Keletről, amelyek a 40-es években már rendszertelenül érkeztek, ha egyáltalában érkeztek. Ezeknek a gyűjtése ma is, mint már akkoriban is, igen elterjedt, hiszen a történetírás ezekre alapozva próbált átfogó képet alkotni arról, hol voltak ilyen táborok, mennyi lehetett a táborok s az ott összefogottak száma, milyen volt az életük stb. Mindezekre a kérdésekre elsösorban a lapok különféle nyelvű és sokféle bélyegzése adhatnak fölvilágosítást.

Tömörkény „kincsös palotá”-nak nevezte a közművelődési palotát, ahol én 1916-ban „csecsemőszemmel” még életben láthatam Öt, s évtizedek alatt sokat tanultam, ismertem meg s szereztem ismerősöket és barátokat, akikről, ha „Sörös koma” megengedi, még majd állíthatok szerény, élményeimem alapuló emlékeket...

Itt ismerkedtem meg többek közt Péczely Attilával, az orvos-zenekutatóval, aki Kodály életét akarta megírni (?). Gyakori levelezésben állt vele, s jóvoltából egy lapot én is kaptam tőle, mely bizonyítéka annak, hogy a

Mester levelezésében gyakran közölte zenei megfigyeléseit tanítványaiával:

1932. febr. 18. Bpest

Kedves Attila! Kérlek ne vedd rossz néven, hogy eddig nem feleltem leveledre. De kitűzték ápr. 2-re – a Székely-fonót – s ezért most éjjel nappal partitúrát kell írnom. Azonkívül igazán felelni kérdéseidre csak egy kötetnyi értekezéssel lehetne! Kurucdal: a legzavarosabb kérdés. Annyi bizonyos, hogy egyetlen egy melódia sincs meg egykorú feljegyzésben. P. Horvát Adám kézírata, amelyből a legtöbbet vette... (szabadon átírva!) 1813-beli s még a sárospataki kéziratok melyekben egy egy nyom van sem régebbiek az 1780-as, 90-es éveknél. De a szövegekkel is baj van! Olvastál bizonyára a Riedl-féle polémiákról. Legjobban összefoglalta Király György a B. Szemlében. Bizonyos, hogy Thaly a költöje néhány darabnak stb. Jobb ehhez a kérdéshez ma nem is nyúlni!

A kisedett dalok (fajális) éppen most vannak a nyomdában, úgy hogy kéziratot sem adhatok. De megjelent a VI. és IX. füzet (katona- és bor dalok). Sajnálom, hogy elbagyod H. Vhelyi. Olyan emberekre van ott szükség. 20-30 év alatt sokat építhetné volna! Szíves köszöntéssel K. Z.

Dr. Péczely Attila úrnak,
H. mezövásárhely Szt. Antal u. 3.

Móra Ferenc tréfásan munkatársai gazdájának nevezte magát. Erről tanúskodik két levelezőlapja, melyeket nyíregyházi múzeumi látogatásáról Czögler Kálmán örzött meg:

...nagyon meg vagyok elégedve múzeumlátogató körutamon a mi múzeumunkkal. Szeretettel a gazda
...a gazda azzal a figyelmeztetéssel

küldi meleg köszönetét, hogy itt terem a nyírfauessző. Áldás, békesség*

Móra F.

*sajnos a nyíri binkó is

Szalay

Czögler Kálmán, Banner, Sebestyén uraknak és Fischhof Ági kisasszonynak, Szeged – Kulturpalota
Nyíregyháza 921. okt. 12.

Hadd fejezzem be kis írásomat a „legmeggrázóbb” dokumentummal, melyet Raj Tamás barátom bízott rám további megörzésre:

Mlle

Marguerite de Schlesinger
acad. Vervicte de Billard
VERVIERS Place Verte 64 Belgique.
932. j. 12.

Húmorral a tengeri berkentyűt is meg lehet enni az Ön korában, kedves hűgom. De az már kutya sor, mikor öreg korára humor nélkül kell megenni a békát az embernek.

Szívbéli köszöntéssel csókolja a kezét

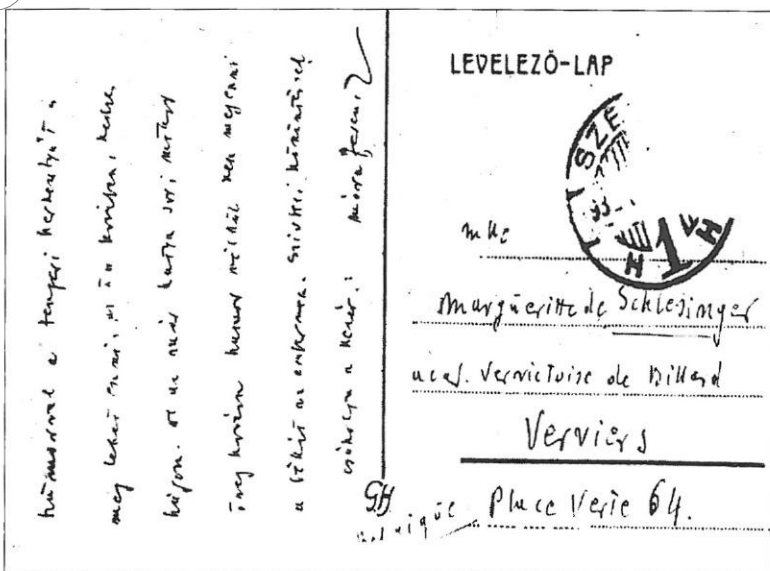
Móra Ferenc

(A „Világ” c. fővárosi lap 1931-ben közölte Móra Ferenc cikkét a különleges „ehetetlen” halátelekről. S. M. megírta egy ilyennek receptjét humoros levelében. Ismerhette, hiszen a hűga vendéglöjében segédkezett Belgiumban, Verviers-ben.

Nem sokkal később S. M. Magyarországra, hazajövet, elhozott Mórának egy ilyen (?) ételfélét, de akkor már Móra nem volt életben.

A levelet S. M. úgy örizte meg, hogy a deportálás során mindvégig egyetlen kabátjának bélésébe varrva vitte magával.)

Csongor Gyöző

A Krebsz-ház

Fényképezte: Plohn Illés

Vajon hol állott a fényképen megörökített rangos lakóház, ez foglalkoztatta már elődeinket is, hiszen ahány közlését ismerjük, annyiféle a válasz. Adatok hiányában érthető ez a bizonytalanság, így volt ezzel sokáig e sorok írója is. Fordulópontot Simónics János meggyőző tájolási eredménye, majd Cserzy Mihály könyvében megbújó egyetlen mondata jelentett. Ezután már csak huszonnégy év levéltári iratanyagának, a szegedi hírlapok ugyanennyi évfolyamának tengernyi adatából kellett kiszűrni azt a maréknyit, amely térképekkel és helyszínrajzokkal összevetve eredményt hozhatott.

Az 1879. március 12-i szegedi árvíz-katasztrófa hírére a városba érkezett Plohn Illés hódmezővásárhelyi fényképész. Plohn tizenhat felvételt készített az árvízlepte Szegedről, melyeket április 20-án már árusított, tudjuk meg a Vásárhelyi Közlöny-ből. Az általunk közölt fénykép egy későbbi, díszes kivitelű sorozatból való, melyet 1908-ban vásároltak meg a múzeum számára a fényképész fiától, Plohn Józseftől. E kitűnő felvétel túl a látványon igen fontos, csak nagyítóval kiolvasható adatokat tartalmaz. A ház stukkódíszes timpanonján – a mi olvasatunkban az „1708” évszám – az építés dátuma szerepel. A ház baloldali részére felszerelt utcanévtáblán „Dugonics-tér” olvasható. A ház jobb végéhez ragasztott alacsony épület ajtaja fölött a festett cégéren „A SUTOHOZ” fölirat olvasható.

Mindezek ellenére a fénykép díszes keretelése alá, a múzeumba kerülés után kézzel ráírták: „Ház a Mérey utcából”. A képaláírás jelzi, hogy írója már akkor sem tudta eldönteni, hol állhatott a ház.

A Plohn-féle árvíz-sorozat tizenhat üvegnegatívját a mú-

zeum negatívára őrzi, ahol a leltárkönyvbe „Belvárosi ház” megjelöléssel vezették be 1937-ben.

Bálint Sándor 1959-ben megjelent könyvében közli a Plohn fényképet (Szeged városa, 80. old.) „Árpád téri ház (1796) az árvíz idején” képaláírással. A szövegben: „a barokk Szeged polgári építkezésének ... jellegzetes emléke az elrontott, de árvízi képe nyomán helyreállítható Árpád tér 5-6” a házra vonatkozó rész.” Ezek szerint Bálint Sándor az Árpád téri Sulkovszky-házzal azonosította a képen lévő és úgy vélte, hogy homlokzatát az árvíz után átalakították.

Nagy Zoltán–Papp Imre 1960-ban megjelent könyvében ugyan nem közlik a Plohn fényképet, de a Sulkovszky-ház építési idejét 1796-ra teszik (Szeged, 218. old.), feltehetően Bálint Sándor hatására.

A szegedi nagyárvíz képeskönyve 1979-ben jelent meg, ebben Tóth Béla közli a Plohn fényképet (96. old.) „A Sulkovszky-ház” képaláírással, feltehetően ő is Bálint Sándor hatására.

Munkánk során a Plohn fényképről leolvasható adatok és a tájolás eredményének összevetése a tér más részéről készült árvízfényképekkel és térképekkel sokáig eredménytelennek bizonyult. Újabb fordulópontot Cserzy Mihály az öreg Szeged (1922) című könyvében megtalált mondat jelentett: „A belvárosban a Prés vendéglő, a mai Engel ház helyén a Dugonics téren.” volt (mini kiadás 179. old.). Ezt a vendéglőt címezték az árvíz idején a képen látható cégérral „A SUTOHOZ”. A kocsmá megnevezésére a prés több változata is közzsájon forgott. Végül támpontot nyújtott még a képen látható háztetők fölött egy teljesen ép lakóház, melyet a Nagy Péter utca (Földváry utca

– Honvéd tér) egyetlen Vízből fönnmaradt házával lehetett azonosítani, a Palánk 839. számú Meisel házzal, mely 1877-ben épült. A Meisel-ház a keresett Dugonics téri ház Nagy Péter utcára átnyúló telkével szemben, az utca túloldalán állt.

Ezek után fölvázoljuk a ház árvíz előtti történetét a már említett 1859-től kiszűrt maréknyi adat segítségével.

1861-ben a Szegedi Híradóban a „borsajtó”-hoz címzett vendéglőt a „búzatéren” hirdetik. Ebben az évben a Széppítő Bizottmányi iratokban a „Buza piac 811.” számú ház Krebsz Mihályé.

1864-ben a „bor-sutuhoz” címzett bormérő helyiség a „buza piacon” Krebsz Mihály házában augusztus elsejétől kiadó. Ez ügyben bővebb fölvilágosítással szolgál a tulajdonos az „5 pacsirta” (Oroszlán) utcában.

Egy 1869. évi hirdetés tartalmazza a „buza téren” lévő Krebsz házat, melynek helyét a Széppítő Bizottmány ez év-ből való „térrajza” pontosan a Reizner ház mellett jelöli.

A következő, közel egy évtizedben az újságok nem emlegetik sem a házat, sem annak bérleit. Az 1872. és 1874. évi Tervtári iratokban is csupán háromszor szerepel Krebsz Mihály Palánk 811. számú háza. Hábermann Gusztáv 1992-ben megjelent Személyi adattárából tudjuk (166. old.), hogy Krebsz Mihály (Magyarokanizsa 1798 – Szeged 1869. jún. 16.) jómódú vaskereskedő, többszörös szegedi háztulajdonos. Krebsznek a Palánkban 1860-ban három házáról tudunk: 210. sz. ötpacsirta (Oroszlán) utcában, 811. sz. Dugonics téren és 386. sz. Alsó Tisza-parton (Klinikák helyén) az un. timárház.

Krebsz Mihály halála után kilenc évvel, 1878-ban mindkét újság, a Híradó és a Napló is közzéteszi a ház árverési hirdetményét. Szeptember 4-én „Krebsz Mihály csódtömegéhez tartozó ... Dugonics téren ... fekvő háza” is nyilvános árverés útján értékesítendő. Ugyancsak újságból értesülünk arról, hogy az árverést mégsem tartják meg. A Napló egy novemberi „Ujdonságok” rovata és hirdetése szerint ez a Dugonics téri Palánk 811. számú ház még Krebsz tulajdonban van.

1879-ben mindkét újság február 9-i hirdetésében pedig már az új tulajdonos szerepel. „Lakás, magtárak és kocsma helyiség bérbeadása” a Dugonics téren az „ezelőtt Krebsz, jelenleg Krausz testvérek-féle házban”, ahol a „Prés kocsma helyiség máj. 1-től” kiadó. A következő hónapban bekövetkezett árvíz kapcsán készült lista a „fennálló házak” között a Palánk 811. szám alatt még Krebsz Mihályt nevezi meg árvízkárosult tulajdonosnak, árvízkárosultnak Fischer Fülöp bormérőt.

Plohn Illés fényképe a tulajdonosváltás után, de valószínűleg a ház még Krebsz tulajdonban lévő állapotát örítette meg számunkra. Az épület ebben a formájában már csak pár évet élt meg. Árvíz utáni sorsáról is keveset tudunk. Itt működött a Krausz testvérek szállítási és bizományi irodája. 1879 július 18-án hírül adja a Szegedi Híradó „Hely-

beli ujdonságok” rovata, hogy a Krausz testvérek Dugonics téri házában új vendéglőadó nyílik „Nemzeti Szálloda” cím alatt, melynek tulajdonosa Moga Anna, üzletvezetője pedig a régi „Ujvilág”-ból jól ismert Steinmann Frigyes lesz. (Pár nappal később a szálló előtt állították föl az „első öntöttvas háromszögelési fix pontot”.) Krauszek 1880 októberében engedélyt kértek egy meglévő magtárak éteremmel alakítására.

A „Nemzeti Szálloda” nem volt hosszú életű. 1883 októberében a szállodát és a vendéglőt Steinmantól átvette Nagy Ferdinánd, de a következő év februárjában a Krausz testvérek a „volt Nemzeti szállodát vendéglőnek vagy lakásoknak” kínálják bérbe.

1884. március 25-én Krauszek engedélyért folyamodnak a tanácshoz, melyben „lakházat változtatni” szándékoznak. A változtatáshoz elnyerték szomszédaik Reizner János és Sulkovszky herceg beleegyezését. Pontosan nem tudni, milyen mérvű volt a tervezett „változtatás”, erre csak az április másodikán felvett bizottsági javaslat jegyzőkönyvéből következtethetünk. Ezért annak egyes pontjait idézzük: „2.) Az épület középizalítja akként alakítandó, hogy ennek középvonala a Kárász utca közép vonalával lehetőleg egy vonalba hozandó. 3.) Az épület új rizalitai akként szerkesztendők, hogy ezek külső vonala a kifizendő utca szabályozási vonallal párhuzamosak legyenek. 4.) Az építkezés megkezdése előtt jelen kikötésekhez képest átdolgozandó homlokzat és metszet tervek a felelős építőmester által aláírva benyújtandók lesznek.” A tervek, sajnos, nem maradtak meg. Az építési engedély szövegét „a kiválló helynek megfelelő homlokzat díszítés kívánatos” megjegyzéssel bővítve április 25-én írta alá Lechner Lajos miniszteri tanácsos.

A Krausz testvérek magasföldszinti lakóházánál a Dugonics tér 12. szám alatt 1884. szeptember 5-én készült jegyzőkönyv az épületet kifogástalannak minősítette és a lakhatási engedély megadását javasolta. A Krausz-ház ma is áll és őrzi a fényképen látható Krebsz-féle ház utcavonalát, mely a Prés vendéglőnél megtört. A vendéglő helyét Krauszek beépítették, így házuk két tengellyel bővült. Ezt az épületet emlegetik a szegediek még ma is „Napló” háznak, mely 1888-ban már a Szegedi Kereskedelmi és Iparbanké, majd 1896-ban megvásárolta Engel Lajos nyomdája számára (A Szegedi Napló huszonöt éve, melléklet 22. old.).

Vajon ki lehetett a fényképen látható Krebsz-féle ház építetője és tervezője, ez továbbra is kérdés marad. Nem tartjuk kizártnak, hogy a szegedi levéltár gazdag anyagában egyszer még valaki rátalál. Mindenesetre hálásak lehetünk Plohn Illés Hódmezővásárhely hírneves fényképészenek, hogy kiváló érzékkel megőrkítésre méltónak találta a régi Szeged egyik legrangosabb lakóházát, a Vízkor a Sulkovszky-ház és a Reizner-ház között, a Dugonics téren álló Krebsz-házat.

T. Knotik Márta

Ausfeld Kristóf (1645–1715)

és az 1708–1709. évi szegedi pestis

Az első ismert szegedi orvos. Életével és munkásságával kapcsolatban több téves megállapítás rögzült az irodalomban. A Magyar Életrajzi Lexikon összegzése szerint „már 1703-ban Szegeden működött, 1708-tól Szeged város tisztiorvosa” volt, és „jelentős szerepe volt az 1709. évi szegedi pestis leküzdésében”. Ugyanott egyetlen munkájaként az 1708. évi szegedi pestissel kapcsolatos, 1708-as keltezésű nyomtatott beszámolóját jelöli meg, melynek címleírása hiányos, nyelvtanilag értelmetlen.

A lexikon minden megállapítása téves.

Ausfeld Kristóf nemcsak a szegedi egészségügy történetében betöltött szerepe, hanem nemzetközi tekintélye miatt is megérdemli munkásságának részletes, valós feldolgozását. Vollgnad Henrik boroszlói orvos, tudós akadémikus, az Ephemerides Medicae Germanicae-ben Ausfeldet kiváló tehetsége és ítélőképessége miatt, ritka tudományú és az irigyektől is elismert híres orvosnak mondja.

Szászországi születésű német. Egy ideig a szászaltenburgi hercegi udvar orvosa volt, majd I. Lipót uralkodása idején a Magyarország határán a török ellen küzdő császári seregben szolgált, mint tábori orvos. Az a hibás megállapítás, hogy már 1703-ban Szegeden volt, egy feltételezésből származik. Ugyanis a bécsi udvari haditanács 1703-ban 400 forint (téves adat!) fizetéssel sebész állás létesítését rendelte el Szegeden. A Rákóczi-szabadságharc alatt az állást nem töltötték be.

Báró Globitz Frigyes szegedi várparancsnok az udvari haditanácshoz 1704 májusában küldött jelentésében közölte, hogy járványoknál a várbeli katonaság a császári kincstár kárára segítség nélkül pusztul. A császári haditanács a járványok elfojtására később katonaoorvost küldött segítségül. Így került Szegedre 1708-ban, a pestis kitörésekor, Ausfeld Kristóf, az aradi és szegedi császári helyőrség kiren-

delt orvosa (der Kaiserl. Garnison zu Arrath und Szegedin bestelter Medicus). Szegedre érkezését 1708. október 14-én jelentette be, állandósítását és decretumát kérve.

A pestis már 1708 júniusában felütötte fejét Szegeden. Ezért sürgette Herberstein várparancsnok a haditanácsnál gyógyszerek küldését. A kór 1708 augusztusában Aradon már pusztított, novemberben már a szegedi helyőrségtől is sokan haltak el. Ezért került sor Ausfeld Kristóf katonaoorvos Szegedre küldésére is, a járvány terjedésének megállítására.

Tehát „katonaoorvos” volt, nem pedig Szeged első „tisztiorvosa” (physicus), ugyanis az első tisztiorvos Fährndrich Zsigmond Ferenc volt, és 1742. április 27-től működött Szegeden. (Furcsa, hogy Reizner János a nevét meg sem említi!)

Ausfeld Kristófnak a szegedi pestisről 1708 decemberében a császári haditanácsnak megküldött nyomtatott beszámolója még Szegedre kerülése előtti időre vonatkoztatva, hallomásból, élményszerűen közli a járvány kitörését:

(magyarul:)

„1708. július 10-én délelőtt 10 óra tájban erős szél támadt, melyet egy nagy fekete felhő követett, nagy búzzel töltve meg a levegőt, s az égtájat – amerre ment – úgy besötétítve, hogy az eget egyáltalán nem lehetett látni, éppen úgy, mintha egy nagy ostromakna röppent volna föl, vagy nagy tömeg port szórtak volna a levegőbe. Aztán később ez után a föld mélyéből előtört só-, kén- és füstszagú bűdös felhő után, a kitörő gőzhöz hasonlóan, kisebb aknafelhők tűntek föl az Arad és Szeged környékén lakó szerbek közt, amit pestises lázak követtek.”

A szokatlan jelenség utáni napokban Szegeden néhány szerb jelentékeltennek tűnő betegségről panaszkodott. A járványt az egyik, már fertőzött szomszédos helységből egy pék hurcolta be, aki a város kapuján kívül

lakott. A pék éjnek idején, a legnagyobb titokban, gabonavásárlás végett ment el a fertőzött faluba. Visszaérkezése utáni napon a pék, magával vitt fia és szolgálja, valamint a felesége megbetegedett. Előbb láz, majd nyirokcsomódaganat (bubo) jelentkezett náluk. Pestisben betegedett meg a pék szomszédja is, aki meglátogatta őt. A betegséget titokban tartották, és harmadnapra az asszony kivételével mind meghaltak. A várparancsnok az életbenmaradt asszonyt és mindazokat, akiket gyanúnak talált, elkülönítette, és a kamarai felügyelővel egyetértésben elhárító rendszabályokat léptetett életbe.

A pestis kitörésének élményszerű leírása szerepel Ausfeld Kristóf 1709. december 28-án az udvari haditanácsnak a pestis kitöréséről, lefolyásáról, a betegség tüneteiről és a gyógykezelésről írt beszámolójában is.

A szöveg nyilvánvalóvá teszi, hogy Ausfeld nem közvetlenül tapasztalta, hanem meghatározott személyek tapasztalatát közli: a korábban elterjedt természeti „pestis-előjelet” ír le. Ilyen pestis-előjelekkel már a 16. században találkozunk. Paracelsus azt írja, hogy első magyarországi útja alkalmával „titokzatos jelet” látott az égen: nyelv alakú, ujjnyi vastag, fekete pettyekkel megrakott jelet, mely szerinte a ragály közeledtét jelentette. Nemsokára, 1536-ban a pestis csakugyan ellátogatott Magyarországra. Sok másféle égi jelet és monstroomok születését tekintették pestis-ómennek. Az 1598-as pestisjárvány előjelének tekintették, hogy 1595-ben mannaeső volt Késmárk mellett (a mannazuzmó telepeit nézték annak).

Evlia Cselebi véresóról emlékezik, a sáskák és más rovarok, férgek tömeges megjelenése, vízáradások, üstökösök, földrengések, csillaghullás és más égi jelenségek is előjelként szerepeltek a néphitben.

Az 1709. évi jelentésben az évszám

elmaradása, a felületes olvasat és az 1708. évi jelentést nem ismerve alakult ki Reiznernél és követőinél a szegedi pestis kezdetének 1709. június 10-i téves időpontja.

Hogy a szomszédos Lengyelországból hogyan hatolt be hozzánk 1708-ban az a pusztító járvány, mely megtizedelte egyes vidékek lakosságát, azt Loigk, Beiteme, Köleseri, Kundmann és más szerzők leírták. Hatásáról Loigk Loimológiájának 12–20. lapjáig terjedő gyászversének magyarra fordított részletével próbálók képet adni:

„Voltam csak Magyarország!
Elsőnek tituláltak,

jaj, de bizony most már néma,
kihalt a határ.

Mert biz' alighogy odábbállt
földemről a hadisten,

most a ragály szedi itt undokul
áldozatait.

Hulla hever hullán – mi siralmas,
szörnyű e látvány! –

éktelenül csúf lett errefelé ez a föld...

Egymást éri a sok temetés már
szerte a honban,

sírgödröknek van szerte fölászva a föld...”

Weszprémi szerint „a pestisjárvány, ez az undok betegség, 1708-ban szinte az egész Magyarországot, de főleg a Maros torkolatánál fekvő Szeged lakosságát rettenetesen megtizedelte (!!!), arra fényes bizonyosságul szolgál főleg a nyomtatott jelentés, amelyet hivatalos felszólításra (Ausfeld Kristóf) szép fogalmazásban küldött meg rögtön a jelzett évben a császári haditanácsnak”.

Ausfeld Kristóf 1708. évi jelentéséből két következtetés vonható le: 1.) a pestis váratlanul tört be. Gyógyszerek, a betegek elkülönítése, preventív intézkedések, orvos és sebészek nélkül, kezdetben az eddig feltételezett-nél nagyobb volt a halálozások száma Szegeden, ha nem is „tizedelte” meg a lakosságot, mint Weszprémi írta. 2.) Ausfeld Kristóf Szegedre kerülése és azonnali intézkedései főleg 1709-re lényegesen visszaszorították a járvány terjedését. Így adódhatott az 1709. december 28-i második beszámoló azon megállapítása, hogy Szegeden 1709-ben a polgárság és a katonaság sorá-

ból mindössze 182-en haltak meg, míg Aradon az elhaltak száma 3000 volt.

Ez a két – az irodalomban még nem tárgyalt – beszámoló, valamint Ausfeldnek az 1713. évi bécsi járvánnyal kapcsolatos – ugyancsak nem tárgyalt – egészségügyi beszámolója a maga tömörségében és szakszerűségében méltán sorolható lenne a magyar pestisirodalom jelen írásai közé. Egyben Ausfeld doktor szegedi, majd bécsi megelőző és gyógyító eredményeinek magyarázata.

Szeged lakossága a ragály megszűnése után az 1708-ban tett fogadalmának betöltéséül 1709. szeptember 7-én egy díszes ezüst lámpát és egy festményt küldött Máriazellbe a következő felirattal: MARIAE SZEGEDINA CIVITAS SACRAT (Máriának áldozza Szeged városa). A művészi kivitelű lámpás ezüst súlya 3076 gr. A festmény pedig Szeged városa, fölötté Mária, Fábián, Sebestyén, Rókus, Rozália és Antal szentek társaságát állítja elének a következő (német) szövegű felirattal: „A szegedi magyar vár e kép által hódol a zelli Máriának s a legszentebb szűz és Isten anyja előtt a képen látható Fábián és Sebestyén, úgy Rókus, Rozália és Antal szentek által könyörög, hogy a város körül dühöngő ragálytól jövőre megóvassék”. Ezen fogadalmi emléket a máriazelli templom kincstárában máig is őrzik.

Ilyen fogadalomról az ország különböző részeiből maradtak fenn emlékek. Pécsen 1709-ben kápolnát építettek a Boldogságos Szűz tiszteletére. Az építésben az egész lakosság segédkezett, téglát hordott fel a hegyre. A járványtól való megszabadulás emlékére később minden augusztus 5-én processiót vezettek a pestiskápolnához. Budán az 1710. évi pestisjárvány emlékére emeltek Szentháromság-szobrot. Kecskeméten az 1737–42-es pestisjárvány emlékét hirdeti a városi színház előtt épített Szentháromság-oszlop.

A pestisjárvány 1711–1713 között újra kitört, de Szegeden az 1712 tavaszán előfordult új megbetegedéseknek kevés áldozata lett, míg másfelé nagy pusztítást vitt véghez. Oka több tényezőben keresendő. Mindenekelőtt abban, hogy noha 1704-ben Rá-

kóczi 24 napig megszállta a Palánkot, de a várat nem tudta bevenni, az alsó- és felsővárosi polgárok többsége eltávozott Szegedről és részben Kecskeméten, részben Gyöngyösön telepedett le. Hozzájárultak a szigorú megelőző intézkedések. Gróf Herberstein szegedi várparancsnok és Comet József császári biztos 1710. május 17-én külön nyílt leveleket bocsátottak a Duna-Tisza közí községekhez, melyekkel azokat a Budával Pesttel való közlekedéstől halálbüntetés terhe alatt eltiltották. Azon helységeket pedig, melyek a pestist a vidékre behurcolták, tüzzel-vassal való kiirtással fenyegették.

Ehhez járult 1712-ben a várost romba döntő nagy árvíz is, mely megakadályozta a pestis terjedését, ugyanis a lakosság nagy része elmenekült, a szőlőkbe futott, ahol egymástól elkülönítve élt.

1712. február 25-én jelentek meg III. Károly óvintézkedései a pestis terjedése ellen, tekintettel a Pozsonyban tartandó országgyűlésre. Mindez nem járt eredménnyel, mert a járvány elárasztotta Pozsonyt, majd Bruckban és Bécsben is megjelent. Minthogy Ausfeld doktornak az udvari haditanácshoz küldött két jelentése az elhárító rendszabályokkal sikerrel elfojtott pestisről számolt be, midőn 1713-ban Bécsbe is megtámadta a pestis, az egészségügyi testület javaslatára III. Károly császár Bécsbe rendelte a szegedi orvost, és a járványkórház élére állította. Itt olyan szerencsével működött, hogy bár tíz orvosdoktor, a járványhivatal tagjai (Scholz, Durgant, Kopplinger, Plascude, Veglnack, Leew, Pachman, Haberland, Jaske és Flessner), valamint sok sebészemester nemcsak megkapta a pestist, hanem bele is halt, Ausfeld egészséges maradt. Hamarosan megfékezte a járványt, a bécsi járványkórházat a táncoló nép örömmujongása között hagyta el, és a megérdemelt méltó jutalmakkal elhalmozva tért vissza Szegedre.

Később, családi és pénzügyei intézésére újból Bécsbe ment, ahol szerencsétlenségére éppen a ragályos pestis szövődménye folytán szerzett súlyos kétoldali tüdőgyulladásba esett és három hónap leforgása alatt, 1715-ben, 70 éves korában meghalt.

Szabó Tibor

Régi szegediek karácsony éjszakája

Móricz Pál

Főbíró az éjfélí misén

A két első templomi padok vörös posztóval valónak behúzva. Gyönyörűség vörös posztó vala ez. Szegedi főbíró uram és a fertályban lakó többi belső urak ezen posztóval takart padokban könyököltek. E padokból énekeltek a kapcsos könyvekből a karácsonyi énekeket, azokat a gyönyörűséges énekeket a szénaillatos jászolban szendergő Jézuskáról, akinek szőke feje körül aranypárk lebegtek.

A nyalka, csákós, kardos városi huszár pedig keményen istrázsált a vörös posztóval leplezett elsőpad végén. Szegedi főbíró uram, fölsővárosi németes Szilber János úr tiszteletére istrázsált ott az a nyalka huszár... A fölsővárosi templomban zsúfoltan szorongott a hívő nép. A súlyosan vasalt templomajtó felé, a kórus-alatti sötét boltozatok árnyékában legények tolongtak, a szüette padok felé húzkodtak, hol a fejrőnép foglalt helyet. Kacki fekete selyemkendővel kontyarkötött fejű menyecskék szúrósan tekintettek oldalvást. Némelyik

Nyugodt szívvel beleállapodhatunk, hogy igencsak régiek lehetnek a címbe írt régi szegediek, hiszen Móricz Pál remekes írásában (1904) életre kelő Szilber János (1758–1831) szegedi (fő)bíró 1803 és 1811 között bajoskodott a Város dolgaival a közigazgatás fejeként. A nánási vér Móricz Pál (1870–1936) kétszer is meglátta a Városet. Elsőbb rövides félesztendőit töltötte a Híradónál 1892 decemberétől 1893 júliusáig, amikor is fegyver alá kívánta a baza. Másodjára 1897 decembere és 1901 márciusa között rőtta múltba révedő sorait a Napló, majd a Közvélemény kopott redakciójában.

Tömörkény után ő mentette meg a legtöbbet a 19. századi Szeged hangulatából, ízeiből és szmeiből, ködbe veszett alakjaiból. Itta és írta, mit mesélt pipafüst mögöl Koncz Antal (1831–1914) városi főlevéltáros, a hős 48-as honvédőrmester, no meg katonaiügyosztálybeli nótárius Bekk Pista (1848–1912), a régi Szeged mindentudója, a legmagyarabb magyar. A szegedi évek írásai sárgába fordult hírlapálmukat alusszák az ólomszérűkön, és nincs az a pénz, amiért szín szegedi kötete. A Kárász uraság kocája kapható lenne. Talán ez a megokolója, hogy sem a várostörténeti, sem a néprajzi kutatás valójában még nem fedezte föl magának Móricz Pál fekete betűs hagyatékát, a szívárványos szegedi bőségszárut. Gondoljunk csak példának okáért a karikában forgó (értsd: táncoló) kegyes öregasszonyokra, és az oltár előtt megriasztott bórduda nyersen kurrogó bangjaira...

Könnyű kiérezniünk a fogadott szegedi fi zamatos sorából, hogy milyen volt a viaszgyertyák fényénél mondott éjfélí mise a fölsővárosi minoritáknak Szent Miklóshoz címezett ódon templomában.

Könnyű kiérezniünk, hiszen szívünk telve a karácsony örök misztériumával, semmihez sem fogható emelkedettségével, a szeretet és békevágy áradásával. Bizony, messzi járnak már a gyorslábú időben a régi szegediek karácsony éjszakái.

De végére forogván az esztendő, elhozta a mai szegediek karácsony éjszakáját, a titokzatos éjt a csodavárás ábitatával, a betlehemi fényugár biztató üzenetével, mely épp úgy szíven simogat mindannyiunkat, akár csak eleinket az a régi-régi szent karácsony este...

Apró Ferenc

kedvesnek huncutkás mosoly bizsergett a piros ajka szélét... De az aranyfülön függős, selyemszempillás

fölsővárosi lányok csak a szoltárt nézték, és szent zsolozsmákat dúdoltak vékony leányi hangon; habár

a selyempruszlik, a prémes mente alatt kipecgett-kopogott is a szívök, de hogy tekinthettek volna azok felé a hetyke bajuszú fölsővárosi legények felé. No még csak az hiányzott volna... Hisz az egyik haszontalan száju legény ni, (bizonyosan valamely vízenjáró, szaporaszájú legény), hangos szitokra is gerjedt. Bizonyosan a csizmájára tapostak. Fülüg pirultak a gyöngéd lányok. A rózsás tokájú menyecskék szemöldöke haragosan rándult össze. Az öreg templomban ijedten csöndesedtek el a duruzsoló hangok. Még főbíró uram is hallotta a káromló szót. Szilber főbíró úr kemény öreg úr volt. Fekete selyemkeszkenővel tekergette körül a nyakát, peckesen emelte a szikár öreg fejét; sőt ugyan sarokra állott. Hátrafordult a vörös posztóval bevont padból. Hajh, most, férfi és nő, mindnyája földre sütötte szemét, és a főbíró úr mogorván mordult a felekezetre:

– Ne káromkodjatok, té! Ördög az ebanyátokba...

De jó, hogy búgni kezdett az orgona és a mise-mondó papok is egymás után sétáltak elő a sekrestyéből... Csendült a csengő

is. Karácsonynak szent ünnepe mindenki térdre bocsátkozott. Még főbíró uram sem kímélte tobákszínnü nadrágjának a térdét, csak a pad végén istrácsoló városi katona egyenesedett ki peckesen. Jóillatú tömjénfüst terjedt szét a boltívek alatt. A szentek szobránál viaszgyertyák lobogtak.

Mise dudaszóval

A papok már áldoztak a jászolban született Jézuska előtt. Az éjféle misének igéző, képzeletet gyújtogató varázslatán bódultak a szívek, a lelkek. Az ájtatos vágyak, érzések gyönyörrel töltötték el a legkemenyebb szívet is. A templom sűrű levegőjében mintha angyalszárnyak suhogtak volna. Reszketett a szív. Röpdösött porhüvelyében a lélek... A misemondó papok már távoztak az oltár mellől, midőn csodás hangszerek rivalgása sikolytott föl.

Csodálatos alakok dülöngáltak be a templomba. A nép kíváncsian, izgatottan sorakozott előttük. A fölsőtanyai mezőkről, a havas legelőkről jöttek a karácsony éjféle szent misére ezen küldöttek. Virágokkal varrott subájukat szóróval fordították kifelé. Hájjal kent zsíros hajuk a subára omlott. Kampós botjuk kopogott a templom kőpadlóján. A birkabórsüveg alól vihartól cserzett arcú magyar arcok tekintettek szét. A fölsőtanyai juhászok voltak ezek. A pásztorok karácsonyi adózását szállították be a Jézuska bölcső-

jéhez. Jancsika bojtár vezette a hófehér báránykát és a mekegős kis gedácskát; a minorita páterek fraterszakácsa a sekrestyeajtóból leste őket. Vaj' lészen-e olyan kövér az ajándék, amilyen a tavaly karácsonyi báránka és gedácska volt?... A juhászok pedig dudaszó mellett énekelték a karácsony éjszakai alkalmi éneküket. Az orgona bűgását túlsívította a mekegő dudu, és az egész felekezet együtt énekelt a juhászok egyszerű énekét; most a tömjén bódító, nehéz illata helyett a pusztai széna jó szaga érezett a subákról. Dudakiséret mellett énekelték:

*Nosza tehát bagyjuk,
bagyjuk itt
Nyáját és a csordát.
Betlehembe induljunk,
Muzsikákkal ballagjunk.
Fogd meg, Andris, a
dudát,
Én fogok furulyát,
Menjünk Jézuskának
köszöntésre.*

*De üresen ne menjünk,
ne menjünk,
Ajándékot vigyünk,
Egy kis tarka gedácskát,
Fehér göndör báránykát
Vigyünk Jézuskának.
Ale, Alehujáh!*

*Báránkával Jancsika,
Menj be te előre,
Térdet hajlva üdvözzed,
Velünk együtt tiszteljéd;
Áldását nyájunkra,
Malasztját szívünkre
Kérjed és mezőnkre...
Ale, Alehujáh!*

Sírt a báránka. Mekegett a gedácska. Sikolytoztak a dudák. Nosza zengett az ének is. Hajlongtak a kifor-

dított subás juhászok és a kegyes öregasszonyok karikában forogtak a templomban a szent örömejszakán, hogy jászolban Jézuska született, kinek szóke feje körül aranyos párák lebegtek... A minorita páterek fraterszakácsa sem állhatta tovább, a sekrestyeajtóból a pásztorok közelébe sündörködött. Borotvált arcára széles mosoly derült, és a bizsergős dudaszóra ökelme is elkezdte illegetni billegetni papucsos lábát; mert hisz a bárány is, a geda is kövérebb volt a tavalyinál.

Álom a Luca-széken

A holdsugár reszketős, ezüstszerű fátyolt borít az öreg templom ablakaira. Csöndes már a templom. Az utolsó kegyes asszony is haza botorkált. A nyitott templomajtón fagyos szél csapkod be, csipkedi a harangozó bágyadt arcát. Most oltogatja a gyertyákat. Minden kialvó gyertyaláng után homályosodnak a szent képek, szobrok, míg nem homályba borulnak végleg. A harangozó a templomajtóhoz ért. Már csukná a templomajtót. No, no... a szomszéd oszlopnál sötét alak kuporog. Még hortog is. Tehát aligha kísértet?... A harangozó különben sem ijedős ember. Rég ösmeri a sötét templomzugokat, a homályos, a bagolyfészkes tornyokat. Most még különösen is figyelmeztette a szomszéd csizmadiamester uram, hogy János nevű legénye, ama bizonyos nehézfejű Já-

nos csizmadialeány, Luca-széket faragott, melyen karácsonyéjféle misekor szoktak ülni a templomban. Szentül hitte azt a János, hogy a Luca napi faragású széken, aki karácsony éjféle misekor a templomban ül, egytől-egyig láthatja a fölsővárosi boszorkányokat; mert ezen ördöggel cimborás vénasszonyok leginkább ilyenkor szoknak a templomhoz jönni. Ökör képében érkeznek, és hogy a templomajtón beférkőzhessenek, mindenképp forgatják a fejüket, a szarvukat ezek az elkárhozottak; de ezen ördögös elváltozott alakjukban csak az láthatja őket, aki Luca napi széken ül.

János legény ilyen széken ült. Szerencsésen el is aludt. A harangozó fölismerete a busma legényt. A kis kizilámpását a kőoszlop mögé dugta; de meg hisz kérték is, hogy ijesszene reá a babonás legényre... A nyitott ajtón reszketve sugárzott a holdsugár. Nagyot csattant valami. A ravasz harangozó ütötte pofon az álmos csizmadialeényt, ki ordítva ugrott föl és rohant ki a templomajtón. Még a Luca széket is otthagya. Vacogva futott hazáig...

A harangozó még jól kacagott a templomajtóban. Midőn János szaladása közben hallotta ezt a borizú hangot, szentül hitte, hogy az ördög vagy a boszorkányok huncutkodtak vele. És miközben harangozó nevetve nyiszorogtatta a templomajtó kenetlen závarjában az öreg kulcsot: a holdsugár ezüstszerű fátyolt teregetett az öreg templom önkényes üvegablakára.

Koronával koronázzák

Hol üle asszonyunk Szűz Mária?
Arany mezőben,
arany székhelyben.
Bíbor inge ki van eresztve,
arany haja ki van eresztve
uraknak, tolvajoknak kezéköltésére.
Szent apa szülte ágát,
ága szülte bimbóját,
bimbója szülte Szent Annát,
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte szent fiát.
Amoda van egy aranyos kápolna,
abba sír a boldogságos Szűz Mária.
Arra mén Szent Péter és Szent Pál
apostolok. Kérdi tőle:
Mit sirsz, te boldogságos Szűz Mária?
Hogyan sírnék-rínék,
mikor elvesztettem szent fiamat.
Tekints fel az égbe,
ott láttam szent fiadat.
Dárdával dárdázzák,
koronával koronázzák,
szent oldalát megnyitják,
szent vérért hullajtják.
Az angyalok fölszedték,
szent kőbe dűtötték.
Mária azt mondja,
aki ezt az imádságot elmondja
annak adatik szent mennyország. Ámen.

Elmondta Viserácki Józsefné
(Kiszombor, 1975)

Polner Zoltán gyűjtése

„Pásztoroknak jó volna”

A karácsony szegedi - táji szokásvilágából

A karácsony a legbensőségesebb ünnep: a békesség, az öröm, a család, a gyermekesség, az otthon, a szülőföld, az együvértartozás ünnepe. S évszázadok óta hozzá fűződik a leggazdagabb hagyomány- és szokásvilág.

A karácsonyi jeles napok tevékenységében, a biedelmekben archaikus-mágikus alaprteg ötvöződik keresztény misztikus-liturgikus elemekkel. A régi rómaiaknál a karácsony a legyőzhetetlen Nap újjászületésének napja volt, a keresztényeknél pedig a IV. századtól Jézus születésének napja.

Azaz a születésnek, valami új kezdetének a napja. Az ünnepköréhez fűződő különböző korú és célzatu bitek, biedelmek, a gyakorolt praktikák, a szokások részben az ősi pogány nyomokon mágikus erejűek, részben keresztény biteredetűek. Többségük mára feledésbe ment, vagy átalakult, eredeti funkcióját, értelmét elvesztette. Régen pedig a szegedi tájon is rendkívül gazdag volt a karácsonyi ünnepkör népszokásokban, mágikus cselekvésekben, biedelmekben.

Hogy a karácsonyt az új kezdetként tartották számon, annak jele, hogy még a XVIII. században is hagyomány volt a *karácsonyi életfa*, *termőág* (középkori magyar nevén kincs), ami a megújuló természet ősi, mágikus jelét idézte. Az évkezdethez, az idő új hajtásának ezt a termőág jelképét – ami tulajdonképpen zöld ágaknak, fagyöngynek a mestergereándára, a szobasarakba függesztéséből, feldíszítéséből állt – jó másfél évszázada kezdte felváltani a Németországból átszármazott *karácsonyfa*. Ami aztán hívők és hitetlenek, parasztok és polgárok között egyaránt elválaszthatatlan lett a karácsony ünnepétől, annak szimbolikájától. A karácsonyfa egy-egy ágát például a szegedi családoknál is szokás a két karácsony között kivinni a temetőbe, s a hozzátartozók sírjára tenni.

A régesrég karácsonyi évkezdhet lehetséges alapja annak, hogy az *ünnepnapokhoz időfűzlások fűződtek*. A szegedi tanyavilágban, de leginkább Tápén hajdan azt tartot-

ták, hogy ha karácsony éjszakáján sok csillag van a tiszta égen, az a jövő évi jó kukoricatermés jele. A szőregiek szerint az ígér bő termést, ha az éjféli mise idején tiszta az égbolt. Bajt jelent ellenben – a tápéiak szerint –, ha karácsony éjszaka délről fúj a szél: az dögvész előjele.

Angyali vigasság, bötlehömözés

Már a karácsony előtti *adventben megkezdődött az újhoz a szerencsekívánás, illetve az ünnep liturgikus elemeinek felidézése*. Erre szolgált például a *kántálás, koledálás, kóringyálás*, és a *betlehemezés*. A szegedi tájon a fiúgyermek által gyakorolt kántáló szokás keresztény alapú komolyabb elemből, s a régi népszokásokból eredő vígabból állt. Három-négy fős gyerekcsapat házról-házra járt, s bekibáltak az ablakon: „*Dicsértessék a Jézus! Möghallgatják*”

Mindenki karácsonyfája a Széchenyi téren

e az angyali vigasságot?" „Szabad-e kántálni?” Ahol szabad volt, ott az ablak alatt néhány versszakot zengtek egyházi énekekből, majd világi dallamra zendítettek, tréfás verseket énekeltek (melyeknek eredete a farsangi gúnylódókban, tréfal kozókban kereshető), jókívánságokat kántáltak. Fellelhető volt ebben a „produkcióban” a tücsökládakodalm közismert motívuma is, melyet igen érzékletesen ír le például Kovács János *Szeged és Népe* című, 1901-ben megjelent monográfiájában. Megemlítve, hogy az ének után a kántálás jókívánsággal, kéregető „szavalattal” fejeződött be:

„Bor, búza békesség szálljon házatokra,
Égy garaskát kérnek az én markocskámba
Adjátok ki hamar, hogy megyek dolgomra
Mer' másutt is várnak a jó mézes borra!”

A háziak asztal szilvával, kalácsal, mákos gubával, édességgel, esetleg pénzzel jutalmazták a kántálókat. Bálint Sándornak az esztendő szakrális hagyományvilágáról szóló munkájában, a „*Karácsony, búsvét, pünkösöd*”-ben arról olvashatunk, hogy „A szegedi tájon a vacsora és az éjféle mise közötti órákban, közvetlenül a szent éjszakán bangzott még el a századforduló is az angyali vigasság, vagyis az ünnep titkának megjelenítése. Fiúgyermekek mentek házról házra, illetőleg ablakról ablakra, és beszóltak: möghallgatják-e az angyali vigasságot? Ha kedvező választ kaptak, akkor rázendítettek... A vidám mozzanatokban is bővelkedő ünnepköszöntés más szegedvidéki neve kántálás, koledálás, kóringyálás volt, ami világosan a régi rekordáció világát idézi... Tisztázásra vár a betlehemezéssel való műfaji, illetőleg kultikus összefüggése.”

A karácsonyt megelőző héten (később már csak a karácsonyi vacsora és az éjféle mise közötti időben) a szegedi gyerekek „bőtlebőmözni” jártak házról-házra, meg-elevenítve a Jézus születésére emlékeztető liturgikus eredetű, ám elnépiesedett, játékosná vált hagyományt. A betlehemi esemény megjelenítésére szűrbe, subába öltözött pásztorokként, arany papír koronás, fehéringes főangyal, gyolcsinges kisangyalok közreműködésével vitték betlehemi éneket, egyházi dallamokkal kezdve, majd az öreg pásztorral, Maksussal kötődő tréfal kozással folytatva, végül világi stófákkal, táncra perdülten, s nagyon is eföldi kéréssel befejezve:

„A, a, a,
Oldal, kolbász, szalonna
Pásztoroknak jó volna
Ha a gazd'asszony adna!

É, é, é
Égy nagy pohár bor mellé
Ki torkunkat mögkenné
Nem lehetne jobb ennél!”

Bárány, életvíz, tűz

Jutalmukat mindenhol megkapták a betlehemezők, anél is inkább, mert az asszonyok ekkor már javában süttöt-főzött a karácsonyi asztalra. A betlehemet járó, a koledáló gyerekek a szegedi tájon a múlt században ajándékkul még karácsonyi bárányt is kaptak. Olyan kis játékszett, ami a betlehemi történet, Isten bárányának születését idézte. Kisbárányt, tápaiasan sárbuba-t, maksut a család gyermekeinek is raktak régen az ablakba, később a karácsonyfá alá, a lucabúza mellé. A tápai gyermekek hajdan azt mondták, hogy ezt a kisbárányt a Jézuska hajtotta nekik az ablakba. (A lucabúza régi eucharisztikus és vegetációs szimbólum volt egyszerre. A karácsonyi asztal szakrális ékességében, a Luca napjától eddig csíráztatott, kizöldült búzában az emberé vált Jézust látták, ünnepelték.) A betlehemes játék e század hatvanas éveig a karácsonyi ünnep elmaradhatatlan része volt, ám a házról-házra járás helyett templomi esemény lett, s ezzel erősen mérséklődtek világias elemei.

A néphit szerint az ünnepet megelőző és a karácsonyi napok tevékenysége nemcsak az ünnepnapokat befolyásolja, hanem mágikus erejű a család jövő évi jólétének és jólétének biztosításában is. Bőség-, egészség- és termékenység varázslások, rontás és baj elbárítása, gonoszszűzés kapcsolódott hozzájuk. Karácsony böjtjén a szegedi emberek is rendbetették portáikat, állataik szállását és házukat. A kölcsönben lévő tárgyakat visszavitték gazdájának, illetve az hazakérte, mert úgy tartották, hogy mindennek otthon kell lennie ilyenkor, nehogy másutt megbabonázzák. Az ünnepi előkészületek közepette nem illt látogatóba menni, nem is örültek a vendégnek (kivéve a köszöntő

gyermeket). Portája, háza mellett a család magát is rendbeszedte szentestére, „főtisztálkodtak”. Ez a megújulást célzó karácsonyesti mosakodás nyilvánvalóan az évközi ósi kultikus hagyományaihoz kapcsolható. A karácsony éjszakáján, hajnalán a folyóból, forrásból, kútból merített vizet *életvíznek* tekintették, *szerencsevíznek*, amiben újjászületést reméltek.

Nemcsak a víz, a tűz, a láng, a fény is szimbolikus értelmet kapott, *mágikus erővel bírt a néphit szerint e napokon*. A gyertyának a szegedi tájon is égni kellett egész este a házban, akkor is, ha a családból mindenki elment az éjfél misére. E hagyomány liturgikus forrása bizonyos az, hogy a Betlehemben karácsony éjszakáján támadt nagy fényességet megidézzék, az Úr dicsősége ragyogjon be mindent. Ebből a ragyogásból olyannyira részelni akartak, hogy régen a tápai gazdák az éjfél miséről hazatérve, kezükben égő gyertyával, a világosság jelképével kimentek az istállóba is, megnézni állataikat, elúzni közelükből a sötétben leselkedő gonoszt. A tápai gazdák leányai pedig az evangéliumi okos szűzek példáját követve a karácsonyesti égő gyertyával kiálltak a kapuba völgegynt várni. Szeged másik „tájegységén”, Szőregen a gazda a tűzzel, a fénnel úgy próbálta jószágát befolyásolni, hogy tüzet gyújtott karácsony éjszakáján, s azon átvette a lovát, hogy az ne legyen ijedős.

Jézuskafészők

Sajátos szimbolikája volt az ünnepekre történő készülődés azon mozzanatának is, hogy a lakószobát, illetve a karácsonyi asztal alját szalmával hintették tele, *később jelképesen egy kosárban tettek szalmát az ünnepi asztal alá*. Ezzel a betlehemi istállót jelképezték, azt, hogy készek a születendő Kis Jézusnak helyet adni. A szegedi nép hitte, hogy a szalmán az angyalok, a Szentcsalád pihen meg, ezért nevezték ezt a „fekvőhelyet” a Jézuska ágyának, Jézuskafészőnek, Jézus jászolának, karácsonyi jászolnak. S úgy vélték, ahol nem készül ilyen jászol, oda a Kisded nem tér be. Pedig oly annyira várták, hogy Alsóvároson még az ajtót is nyitva hagyták egy résnyire ezen az éjszakán, hogy a Kis Jézus be tudjon jönni, ne találjon zárt ajtóra, zárt szívre. (Ez eredetileg még a karácsonyi halottkultusszal is bizonyos összefüggő szokás.) A Jézuskafészőkből karácsony után a szalmát csóvákban, termékenységaráztató, bajelhárító célzattal a gyümölcsfákra kötözték. Bajt, betegséget hárítottak a karácsonyi asztal aljával más-ként is; a jeles szegedi néprajztudós, Bálint Sándor írja fentebb már említett könyvében: „A szegedi tájon egyébként az asztal alá szakajtóban búzát, szalmát, takarmányt tesznek, sokszor még só is kerül melléje. A szakajtó mellett sok helyen ott van a lószerszám is. Tetejére kerül a gazda kalapja, sapkája, jegykendő, istráng, sulyok, nagy-kés, olykor balta, mosogatóruha. Mindez – családonként hol egyiknek, hol pedig a másiknak nagyobb foganatosságában bízván – később a fájós testrése, beteg jószág beborítására, meghúzogatasára szolgált.”

Hárító, elűző, távollartó célzattal gyakorolták a szegedi emberek azt a másfelé is fellelhető szokást, hogy *karácsony estéjén a gonoszt zajkeltéssel riasszák el*. A karácsonyesti étkezés előtt még e század elején is szokásban volt, hogy a gazda puskából a levegőbe vagy a trágyadombba lött. Ettől még az sem tudta eltántorítani, hogy a szegedi tanács már a múlt század elején elrendelte, hogy „...nem szabad bent a városban puskát kilőni, kivéven veszedett állatokra, még karácsony és újesztendő napján sem szabad, egy arany büntetés alatt”.

Asztal-oltár, szentelmények

Karácsony szombatján (december 24-én) katolikus vallású eleink *bójtót tartottak*, s régen csak kenyeret és ola-

jos savanyú káposztát ettek ezen a napon. Szeged környékén pedig ha jól megéheztek, akkor sem láttak addig hozzá az étkezéshez, míg az első csillag fel nem jött az égre, illetve el nem végezték a *karácsonyi asztal* terítésének minden praktikáját. A néphit szerint ugyanis ez az *asztal oltár, kellékei, ételei* pedig olyan *szentelmények*, amiknek gonoszüző, elhárító, s jót hozó mágikus erejük van. A karácsonyi vacsorához, annak ételeihez számos hiedelem és szokás tartozott. (Jelen dolgozatban nincs mód mindezek felemlítésére, megjegyezzük azonban, hogy a szegedi hagyományvilág e témaköréről áttekintés jelent meg a Szeged című folyóirat 1993. december havi számában.)

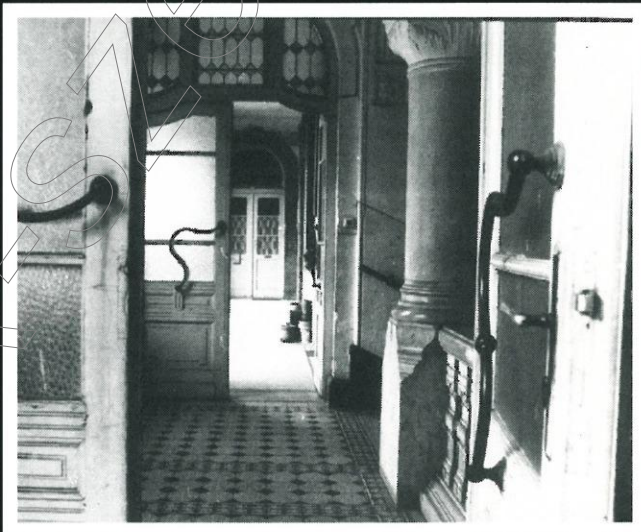
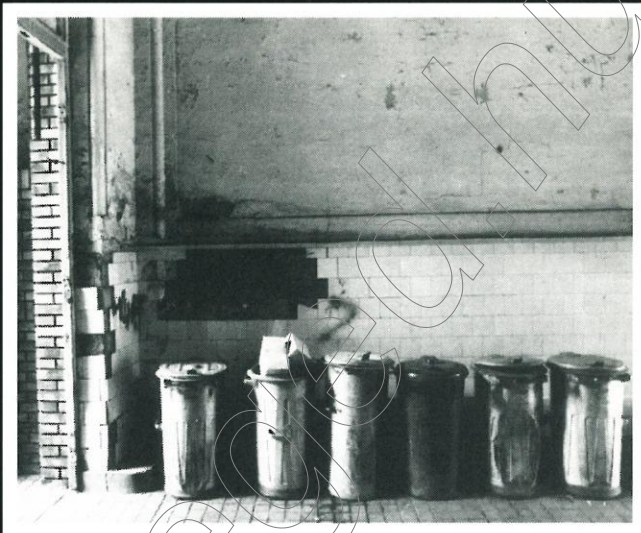
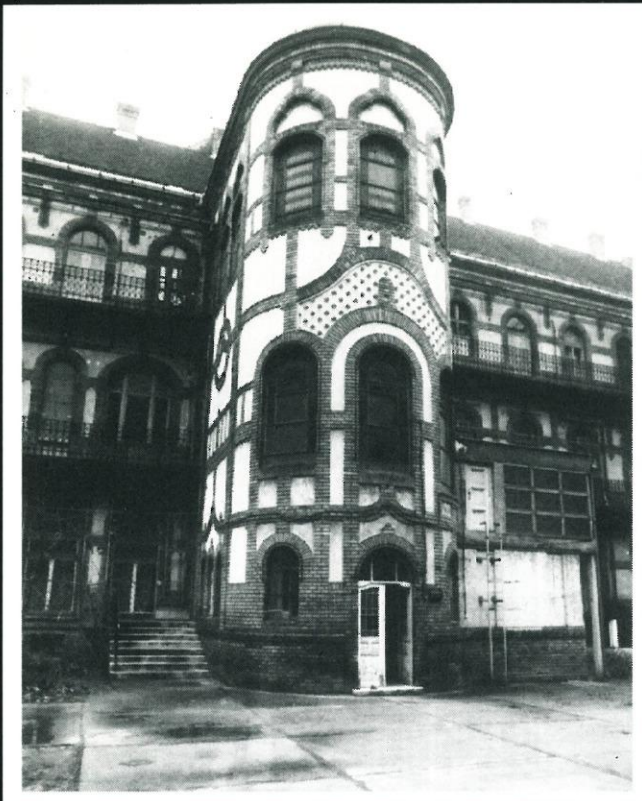
A vacsora ideje alatt a karácsonyfán égtek a gyertyák, hogy fokozzák az ünnep fényét. Imádkozás után a kenyeret a családfő szegte meg és osztotta szét övéinek. A bőséges *karácsonyi lakomában* régen a szegedi tájon a főétek az *angyali kőbász*, a kemencében melegített disznótoros, az *angyali kőcsónya*, a *szárma*, azaz a töltöttkáposzta és a *százzrétű belős*, vagyis a rétes volt. Mellettük mágikus erejű étek – például *mákoscsík*, *karácsonyi mákos guba* is helyet kaptak. A néphit a vacsora hulladékának is megkülönböztetett figyelmet szentelt: a *karácsonyi morzsát összegyűjtötték, és egészség- valamint termékenységaráztatóra használták fel*. Embert, állatot gyógyítottak (például a tűzbe vetett morzsa füstjével), s termékenységet serkentettek vele (a gyümölcsfák alá szórva, a baromfiknak adva).

Jelek, jókívánságok

A néphit szerint a karácsonyi asztal, az ünnep kozmikus ereje mindent átjárt. A vacsora utáni, családi körben töltött, meghitt órákban mindennek különös jelentősége volt régen. Békességben, szeretetben kellett eltölteni az időt az éjfél mise kezdetéig, hogy elnyerhessék a Kis Jézus áldását. Az *éjfél misének* nemcsak kiváltságos időpontja adott különös, sejtelmes jelleget, de a hozzá fűződő hiedelmek és praktikák is. A néphit szerint a szellemek, a hazajáró lelkek órájában tartott a mise, amely hivatott volt elűzni a sötétség hatalmait. A *nép jelet látott mindenben, ami ekkor történt*. A *lucaszékkel* kapcsolatos szokások és hiedelmek országszerte éltek. A Luca napjától kezdve különleges széket e misére vitték el azok, akik ráállva, ráülve meg akarták tudni, kik a boszorkányok. A praktikák közül az Alföldön is gyakorolták például azt, hogy az éjfél misére tiszta búzát vittek, majd abból minden méhkas alá kell tenni, hogy a méhek sok mézet gyűjtsenek. A *vallásos szegedi emberek hitték, hogy az éjfél misén Isten áldását adja rájuk*.

Karácsonykor általános szokás a magyar népnél *köszönteni, jókívánságokat mondani* – a *felköszöntőt pedig megüdvölgelni, megajándékozni* (főképpen édességekkel, csemegékkel, itallal). A jókívánságok kifejezésének egyik sajátos formája volt régen a karácsony és újév közötti időszakban a *regölés*, ami a szó mágikus erejébe vetett hitet is kifejezte. A téli napforduló európai hagyományait és az archaikus-sámánisztikus keleti hitvilágunkat egybeötölvő szokás azonban a szegedi tájon nem volt jellemző. Az volt viszont a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódóan az aprószentek (december 28) *napj vesszőzés, korbácsolás, aprószentekelés, mustárolás*, ami tulajdonképpen az *újévi szerencsekívánság* archaikus formája, bajelhárító. A zöld ággal való vesszőzéssel a betegség szellemét akarták elűzni, s elősegíteni a gyarapodást. A szegedi tájon úgy élt a szokás, hogy a gyerekeket átküldték a szomszédokhoz, a rokonokhoz mustármagért, azok pedig nyírfavesszővel, bottal megverték őket, mondván, gilvásak ne legyenek. Engesztelésül aztán ajándékot, almát, diót kaptak.

Szabó Magdolna

Fekete-fehér

A néma ház

Nagy László fotói

Szegedi képeslapok – a képeslapok Szegedje

22. Templom tér

Páratlan ritkaságú látvány, megismételhetetlen fölvetel. Még rajta búsong a csákányhalálra ítélt Palánk maradéka, mellette már elővárárszolódott a szegedi homokból az árvízi fogadalom beváltására épülő ékes templom. Röpülünk vissza az időben szűk hét évtizednyit, pontosan 1928-ig, és kezdjük el képzeletbeli sétánkat.

A szegedi 46-os gyalogezred hősi halottainak közel tíz méter magas emlékoszlopát 1925. május 31-én, Hősök vasárnapján avatták föl a régi piarista gimnázium előtt. Onnan került át ide. Tervezője Magyary Nándor, volt 46-os főhadnagy, építési vállalkozó. A tér további rendezésekor a 46-osok Londoni körüti laktanyájának az udvarán állították föl. Ma is látható dúlt dűlédékei tanúsítják, melyik kor miként gondozta, netán verte szét a hallgatag holtak, az életüket és vérüket adó hős apák emlékéét. A sarki földhözragadt házban szerénykedett Alth Lajos (1871–1945) könyv- és papírkereskedése, „díszkönyvkötészete” meg dohányboltja. Saját ház – írták akkoriban a hirdetések végére tekintélynövelés szempontjából. A dóm kiszabadult már az állványerdő szorításából, javában folynak a belső munkák az Úr nagy dicsőségére. A Szent Dömötör templomból kihámozott torony immár műemléki minőségben, még ajtóvágás nélkül, új tetőzettel emlékeztet Szeged ősi templomára, „amelynek harangja már a tatárjáráskor jajveszékelt az Úristenhez” (Móra). Ha nem is egykönnyen, de látható előtte a Szentháromság-szobor, Köllő Miklós alkotása (1896), melyet az építészeti egyensúly kedvéért a másik torony elé helyeztek. A Víz (1879) után lebontott Rozália kápolna helyett valamelyest odébb újabb és nagyobb épült (1883), Nendtvich Gusztáv tervei alapján. 1928-ban lebontották, darabjait megszámozták, és megnagyobbítva a Lechner téren építették újra. Glattfelder püspök szentelte föl 1929. november 17-én a görög szertartású katolikusok részére. A hosszú, emeletes épület az – akkor még Egyház téri – Új Masa-ház (1859/60), az Ipartestület későbbi háza, benne mindenkor kedvelt vendéglővel (Zrínyi, Virágcsokor, Czíner István). A szegedi iparosok 1879. február 19-én vásárolták meg 27–300 kemény forintokért a dúsgazdag, ma is anekdota-hős Masa Józseftől, minden szegedi Masa sógorától. A tekintélyes méretű épületre a kápolnával egy időben fogtak csákányt. Masa sógor menyje, Masa Istvánné (1871–1935) születő – dédanyám testvére – látható a városi széképület dísztermének a mennyezetszékfreskóján. Őlében búzakéve, baljában sarló, így szimbolizálja az áldott szegedi föld termő gazdagságát, népének szorgalmát. Bizony odébb volt, a száz évnek is föle van, hogy Vajda Zsigmond a freskót készítette, ám az a fénykép, melyről dolgozott, ma is családunk birtokában van. Közreadta Kovács János a Szeged és népe című, 1901-ben megjelent munkájának 336. lapján. Végezetül a szőregi csata (1849) emlékoszlopa (1896), a szegedi Fischer cég kitűnő munkája.

*

*Most pedig az elkészülő, megilletődött szavak. Két kerek esztendeje írom e sorozat darabjait, nem illő tovább visszaélni az Olvasó türelmével. Örömmel csináltam, adatkeresgélés közben magam is sokat tanultam. Mint ballom, az olvasók többsége szerette: el-elrevedeztek rajta, és küldték a gránicon túlra annak, aki idegenbe szakadván, már nem issza a Tisza vizét. Aki-
ket kevésbé érdekelt, azoknak megértését kérem. Akik biztató és jó szóval voltak hozzám, fogadják érte köszönetem. Szegedi szívből jön.*

Apró Ferenc

Szeged. Fogadalmi Templom.

